

VI skyrius

KONSTITUCIJOS APSAUGA. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

1 poskyris. *Konstitucijos apsauga. Konstitucinė kontrolė. Konstitucinės kontrolės prielaidos bei jos įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje*

2 poskyris. *Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas*

1. Šiame skyriuje nagrinėjamos konstitucijos apsaugos problemos. Konstitucijos apsaugos sistemoje ypatinga reikšmė tenka konstitucinei kontrolei. Lietuvoje ši funkcija patikėta Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui, kurio paskirtis – užtikrinti Konstitucijos viršenybę Lietuvos teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą.

2. Yra žinomi du konstitucinės kontrolės modeliai: amerikietišskasis ir europietišskasis. Lietuvoje pagal 1992 m. Konstituciją yra įtvirtintas europietišskasis konstitucinės kontrolės modelis. Jam būdinga, jog konstitucinę kontrolę vykdo specializuotas Konstitucinis Teismas.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Konstitucijoje nustatytais atvejais Konstitucinis Teismas teikia išvadas.

Konstitucinio Teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas.

1 poskyris**KONSTITUCIJOS APSAUGA. KONSTITUCINĖ KONTROLĖ.
KONSTITUCINĖS KONTROLĖS PRIELAIIDOS BEI JOS
ĮTVIRTINIMAS LIETUVOS TEISINĖJE SISTEMOJE****1.1. Konstitucijos apsaugos klausimas****1.2. Konstitucinės kontrolės įvairovė****1.3. Konstitucinės kontrolės politinės ir teisinės prielaidos tarpukario
Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje****1.3.1. Prielaidų atsirasti konstitucinei kontrolei tarpukario Lietuvos
teisinėje sistemoje klausimas****1.3.2. Valstybės Taryba****1.3.3. Klaipėdos krašto statutinis teismas****1.3.4. Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas****1.4. Konstitucinės kontrolės koncepcijos formavimasis 1988–1992 m.****1.1. Konstitucijos apsaugos klausimas**

Viena svarbiausių problemų konstitucinėje teisėje yra konstitucijos apsauga. Ši problema tapo akivaizdi jau po pirmųjų konstitucijų priėmimo, kai iškilo klausimas, kokiomis politinėmis, socialinėmis, teisinėmis priemonėmis užtikrinti konstitucijų laikymąsi.

Konstitucingumo istorija patvirtina vieną labai svarbią tiesą – konstitucijas pažeidžia ne tik piliečiai, jų politinės ir kitos organizacijos, tačiau ir parlamentai, valstybių vadovai, vyriausybės, pareigūnai. Konstitucijų pažeidimai dažnai nėra akivaizdūs, tų pažeidimų vertinimuose susipina įvairūs politiniai, ideologiniai, socialiniai, teisiniai motyvai. Nemaža konstitucinių nuostatų suformuluota abstrakčiai, jos artimesnės ne teisės normos, bet teisės principo sampratai. Taigi ir konstitucinių nuostatų forma gali būti prielaida tokioms interpretacijoms, kuriomis siekiama pateisinti siekiamą politinį tikslą. Apibendrintai galima konstatuoti, kad konstitucijų apsaugos garantavimas yra viena esminių politinio ir teisinio gyvenimo aktualijų, dėl kurios ir šiuolaikiniame konstitucinės teisės moksle vyksta įvairiapusė diskusija.

Šios diskusijos šerdis yra tai, kad Konstitucija, būdama pagrindinis šalies įstatymas, ne tik garantuoja joje įtvirtintą konstitucinę santvarką,

pagrindines žmogaus teises ir laisves, tačiau suponuoja ir jos pačios apsaugos būtinumą. Taigi esminė problema yra ta, kaip užtikrinti Konstitucijos viršenybę šalies teisinėje ir politinėje sistemoje, t.y. konstitucinį teisėtumą visuomenėje ir valstybėje.

Konstitucijos viršenybė teisinėje sistemoje visų pirma reiškia, kad ji yra teisės aktų hierarchijos viršūnėje, todėl visi įstatymų leidimo, vykdomosios valdžios institucijų, savivaldybių teisės aktai turi atitikti Konstituciją.

Konstitucijos viršenybė politinėje sistemoje suponuoja tai, kad visi politinio proceso dalyviai turi laikytis tų konstitucinių vertybių, kuriose atsispindi politinio valstybinio gyvenimo dėsni, politinė valstybinė etika. Vadinasi, nagrinėjant konstitucijų apsaugos problemą, būtina atsižvelgti ne tik į teises, bet ir į socialines, politines ideologines jos garantijas.

Nagrinėjant konstitucijų apsaugos problemas, nederėtų ignoruoti vienos esminės aplinkybės – lemiančioji konstitucijų garantija yra tai, kaip jose atsispindi žmonių socialiniai politiniai lūkesčiai, visuomenės išsivystymas. Kitaip sakant, konstitucijų stabilumą savaime sąlygoja tokia socialinė visuomenės būsen, kai visuomeninio gyvenimo pagrindas yra teisingumas, socialinių grupių ir jų interesų santarvė, visapusiai pateisinamas nuosavybės santykių teisinis reguliavimas. Apibendrinant galima teigti, kad konstitucijų socialinės garantijos slypi tokioje visuomenės ir valstybės organizacijoje, kuri priimtina daugumai žmonių. Yra prielaidų teigti, kad tokia socialinė organizacija užtikrins visuomenės ir valstybės demokratinę raidą, kurioje siekiama aukštų humanistinių tikslų, kurie suformuluoti konstitucijose.

Šiame kontekste reikšmingos idėjos suformuluotos viename Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarime. Jame Teismas teigė, kad juo sudėtingesni žmonių socialiniai santykiai, tuo didesnis poreikis šiuos santykius reguliuoti, t.y. priimti teisės aktus, kurie sudarytų prielaidas spręsti socialinių interesų konfliktus. Tokiu būdu išvengiama atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos. Vienas pagrindinių teisės kaip socialinio gyvenimo reguliavimo būdo tikslų – teisingumas. Negalima pasiekti teisingumo tenkinant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus. Elgiantis vienašališkai, būtų ignoruojama humaniškoji teisės paskirtis, didėtų socialinių konfliktų galimybė. Teisė negali remtis vien tik daugumos ar mažumos interesais, todėl teisėkūroje turi būti siekiama derinti interesus panaudojant optimalias šalių susitarimo galimybes.

Konstatuojant tai, kad konstitucijų didžiausia garantija slypi socialinėje organizacijoje, negalima neakcentuoti konstitucijų apsaugos teisinių

formų ir konstitucinių teisinių santykių dalyvių elgesio svarbos užtikrinant konstitucijos saugumą.

Visų pirma pažymėtina tai, kad konstitucijų apsaugos teisinės garantijos užkoduotos jų priėmimo, keitimo ir naikinimo tvarkoje. Ši tvarka, kuri skiriasi nuo paprastųjų įstatymų priėmimo ir keitimo tvarkos, patvirtina ypatingą konstitucijų vaidmenį teisinėje ir politinėje sistemoje. Specialios taisyklės, kurios taikomos priimant ir keičiant konstitucijas, užtikrina jų stabilumą, t.y. konstitucinių visuomeninių santykių reguliavimo nuolatinumą bei nepertraukiamumą. Ilgas konstitucijų galiojimas sąlygoja tai, kad nusistovėjęs konstitucinis teisinis reguliavimas sudaro prielaidas formuoti tokiai konstitucinei kultūrai ir ideologijai, kuri tampa suprantama žmonėms, valstybės institucijoms, taikančioms ir aiškinančioms konstituciją.

Konstitucinės kontrolės aspektu vertinant konstitucinių santykių reguliavimo ilgalaikiškumą, galima teigti, kad konstitucijų stabilumas leidžia susiklostyti tokiai konstitucinės justicijos praktikai, kuri grindžiama ne tik vienkartinių teisinių reiškinių įvertinimu, o ilgalaikę konstitucijos įgyvendinimo praktika. Taigi darytina išvada, kad konstitucinio reguliavimo stabilumas visais atžvilgiais yra pozityvus reiškinys. Tai patvirtina pasaulio valstybių konstitucionalizmo istorija.

Suprantama, kad specialios taisyklės, kurių laikomasi priimant, keičiant ar panaikinant konstitucijas, yra veiksmingos tose visuomenėse, kurios yra subrandinusios ilgalaikes demokratines konstitucines tradicijas. Neįmanoma pasiekti konstitucijų nuolatinumo tose šalyse, kuriose vyksta staigūs socialiniai pokyčiai, ženklus politinis virsmas. Šiais atvejais užtikrinti konstitucijų stabilumą yra nerealų, nes visuotinai pripažinti visuomenės politiniai lūkesčiai visada bus tas socialinis politinis veiksnys, kuris skatins lėtesnę ar spartesnę konstitucinę kūrybą. Konstitucijų nuolatinumo principas suponuoja tokią teisinę politinę būseną, kai vengiama imtis nepagrįstų, trumpalaikių politinių tikslais grindžiamų, konstitucinių reformų.

Demokratinės teisinės valstybės pobūdyje užkoduota valstybės organizacijos priedermė užtikrinti konstitucijų apsaugą įvairiomis teisinėmis socialinėmis, politinėmis priemonėmis. Už konstitucijų pažeidimus sunkiausius padarinius sukelia baudžiamo poveikio sankcijos. Štai Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatyta atsakomybė už valstybės perversmą, antikonstitucinių grupių ar organizacijų kūrimą ir veiklą, viešus raginimus smurtu pažeisti Lietuvos Respublikos suverenitetą, padėjimą kitai valstybei veikti prieš Lietuvos Respubliką ir kt. Nurodytų nusikaltimų pagrindinis objektas yra Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka, kuri įtvirtinta Konstitucijoje. Panašus konstitucinis reguliavimas nustatytas ir daugelyje kitų demokratinių valstybių.

Konstitucijų apsaugos garantijos paprastai įtvirtinamos pačiose konstitucijose. Štai Austrijos Respublikos Konstitucijos 9a str. nurodyta, kad turi būti užtikrinta nuo išorės pasikėsinių konstitucinių įstaigų apsauga ir jų veikla, taip pat demokratinės piliečių teisės ir laisvės. Belgijos Konstitucijoje nustatyta, kad federalinės institucijos kompetencijai priklauso tik tie klausimai, kurie įtvirtinti Konstitucijoje ir jos pagrindu priimtuose įstatymuose (35 str.). Be to, atskirai pažymėta, kad Belgijos karalius neturi jokių kitų įgaliojimų, išskyrus tuos, kurie formaliai jam pavesti Konstitucijos ir Konstitucijos pagrindu priimtais įstatymais.

Valdžios institucijų įgaliojimai panašiai apibūdinami ir daugelio kitų šalių konstitucijose. Jie, būdami valstybės valdžios padalijimo principo realizavimo konkreti forma, kartu yra ir konstitucijos apsaugos prielaida. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinus pagrindinę nuostatą, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė bei Teismas, kartu pabrėžiama, jog „valdžios galias riboja Konstitucija“ (5 str. 1 ir 2 d.).

Nors daugelio valstybių konstitucijose tiesiogiai nėra įtvirtinta valstybės organų ir aukščiausiųjų pareigūnų pareiga rūpintis konstitucijos apsauga, tačiau tokia jų priedermė atsispindi netiesiogiai konstitucijose arba kituose teisės aktuose.

Ypatingą reikšmę turi parlamentarų ir kitų aukščiausiųjų pareigūnų priesaika, kurioje akcentuojamas konstitucijų laikymasis. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 59 str. deklaruojama, kad pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi Konstitucija, o prisiekdamas Seimo narys įsipareigoja gerbti ir vykdyti Konstituciją. Išrinktas Respublikos Prezidentas prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai. Tokį pat įsipareigojimą prisiima prisiekdami ministrai, Konstitucinio Teismo ir bendrosios jurisdikcijos teismų teisėjai, Seimo kontrolieriai, Valstybės kontrolierius, Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai. Seimo nariai ir kiti Konstitucijoje numatyti asmenys, šturkščiai pažeidę Konstituciją arba sulaužę priesaiką, gali būti pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Taigi šiuo aspektu priesaika yra ne tik politinis moralinis aktas – jos pažeidimas gali sukelti sunkių politinių teisinių padarinių.

Visų įstatymų leidybos proceso dalyvių pareiga užtikrinti, kad rengiant, svarstant, priimant ir skelbiant teisės aktus, jų projektai būtų vertinami ir konstitucingumo aspektu. Toks reikalavimas yra įtvirtintas 1995 m. gegužės 2 d. Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatyme, taip pat 1998 m. rugpjūčio 17 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakyme dėl įstatymų ir kitų teisės aktų rengimo rekomendacijų.

Panašiai nustatyta ir 1999 m. birželio 22 d. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 4 str. Jame nurodyta: „Priimant sprendimą dėl Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties sudarymo tikslingumo turi būti apsvastyta, ar šios sutarties projekto nuostatos atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją, Lietuvos Respublikos užsienio politikos ir nacionalinio saugumo pagrindus ir tikslus...”. Taigi šioje įstatymo nuostatoje įtvirtintas perspėjamojo pobūdžio nurodymas įstatymų leidėjui, Respublikos Prezidentui ir Vyriausybės struktūroms jau pradinėje tarptautinės sutarties sudarymo stadijoje vertinti jos atitikimą Konstitucijai.

Išskirtinį vaidmenį užtikrinant įstatymų konstitucingumo priežiūrą, taip pat ir konstitucijos apsaugą vaidina valstybių vadovai. Pvz.: Prancūzijos Konstitucijoje akcentuojama, kad „Prezidentas prižiūri Konstitucijos laikymąsi”, o kitų valstybių konstitucijose apie šią valstybės vadovo funkciją neužsimenama.

Kita vertus, būtina turėti galvoje, kad prezidentai daugelyje šalių promulguoja įstatymus, o tai suponuoja ir jų teisę grąžinti įstatymą parlamentams pakartotinai svarstyti. Prezidentų nesutikimas su įstatymų leidėjo pozicija gali būti grindžiamas įvairiais motyvais, taip pat ir tuo, kad priimtas įstatymas neatitinka konstitucijos. Štai Lietuvos Respublikos Prezidento įgyvendinamos veto teisės praktika patvirtina tą aplinkybę, kad vienu iš svarbiausiųjų motyvų grąžinti įstatymą pakartotinai svarstyti Seime yra abejonė dėl jo nesuderinamumo su Konstitucija.

Konstitucijų apsaugos sistemoje išskirtinį vaidmenį vaidina bendrosios jurisdikcijos teismai bei kiti teismai, pvz.: administraciniai teismai. Jie, nagrinėdami administracines, baudžiamąsias ir civilines bylas, realizuoja ne tik konstitucinę teisingumo vykdymo funkciją, bet ir užtikrina piliečių konstitucinių teisių ir laisvių apsaugą. Bendrosios jurisdikcijos ir administracinių teismų konstitucinio statuso ypatumas yra ir tas, kad jie yra ir konstitucinio teismo proceso subjektai – Konstitucijoje ir įstatymuose nurodytais atvejais gali sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinį Teismą nustatyti, ar teisės aktas, kuris turi būti taikomas konkrečioje byloje, neprieštaruja konstitucijai.

Konstituciniuose tekstuose dažnai pabrėžiama ne tik valstybės institucijų, pareigūnų, tačiau ir piliečių priedermė laikytis konstitucijos. Štai Italijos Respublikos Konstitucijos 54 str. skelbiama, kad visi piliečiai turi būti ištikimi Respublikai ir laikytis Konstitucijos ir įstatymų. Tame pačiame straipsnyje išskirtinai pabrėžta, kad piliečiai, kuriems patikėtos valstybinės funkcijos, privalo jas drausmingai ir garbingai vykdyti ir priimti priesaiką įstatymuose numatytais atvejais.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kaip ir daugelio kitų demokratiinių valstybių konstitucijose, piliečių pareigos ir prievolės apibūdinamos pačia bendriausia forma nurodant pareigą laikytis Konstitucijos. Štai

mūsų šalies Konstitucijos 28 str. numatyta, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Konstitucijos laikymosi būtinumas įtvirtintas ir įstatymuose, kuriais reguliuojama piliečių sukurtų politinių partijų ir kitų visuomeninių organizacijų veikla. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių organizacijų įstatyme nurodyta, kad politinės partijos ir politinės organizacijos veikia, laikydamosios Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų. Lietuvoje draudžiama steigti ir veikti politinėms partijoms ir politinėms organizacijoms, kurių programiniuose dokumentuose propaguojama ar veikloje praktikuojama rasinė, religinė, socialinė klasinė nelygybė ir neapykanta, autoritarinio ar totalitarinio valdymo, valdžios užgrobimo prievarta metodai, karo ir smurto propaganda, žmogaus teisių bei laisvių pažeidimai, kitokios idėjos bei veiksmai, prieštaraujantys Lietuvos Respublikos konstitucinei santvarkai ir nesuderinami su visuotinai pripažintomis tarptautinės teisės normomis.

Tačiau piliečių, jų sukurtų politinių partijų ir politinių organizacijų vaidmuo užtikrinant Konstitucijos apsaugą būtų ne visas, nepaminėjus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 str. įtvirtintos Tautos ir kiekvieno piliečio teisės priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką. Ši teisė remiasi Tautos suverenumo konstitucine doktrina, taip pat Tautos prigimtine teise.

Tautos vaidmuo užtikrinant Konstitucijos apsaugą ir Konstitucijoje įtvirtintą konstitucinę santvarką išreikštas ir konstitucinėje nuostatoje dėl to, kad svarbiausi Valstybės ir Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu. 50 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo projektą, ir jį Seimas **privalo svarstyti**. Konstitucijoje įtvirtinta Seimo pareiga **svarstyti** tokį įstatymo projektą reiškia, kad **svarstymas** negali būti formalus ir kad toks projektas gali būti atmestas jau jo pateikimo metu. **Svarstymo** sąvoka suponuoja įvairiapusį tokio projekto nagrinėjimą, finansinių ir materialinių resursų galimybes ir jų aktyvią paiešką.

Šalia politinių, socialinių, etinių konstitucijos garantijų daugelio šalių konstitucijose suformuluotos teisinės jų apsaugos (kontrolės) priemonės. Kai kur šios priemonės išdėstytos specialiose konstitucijų struktūrinėse dalyse. Štai Austrijos Respublikos Konstitucijos apsaugos teisinės priemonės suformuluotos jos šeštajame skyriuje „Konstitucijos laikymosi ir valdymo teisėtumo garantijos“. Šiame skyriuje nustatyta, kad valdymo teisėtumo užtikrinimo funkcija pavedama administraciniais senatams žemėse ir Administraciniam teismui, kuris yra Vienoje. Konstitucinį teisingumą įgyvendina Austrijos Respublikos Konstitucinis Teismas. Bel-

gijos Konstitucijos skyriuje „Apie Arbitražo teismą, konfliktų perspėjimą ir reguliavimą” nurodyta, kad teisės aktų teisėtumo tikrinimas pavedamas Arbitražo teismui, taip pat nustatyta, kaip sprendžiami konfliktai tarp federacinės vyriausybės, bendruomenių ir regionų. Italijos Respublikos Konstitucijos skyriuje „Konstitucijos garantijos” šių garantijų pagrindiniai komponentai yra Konstitucinis Teismas ir Konstitucijos keitimo tvarka. Portugalijos Respublikos Konstitucijos skyriuje „Konstitucijos garantijos ir peržiūrėjimas” Konstitucinis Teismas įtvirtintas kaip vienas iš Konstitucijos garantų – jis įgyvendina konstitucinę kontrolę.

1.2. Konstitucinės kontrolės įvairovė

Amerikietiškas modelis. Visuotinai pripažįstama, kad konstitucinės kontrolės ištakos yra JAV teisinėje sistemoje, kuri dar apibūdinama kaip bendrosios teisės tradicija. Konstitucinės kontrolės prasme šią tradiciją perėmė Argentina, Australija, Bolivija, Kanada, Meksika, Naujoji Zelandija, taip pat iš dalies kai kurios Europos valstybės – Danija, Norvegija, Švedija. Panaši konstitucinės kontrolės koncepcija pripažįstama Indijoje, Pakistane, Japonijoje. JAV konstitucinės kontrolės formą taip pat įdiegė kai kurios Afrikos žemyno šalys. Jos perėmė bendrosios teisės tradiciją. Amerikietiškojo modelio pagrindinis bruožas yra tas, kad konstitucinius ginčus sprendžia bendrosios jurisdikcijos teismai nagrinėdami administracines, civilines, baudžiamąsias bylas.

JAV konstitucinės kontrolės modelio esmė yra ta, kad teismas, nagrinėdamas konkrečią bylą, gali pripažinti teisės normą, prieštaraujančią konstitucijai. Tokiu atveju teismas šios normos netaiko ir remiasi kita teisės norma ar teisminiu precedentu. Tačiau teismas teisės normos nepanaikina, nepripažįsta negaliojančia. Nuolat pasikartojantys teismų sprendimai tuo pačiu klausimu, ypač jeigu juos aprobuoja aukščiausioji teisminė institucija, virsta teisminiu precedentu, kurio galia iš esmės tolygi įstatymui. Taigi teisės norma „numarinama” ir tokiu būdu eliminuojama iš teisės sistemos.

Kita vertus, konstitucinė kontrolė neišskiriama į teisminės veiklos atskirą sritį, ji nepavedama vienai išskirtinei institucijai. JAV Konstitucijos 3 str. skelbiama: „Teismų valdžia galioja visoms byloms, sprendžiamoms pagal teisę ir teisingumą ir kylančioms dėl šios konstitucijos, Jungtinių Valstijų įstatymų ir tarptautinių sutarčių, kurios yra arba bus sudarytos jų vardu ...”.

Apibūdinant amerikietiškojo modelį, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad bendrosios jurisdikcijos teismų prerogatyvos spręsti konstitucinius ginčus įtvirtinamos įvairiai. Skirtingą teisinį reguliavimą lėmė šalių politinės ir

teisinės tradicijos. Štai JAV Konstitucijoje apie teisės aktų konstitucinę kontrolę nerašoma. Šioje šalyje konstitucinės kontrolės funkcija buvo įtvirtinta ne konstitucinio suregulavimo keliu, bet teisminių precedentų pagrindu. Iš esmės doktriną suformulavo JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjas J. Marshall'as 1803 m. garsiojoje *Marbury V. Madison* byloje. Teisėjas pareiškė, kad būtent teisminė valdžia turi teisę ir privalo pasakyti, kas yra įstatymas. Praėjus kuriam laikui, JAV Aukščiausiasis Teismas dar griežčiau išreiškė savo poziciją. 1886 m. *Norton V. Shelby County* byloje buvo paskelbta, kad nekonstitucinis įstatymas nėra įstatymas; jis nesuteikia jokios teisės; jis nesuteikia jokios gynybos; jis nesukuria jokių pareigų; vertinant iš teisinių pozicijų, toks įstatymas negalioja, kaip ir nepriimtas įstatymas.

Konstitucinės kontrolės europietiškas modelis. Ši konstitucinės kontrolės forma dar vadinama austriškuoju modeliu, nes jį mokslškai pagrindė žymusis austras H. Kelsenas. Šio modelio esmė yra ta, kad konstitucinę kontrolę įgyvendina ne bendrosios jurisdikcijos teismai, bet specialūs konstituciniai teismai (Amerikos žemyne – Kolumbija, Kosta Rika, Panama, Čilė; Azijoje – Irakas, Kipras, Sirija, Turkija, Pietų Korėja; Afrikoje – Angola, Egiptas, Mali, Etiopija; Europoje – Austrija, Baltarusija, Bulgarija, Ispanija, Italija, Jugoslavija, Latvija, Lenkija, Vengrija, Vokietija, Rusija, Slovakija, Slovėnija, Ukraina, Čekija) arba konstitucinės tarnybos (Prancūzija, Marokas, Kazachstanas).

Konstituciniai teismai vienos šalyse sudaro teisminės valdžios institucijų neatskiriamąją dalį, o kitose veikia autonomiškai. Skirtingai nuo amerikietiškojo modelio, konstituciniai teismai sudaromi ne tik iš karjeros teisėjų, bet ir iš žymiausių specialistų, valstybės tarnautojų, teisės mokslininkų. Yra ir kur kas daugiau skirtumų, kuriuos iš esmės sąlygoja skirtingos teisės ir kultūros tradicijos.

Europos valstybėse konstitucinių teismų kompetencija yra skirtinga, tačiau yra ir tokių konstitucinės kontrolės objektų, kuriuos galima apibūdinti kaip tradicinius. Tokie objektai yra:

1. Teisės normų konstitucingumas;
2. Įstatymų dėl konstitucijos pakeitimo konstitucingumas;
3. Teisinio reguliavimo spragų nekonstitucingumas;
4. Tarptautinės sutartys;
5. Teisės taikymo aktų konstitucingumas;
6. Ginčai dėl kompetencijos tarp valstybės institucijų;
7. Ginčai dėl kompetencijos tarp valstybės ir jos regionų;
8. Žmogaus teisių ir laisvių apsauga;
9. Rinkimų ir referendumų teisėtumas;
10. Pareigūnų politinės atsakomybės ir nušalinimo nuo pareigų klausimai;

11. Politinių partijų ir politinių susivienijimų konstitucingumas;

12. Konstitucijos interpretavimas.

Konstitucinę kontrolę galima klasifikuoti vadovaujantis įvairiais kriterijais. Toks klasifikavimas padeda ne tik geriau suprasti konstitucinės kontrolės būdų ir formų įvairovę, tačiau ir įsitikinti, kad pasaulio valstybių teisinėse sistemose, įgyvendinant Konstitucijos apsaugą, yra bendrų bruožų ir vienijančių reiškinių.

Pagal įgyvendinimo laiką konstitucinė kontrolė gali būti **išankstinė (prevencinė) ir vėlesnioji (represyvioji)**. Išankstinės kontrolės atveju teisės akto atitikimas konstitucijai tikrinamas dar iki šio akto paskelbimo ir įsigaliojimo, t.y. iki jo promulgavimo. Išankstinės kontrolės pavyzdys yra Prancūzija. Ten konstitucinę kontrolę įgyvendina Konstitucinė Taryba. Labiau paplitusi yra vėlesnioji kontrolės rūšis, t.y. tokia kontrolė, kai teisės akto teisėtumas tikrinamas jam jau įsigaliojus, ypač jeigu jis jau sukėlė realias teises pasekmes. Tokia kontrolė yra JAV teisinėje sistemoje, taip pat Europoje ir daugelyje kitų pasaulio šalių.

Pagal teisinius padarinius konstitucinė kontrolė gali būti **konsultacinė ir sprendžiančioji**. Konsultacinės kontrolės sistemai galima priskirti Prancūzijos Konstitucinės Tarybos įgyvendinamą konstitucinę kontrolę. Šiai kontrolės sričiai galima priskirti ir tą, kurią įgyvendina Belgijos Arbitražo teismas. Konsultacinės kontrolės justicijos išvada, nors ir neturi privalomos teisinės galios, tačiau visada yra svarbi moraliniu politiniu atžvilgiu įstatymų leidybos procese.

Tose teisinėse sistemose, kuriose nusistovėjo sprendžiančioji kontrolė, konstitucinės kontrolės institucijos sprendimas dėl teisės akto pripažinimo nekonstituciniu yra privalomas visoms valstybės institucijoms ir piliečiams. Toks sprendimas visada sukelia realias teises pasekmes – teisės aktas ar jo dalis, formaliai nors ir nepanaikinama, tačiau uždraudžiama jį toliau taikyti.

Pagal privalomumą konstitucinė kontrolė gali būti **privalomoji ar fakultatyvinė**. Štai Prancūzijos Konstitucijoje nustatyta, kad privalomai turi būti patikrintas parlamento rūmų reglamentų, taip pat ir organiškųjų įstatymų konstitucingumas. Fakultatyvinę kontrolę gali inicijuoti tie subjektai, kuriems tokia teisė yra numatyta šalies konstitucijoje.

Pagal formą konstitucinė kontrolė yra **konkrečioji ir abstrakčioji**. Konkrečiosios kontrolės sistemai priskirtinas amerikietiškas modelis. Jo esmė yra ta, kad teisės normos atitikimas konstitucijai vertinamas individualaus ginčo, t.y. konkrečios teisminės bylos kontekste, o konstitucinės kontrolės institucijos sprendimas privalomas tik byloje dalyvaujančioms šalims. Tokia teismo pozicija tampa visuotinai privaloma iš esmės tik tada, kai ją patvirtina, apibūdina aukščiausioji teisminė institucija. Ši

kontrolės forma yra paplitusi bendrosios teisės tradicijos arba joms artimose šalyse.

Konkrečioji kontrolė gali būti dar skirstoma į dvi grupes – **centralizuotąją** ir **decentralizuotąją**. Centralizuotosios kontrolės pagrindinis bruožas yra tas, kad ją įgyvendina šalies aukščiausiosios teisminės institucijos – aukščiausieji teismai, aukščiausieji kasaciniai teismai. Ši kontrolė būdinga Australijos, Indijos, Kanados, Estijos teisinėms sistemoms. Štai Estijos Respublikoje konstitucinė kontrolė pavesta Valstybės teismui, kurio sudėtyje yra konstitucinės kontrolės teisminė kolegija. Šioje kolegijoje dirbančius teisėjus renka Valstybės teismo plenumas iš civilinės, baudžiamosios ir administracinės teisminių kolegijų teisėjų 5 metams ir ne daugiau kaip dviem kadencijoms. Konstitucinės kontrolės teisminės kolegijos narius Valstybės teismo plenumui pasiūlo Valstybės teismo pirmininkas, kuris yra šios kolegijos pirmininkas ir pirmininkauja jos posėdžiams. Konstitucinę bylą nagrinėja ne mažiau kaip 3 teisėjai. Tuo atveju, kai dėl priimto kolegijos sprendimo bent vienas teisėjas pareiškė atskirąją nuomonę, byla nagrinėjama Valstybės teismo plenumė. Kreiptis į Valstybės teismą ištirti teisės akto konstitucingumą gali Respublikos Prezidentas, Justicijos kancleris. Bendrosios jurisdikcijos teismai į Valstybės teismą gali kreiptis tais atvejais, kai įstatymo atitikimo Konstitucijai klausimas iškilo konkrečioje byloje ir teismas atsisakė šį įstatymą taikyti. Respublikos Prezidentas į Valstybės teismą kreipiasi dėl įstatymo konstitucingumo dar prieš jį promulguojant. Justicijos kancleris gali kreiptis į Valstybės teismą dėl tarptautinių sutarčių, įstatymų, vykdomosios valdžios ir savivaldybių aktų atitikimo Konstitucijai. Teisės aktas ar jo dalis Valstybės teismo sprendimu gali būti pripažintas negaliojančiu.

Decentralizuotosios kontrolės esmė yra ta, kad ją vykdo visų grandžių bendrosios jurisdikcijos teismai (JAV, Argentina, Meksika, Skandinavijos šalys).

Abstrakčiosios kontrolės pavyzdžiu gali būti visos Europos valstybės, kuriose konstitucinę kontrolę įgyvendina specializuoti konstituciniai teismai. Šių teismų sprendimai yra privalomi ne tik byloje dalyvaujančioms šalims, bet ir visoms kitoms valstybės institucijoms (visų pirma – teisės normos leidėjui), pareigūnams ir piliečiams.

Pagal vykdymo vietą konstitucinę kontrolę galima apibūdinti kaip **vidinę** ir **išorinę** kontrolę. Vidinę kontrolę visada įgyvendina ta institucija, kuri priima teisės aktą. Pavyzdžiu gali būti Skandinavijos šalys, kuriose konstitucinės kontrolės funkcijas atlieka patys parlamentai arba jų struktūriniai padaliniai. Vidinė kontrolė iš esmės visada yra išankstinė arba konsultacinė kontrolė, nes teisės akto konstitucingumo klausimas paprastai iškyla svarstant projektą parlamente. Išvada, kurią suformu-

luoja parlamento tam tikras padalinys arba specialistai, parlamentui nėra privaloma.

Pagal turinį konstitucinė kontrolė gali būti **formalioji** ar **materialioji**. Formaliosios kontrolės esmė yra ta, kad teisės akto konstitucingumas tikrinamas pagal jo priėmimo tvarką, t.y., ar nebuvo pažeistos formaliosios įstatymų leidybos procedūrų taisyklės. Dar vienas formaliosios kontrolės aspektas yra tas, ar teisės aktą priėmė įgaliota valstybės institucija. Materialiąją prasme tikrinant teisės akto konstitucingumą, vertinamas teisės akto ar konkrečios teisės normos turinys, t.y. konkreti norminė medžiaga.

Pagal konstitucinės kontrolės institucijos sprendimo įsigaliojimo laiką konstitucinė kontrolė gali būti tokia, kai **sprendimas galioja atgal** (*ex tunc*), ir kai **sprendimas galioja tik į ateitį** (*ex nunc*). Tose teisinėse sistemose, kuriose konstitucinės kontrolės institucijos sprendimai galioja atgal, gali kilti nemaža teisinio ir socialinio pobūdžio problemų. Reikalo esmė yra ta, kad šiuo atveju teisės norma, kuri yra pripažinta prieštaraujanti konstitucijai, netenka galios nuo jos priėmimo. Tokiu atveju ir teisinės pasekmės, kurios atsirado galiojant šiai normai, turėtų būti pripažintos niekinėmis. Siekiant išvengti tokių teisinių situacijų, konstituciniams teismams yra suteikta galimybė patiems nustatyti savo sprendimų įsigaliojimo laiką. Tuo atveju, kai konstitucinės kontrolės institucijos sprendimas galioja tik į ateitį, išvengiama itin represyvaus įsikišimo į jau susiformavusius teisinius santykius.

Pagal tai, kas vykdo konstitucinę kontrolę, ji galėtų būti diferencijuojama taip pat į kelias grupes. Bendrosios teisės tradicijos šalyse konstitucinę kontrolę įgyvendina **bendrosios jurisdikcijos teismai**, o daugelyje Europos šalių – **specializuoti konstituciniai teismai** (konstitucinė justicija). Prancūzijoje, Alžyre, Kazachstane šią funkciją atlieka konstitucinės tarybos, kurias kai kurie mokslininkai apibūdina kaip **kvaziteismines institucijas**.

Daugelis mokslininkų išskiria politinę konstitucinę kontrolę, kurią vykdo valstybės vadovai, parlamentai, vyriausybės (Prancūzija iki 1958 m., Švedija).

Kalbant apie visas minėtas konstitucinės kontrolės rūšis, būtina pabrėžti vieną esminę aplinkybę – šiuolaikinio pasaulio valstybių teisinėse sistemose retai kur galima sutikti griežtai apibrėžtą vieną konstitucinės kontrolės rūšį ar formą. Europos valstybių konstitucinių teismų veikloje naudojama ne tik abstrakti kontrolės forma, bet ir konkreti. Daug kur derinama formalioji ir materialioji, privalomoji ir fakultatyvinė, vidinė ir išorinė konstitucinės kontrolės formos. Tai yra labai akivaizdi konstitucinės kontrolės sistemos raidos tendencija.

1.3. Konstitucinės kontrolės politinės ir teisinės prielaidos tarpukario Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje

1.3.1. Prielaidų atsirasti konstitucinei kontrolei tarpukario Lietuvos teisinėje sistemoje klausimas

Konstitucinės kontrolės mokslinę doktriną tarpukario Lietuvos teisės moksle kryptingai grindė prof. M. Römeris. Jo veikaluose Konstitucijos apsaugos būtinumas pagrįstas ir teoriškai, ir jau tuo metu lyginamojoje konstitucinėje teisėje žinomų konstitucinių reiškinių analize¹. Galima sakyti, kad prof. M. Römerio mokslinės pažiūros iš esmės sutapo su žymiojo austrų mokslininko H. Kelseno konstitucinės kontrolės koncepcija. Išskirtinai pažymėtina tai, kad prof. M. Römeris savo modeliuotą konstitucinės kontrolės mokslinę konstrukciją siekė įgyvendinti praktinėje veikloje dirbdamas Vyriausiojo Tribunolo teisėju, Valstybės Tarybos nariu, taip pat dalyvaudamas rengiant teisės aktų projektus.

Išskirdamas konstitucinę kontrolę kaip vieną svarbiausių konstitucinės teisės mokslo problemų, prof. M. Römeris įtikinamai argumentavo, kad tik konstitucinis teismas Europoje įsitvirtinusioje teisinėje tradicijoje gali laiduoti konstitucijos viršenybę ir jos laikymosi kontrolę. Jo nuomone, nei politinės, nei administracinės, nei baudžiamosios, taip pat ir civilinės sankcijos parlamentams ar jų nariams negali užtikrinti besąlygiškos konstitucijos normų kontrolės. Mokslininkas taip pat skeptiškai vertino ir bendrosios jurisdikcijos teismų galimybes kontroliuoti parlamentų priimamų teisės aktų konstitucingumą.

Atsakant į klausimą, ar buvo prielaidų atsirasti konstitucinei kontrolei tarpukario Lietuvos teisinėje sistemoje, būtina nagrinėti daugelį to meto konstitucinių reiškinių, visų pirma laikinąsias ir nuolatinės Lietuvos konstitucijas. Toks nagrinėjimas patvirtintų išvadą apie tai, kad laikinosiose konstitucijose – 1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose, 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose, taip pat ir 1920 m. birželio 10 d. Laikinojoje Lietuvos Valstybės Konstitucijoje nebuvo įtvirtintos konstitucinės kontrolės konstitucinės prielaidos. Tokią situaciją sąlygojo daugelis objektyvių aplinkybių ir visų pirma ta, kad laikinųjų konstitucinių aktų galiojimo laikotarpiu konstitucinė kontrolė neišvengiamai būtų susidūrusi su konstitucinių nuostatų nuolatine kaite.

¹ Römeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. Vilnius, Pozicija, 1994; Römeris M. Administracinis teismas. Kaunas, Valstybės spaustuvė, 1928; Römeris M. Įstatymų konstitucingumas // Teisė. 1925, sausis–birželis. Nr. 7.

Tai dezorganizuotą tokią kontrolę, ji būtų buvusi ne tik neveiksminga, bet apskritai nepajėgi stebėti konstitucinių ir paprastųjų įstatymų normų sąveikos konfliktų. Kita vertus, šią situaciją vertinant per žmogaus teisių ir laisvių gynimo prizmę, taip pat būtų prieita prie išvados, kad ir šia prasme konstitucinė kontrolė tuo metu dar buvo nepasiekiamo. Reikalas tas, kad tuo metu galiojusi teisės sistema iš esmės buvo nesuderinta su konstitucinėmis normomis. Galima sakyti, kad tai buvo ne tik skirtingos sistemos, tačiau daugeliu aspektų viena kitai prieštaraujančios. Pirmųjų konstitucijų kūrėjai ir leidėjai, konstitucionalizuodami įstatymų leidimo pagrindines taisykles, vykdomosios valdžios statusą, neformulavo konstitucinių nuostatų apie teismus. Taigi minėtą laikotarpį galima apibūdinti tik kaip pirmuosius siekius konstitucinėse normose apibrėžti Lietuvos visuomenės ir valstybės konstitucinės raidos artimiausias gaires. Tokioje socialinėje ir teisinėje tikrovėje konstitucinė kontrolė negalėjo egzistuoti.

Kiek kitaip reikėtų vertinti konstitucinės kontrolės prielaidas nuolatinųjų (1922, 1928, 1938 metų) konstitucijų kontekste. Šiuo atžvilgiu principinė norma buvo suformuluota 1922 metų Konstitucijos 3 str. Jame buvo paskelbta: „Lietuvos valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai“. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad ši norma konstitucinių normų sistemoje yra trečioji. Prieš ją yra tik du kiti straipsniai. Pirmajame straipsnyje rašoma: „Lietuvos Valstybė yra nepriklausoma demokratinė Respublika. Suvereninė Valstybės valdžia priklauso Tautai“. Antrajame straipsnyje buvo įtvirtintas valdžių padalijimo principas: „Valstybės Valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas“. Atsižvelgiant į tokių konstitucinių normų išdėstymą, galima tvirtinti, kad įstatymų teisėtumo principas buvo pripažintas bene svarbiausiu visuomenės ir valstybės organizavimo dėsniu. Konstitucijoje įtvirtinus valdžių padalijimą ir pripažinus teismą savarankiška valstybės valdžios dalimi, šis principas įgijo ypatingą reikšmę. Visų pirma tai reiškė imperatyvų nurodymą Seimui neleisti tokių įstatymų, kurie prieštarauja Konstitucijai. Kita vertus, tai buvo direktyva valstybės institucijoms, dalyvaujančioms rengiant įstatymus, vadovautis šia esmine konstitucine nuostata. Be to, reikia turėti galvoje Konstitucijos normą (106 str.), kad buvusieji įstatymai galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai.

1922 m. Konstitucijos nuostata, kad neturi galios joks įstatymas, prieštaraujantis Konstitucijai, buvo vertinamas įvairiai. Vieni mokslininkai teigė, kad ši nuostata sudarė prielaidas bendrosios jurisdikcijos teisams tikrinti įstatymų „legalumą“², o kiti tvirtino, kad Lietuvos teisinėje

² Račkauskas K. Lietuvos konstitucinės teisės klausimais. New York, Tėvų Pranciškonų spaustuvė, 1967. P. 64.

sistemoje nebuvo jokių galimybių išspręsti abejones ar ginčą dėl Seimo priim-

to įstatymo konstitucingumo³.

Apibendrinant galima sakyti, kad 1922 m. Konstitucijoje nors ir buvo įtvirtintas įstatymų konstitucingumo principas, tačiau organizacinės struktūros, institucijos, kuri galėtų spręsti šiuos klausimus, nebuvo. Todėl ir minėtą konstitucinį principą įgyvendinti iš esmės buvo palikta Seimo nuožiūra. Tačiau negalima neatkreipti dėmesio į tai, kad ši problema, svarstant Konstitucijos projektą, buvo žinoma. Tiesa, ypatingos polemikos Steigiamajame Seime šiuo klausimu nebuvo, tačiau jis buvo nagrinėjamas, kai reikėjo suformuluoti minėtą Konstitucijos nuostatą. Apie šią problemą buvo užsiminta pateikiant Konstitucijos projektą 1922 m. vasario 24 d.⁴ Svarstant konstitucijos projektą, 1922 m. kovo 2 d. vėl buvo minimas tokios konstitucinės nuostatos būtinumas. Vienas iš argumentų buvo šis – įstatymų konstitucingumo principas garantuoja visų piliečių lygybę. Platesnė diskusija dėl šios problemos kilo 1922 m. kovo 8 d., kai prasidėjo antrasis Konstitucijos projekto svarstymas. Referentas Antanas Tumėnas, pagrįsdamas įstatymų konstitucingumo principo įtvirtinimo būtinumą, kalbėjo, kad tuo siekiama išvengti padėties, kai įstatymai gali panaikinti pačią Konstituciją. Steigiamojo Seimo narys socialdemokratas Kazimieras Venslauskis, iš esmės pritardamas idėjai, iškėlė šio principo įgyvendinimo organizacinės formos ir sankcijos problemą. Jo nuomone, vien tik principo deklaravimas neužtikrina prielaidų užkirsti kelią nekonstituciniams įstatymams. Zigmas Starkus, sutikdamas, kad ši problema yra labai aktuali, siūlė grąžinti klausimą toliau svarstyti komisijai; ji pasiūlys, kuris teismas galėtų vertinti įstatymo konstitucingumą. Seimo narys K. Venslauskis įstatymų konstitucingumo problemą laikė labai rimta ir todėl atkakliai reikalavo sukurti konkrečias konstitucines procedūras šiam klausimui spręsti⁵. Krikščionys demokratai manė kitaip. Jų atstovas Vytautas Bičiūnas manė, kad šią problemą išspręs **pats gyvenimas**. Senujų įstatymų konstitucingumą gali įvertinti bet kuris teismas nagrinėdamas bylas ir aiškindamasis konstitucijos ir įstatymo turinį. Jis teigė: „(...) jeigu eisime ir ieškosime kontrolės organo, tai čia gali būti kontrolės organas tikrai vienas būtent tų visų įstatymų leidėjų sąžinė“⁶.

Iš esmės tai buvo vienintelė diskusija dėl įstatymų konstitucingumo problemos sprendimo Konstitucijoje. Vėliau, svarstant Konstitucijos

³ Laučka J. B. 1922 m. Konstitucijos kilmė ir pagrindiniai principai. Lietuvos katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai. T. XII. Roma, 1987. P. 86; Raulinaitis P. V. Parlamentarizmas. Istoriniai-teoretiniai parlamentinės tvarkos bruožai. Klaipėda, Lituania, 1925. P. 69–70; Šidlauskas K. Netolimos praeities patyrimas. Mūsų kelias. Dillingen D. Vokietija, 1948 m. liepos 28 d.

⁴ Steigiamojo Seimo darbai. 1922 m. vasario 24 d. I sesijos 176 posėdis. P. 74.

⁵ Steigiamojo Seimo darbai. 1922 m. kovo 8 d. I sesijos 180 posėdis. P. 65.

⁶ Steigiamojo Seimo darbai. 1922 m. kovo 8 d. I sesijos 180 posėdis. P. 65.

projektą, šią problemą užgožė kitos, pvz.: dėl Respublikos Prezidento konstitucinio statuso, mirties bausmės klausimo ir kt. Liko neįgyvendintas ir Lietuvos teisininkų draugijos pasiūlymas įtvirtinti Konstitucijoje teismų prerogatyvą tikrinti įstatymų konstitucingumą. Šis pasiūlymas buvo suformuluotas Teisininkų draugijos parengto Konstitucijos skyriaus dėl teismų projekte. Čia buvo siūloma taip išdėstyti šią nuostatą: „Teismas sprendžia įstatymais Lietuvos Respublikos vardu. Teismas aiškina įstatymus ir žiūri įstatymų konstitucingumo ir administracijos įsakymų teisėtumo“⁷.

Steigiamojo Seimo daugumai buvo nepriimtinas teismų dalyvavimas vertinant, ar įstatymų leidėjas nepažeidė Konstitucijos. Konstitucijos projekto rengėjų neigiamą poziciją šiuo atžvilgiu patvirtina ir tai, kad viename iš Konstitucijos projektų buvo suformuluota dar kategoriškesnė nuostata. Joje buvo teigiama: „Teismas nesvarsto atitinkamai išleistų ir paskelbtų įstatymų teisėtumo“⁸. Galutinėje Konstitucijos projekto redakcijoje šios normos neliko.

Galima apibūdinti, kad 1922 m. Konstitucijoje buvo suformuluota teorinė konstrukcija, kuri iš esmės galėjo būti pagrindas konstitucinei justicijai atsirasti. Įstatymų konstitucingumo principo įtvirtinimas Konstitucijoje reiškė, jog konstitucinio teisėtumo doktrina buvo pripažinta kaip vienas svarbiausių visuomenės ir valstybės raidos dėsnių, tačiau be specialaus teisinio reguliavimo tokia funkcija liko tik demokratinė abstrakcija.

Po 1926 m. gruodžio 16 d. perversmo formaliai liko galioti 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija, tačiau ji iš esmės buvo svetimkūnis tai politinei sistemai, kuri faktiškai įsitvirtino. 1927 m. balandžio 12 d. buvo paleistas Seimas, todėl nebeliko ir įstatymų leidėjo, kurio statusas buvo įtvirtintas Konstitucijoje. 1928 m. gegužės 15 d. buvo paskelbta naujoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. Konstitucingumo problemos kontekste nieko naujo neįvyko – Konstitucijos 3 str. buvo deklaruojama, kad **Lietuvos Valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai**. Teisminės valdžios konstitucinis statusas nebuvo pakeistas, tačiau atsiskyta konstitucinės nuostatos, kad **teismas sprendžia administracijos įsakymų teisėtumą**. Konstitucijoje buvo įtvirtinta svarbi naujovė – 54 str. nustatyta: „Įstatymams tvarkyti ir jų sumanymams ruošti bei svarstyti steigama Valstybės Taryba. Jos sudėtį, teises ir pareigas nustato atskiras įstatymas“.

1938 m. Konstitucijoje esminių pokyčių, sprendžiant įstatymų konstitucingumo klausimą, neįvyko. Įstatymų atitikimo Konstitucijai princi-

⁷ Teisė. 1922 m. sausis–kovas. Nr. 1. P. 51, 52.

⁸ Steigiamojo Seimo darbai. 1922 m. balandžio 5 d. I sesijos 193 posėdis. P. 38.

pas, kuris 1922 m. ir 1928 m. Konstitucijose buvo įtvirtintas trečiuosiuose straipsniuose, buvo nukeltas į Konstitucijos skyrių, kuriame buvo reglamentuojamas įstatymų leidimas. Tai nebuvo neapgalvotas Konstitucijos teksto koregavimas. Jis, savaimė aišku, buvo susijęs su politinio akcento pakeitimu. Minėto principo vieta skyriuje „Bendrieji dėsniai“ reiškė, kad įstatymų teisėtumo nuostata apima visas visuomenės ir valstybės gyvenimo sritis. Perkėlus šį principą į skirsnį, kuriame reglamentuojami įstatymų leidimo klausimai, jis įgijo siauresnę politinę teisinę prasmę – buvo taikomas įstatymams. Atsižvelgiant į konstitucinės sistemos konstrukciją, galima daryti išvadą, kad 1938 m. Konstitucija ir joje užprogramuota teisinė sistema buvo nepalanki įstatymų konstitucinei kontrolei institucionalizuoti.

Tarpukario Lietuvos teisinės sistemos analizė konstitucinės kontrolės kontekste būtų nevisapūsė nepaminėjus svarbiausių teisinių reiškinių, kurie ir dabar leidžia teigti, kad teisės aktų teisėtumo klausimas buvo gyvastingas jau tuo metu.

1.3.2. Valstybės Taryba

Ši valstybės institucija buvo įtvirtinta 1928 m. gegužės 15 d. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje. Konstitucijos 54 str. buvo nurodyta: „Įstatymams tvarkyti ir jų sumanymams ruošti bei svarstyti steigama Valstybės Taryba. Jos sudėtį, teises ir pareigas nustato atskiras įstatymas”.

Valstybės Taryba buvo numatyta Konstitucijos skyriuje „Vyriausybė”, todėl darytina prielaida, kad šią instituciją Konstitucijos leidėjas konstatavo kaip valstybės vykdomosios valdžios dalį. Priešingą išvadą daryti nėra jokių konstitucinių prielaidų, nes Valstybės Tarybos įgaliojimų turinys neprimena nei įstatymų leidėjo, nei teismo konstitucinių funkcijų.

Valstybės Tarybos įstatymas buvo paskelbtas 1928 m. gegužės 21 d., t.y. netrukus po to, kai buvo priimta Konstitucija. Kai kurių mokslininkų nuomone, tokį greitą Valstybės Tarybos įstatymo priėmimą ir pačios institucijos įkūrimą sąlygojo ta aplinkybė, jog valstybės konstitucinėje sistemoje neveikė parlamentas, todėl buvo būtina nedelsiant sukurti instituciją, kuri rūpintųsi teisės aktų projektų rengimu. Valstybės Tarybos pirmininką, jo pavaduotoją ir kitus narius skyrė ir atleido Respublikos Prezidentas. Valstybės Tarybai buvo suteikti kai kurie tarpžinybiniai įgaliojimai – ji turėjo teisę gauti iš ministerijų ir jų priežiūroje esamų įstaigų dokumentus ir informaciją, kuri reikalinga svarstomais klausimais.

Įstatyme buvo suformuluoti konkretūs Valstybės Tarybos įgaliojimai, kurių visuma dar labiau sustiprino jos konstitucinį statusą. Pagal įstatyme įtvirtintą kompetenciją Valstybės Tarybos įgaliojimus galima skirstyti į kelias grupes.

Pirmą grupę sudarė tie įgaliojimai, kurie buvo susiję su teisės aktų projektų rengimu, taip pat su teisės aktų kodifikavimo darbais. Įgyvendinama šią funkciją, Valstybės Taryba turėjo plačius įgaliojimus. Ji turėjo organizuoti ir atlikti teisės aktų kodifikavimo darbus. Ši institucija ne tik vykdė Vyriausybės pavedimus dėl tam tikrų aktų projektų rengimo, tačiau galėjo ir savo iniciatyva juos rengti ir teikti Vyriausybei. Atlikdama teisės aktų sisteminimą ir kodifikavimą bei pastebėjusi teisės sistemos trūkumus, Valstybės Taryba galėjo kelti klausimą dėl būtinumo rengti naujus įstatymus, taip pat papildyti ir pakeisti galiojančiuosius. Valstybės Taryba įgyvendino ir ekspertines teisės aktų turinio vertinimo funkcijas – ji svarstė ir teikė išvadas dėl tų projektų, kuriuos jai pateikdavo Vyriausybė. Savo veiklos laikotarpiu Valstybės Taryba parengė daug svarbių teisės aktų projektų. Buvo pradėti rengti Baudžiamojo, Civilinio kodeksų projektai bei kiti svarbiausi aktai.

Antros įgaliojimų grupės turinį sudarė Valstybės Tarybos priedermė vertinti, ar vykdomosios valdžios institucijų aktai – įsakymai, taisyklės ir instrukcijos – atitinka įstatymus. Pastebėjusi neatitikimus, Valstybės Taryba apie tai turėjo pranešti Vyriausybei ar atitinkamai ministrui. Būtent ši Valstybės Tarybos funkcija, daugelio teisininkų nuomone, ir šiuo metu vertinama kaip administracinio teismo užuomazga. Su tokiu vertinimu nesutiko prof. M. Römeris ir buvęs Valstybės Tarybos pirmininkas B. Masiulis. Jie manė, kad Valstybės Taryba buvo institucija, kuri teikė tik patarimus vykdomajai valdžiai. Pritariant pastarajai nuomonei, verta atkreipti dėmesį į tai, kad rengiant Valstybės Tarybos statutą, prof. M. Römeris siūlė įtvirtinti asmenų teisę kreiptis į Valstybės Tarybą tais atvejais, kai vykdomosios valdžios aktais buvo pažeistos jų teisės. Toks skundas turėjo būti nagrinėjamas civilinio proceso tvarka. Tačiau tokiam pasiūlymui Valstybės Tarybos narių dauguma nepritarė.

Nors Valstybės Taryba galėjo ir savo iniciatyva kelti klausimą dėl vykdomosios valdžios akto suderinamumo su įstatymais, tačiau daugeliu atvejų ji tyrimą atlikdavo pagal Valstybės kontrolieriaus ar ministrų kreipimąsi. Priimtais nutarimais, kuriuos buvo įprasta vadinti „nuomonėmis“, Valstybės Taryba aiškino konstitucines normas, valstybinius mokesčius, valstybės kontrolės funkcijas, žemės reformos įstatymą, tarptautinės teisės normas ir kitus teisės aktus. Nors šios „nuomonės“ neturėjo imperatyvios galios, tačiau į jas būdavo atsižvelgiama, o šiuo metu jos reikšmingos kaip dokumentai, iš kurių galima visapusiškiau pažinti to meto Lietuvos teisę.

Trečia funkcija, kurią vykdė Valstybės Taryba, buvo susijusi su Respublikos Prezidento reikalavimu Valstybės Tarybai pateikti nuomonę su paaiškinimais dėl Vyriausybės teisės aktų ar įstatymų. Informacijos apie šią Valstybės Tarybos veiklos sritį neišliko, tačiau galima daryti prielaidą,

kad, reikšdama nuomonę dėl minėtų teisės aktų, Taryba galėjo formuluoti išvadas ir dėl šių aktų suderinamumo su Konstitucija.

1.3.3. Klaipėdos krašto statutinis teismas

Ši originalų tarpukario Lietuvos teisinės sistemos reiškinį sąlygojo Klaipėdos krašto konvencijos, kurią 1924 m. gegužės 8 d. Paryžiuje pasirašė Lietuvos, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos atstovai, įgyvendinimo problemos. Konvencijoje suformuluotų teisės normų prieštaravimas, teisinio reguliavimo spragos sudarė prielaidas ir Klaipėdos krašto seimeliui, ir direktorijai ignoruoti suverenias Lietuvos teises Klaipėdos krašto atžvilgiu. Sudėtinga buvo ir vidaus politinė situacija Klaipėdos krašte, nes Lietuvos valdžios šiek tiek valingesnis veiksmas Konvencijai ir Lietuvos Respublikos Konstitucijai įgyvendinti, Lietuvos suverenitetui užtikrinti krašte sukeldavo didelį provokiškųjų organizacijų pasipriešinimą. Tokioje politiniu ir teisiniu požiūriu sudėtingoje situacijoje brendo Statutinio Teismo idėja. Ieškant teisinių galimybių konfliktams spręsti, buvo svarstomi įvairūs jų sprendimo būdai, o tarp jų ir Konstitucinio Teismo įsteigimas.

Klaipėdos krašto Statutinio Teismo įstatymas buvo paskelbtas 1935 m. kovo 13 d. Organizacine prasme Teismas turėjo būti sudėtinė Vyriausiojo Tribunolo dalis. Tačiau Teismo jurisprudencija buvo atskirta nuo Vyriausiojo Tribunolo jurisprudencijos – Teismo sprendimai turėjo būti skelbiami jo vardu, buvo nustatyta specifinė sprendimų teisinė galia bei originalus jų vykdymo teisinis būdas.

Statutinio Teismo teisėjus skyrė Respublikos Prezidentas teisingumo ministro teikimu septyneriems metams. Visi teisėjai, prieš pradėdami eiti pareigas, turėjo prisiekti viešame Vyriausiojo Tribunolo posėdyje. Parenkant teisėjus, buvo atsižvelgiama į numatytus reikalavimus bendrosios kompetencijos teismų teisėjams. Be to, turėjo būti atsižvelgiama į kandidatų kvalifikaciją viešosios teisės srityje. Statutinio Teismo teisėjui buvo draudžiama dirbti kitą darbą valstybės ar savivaldybių institucijose. Dėl teisėjų darbo buvo numatytos kelios išimtys – Statutinio Teismo teisėjas galėjo taip pat būti Valstybės Tarybos nariu, teisėju kituose teismuose, būti aukštosios mokyklos dėstytoju. 1935 m. spalio 24 d. Statutinio Teismo teisėjais buvo paskirti Valstybės Tarybos vicepirmininkas B. Mažulis, Valstybės Tarybos narys Z. Starkus, Vyriausiojo Tribunolo narys B. Bruzdeilynas ir Kauno Vytauto Didžiojo universiteto docentas D. Krievickas.

Statutinio Teismo statuso vertinimą iš esmės sąlygoja įstatyme nustatyta jo kompetencija. Statutinio Teismo įstatymo 13 str. buvo numatyta, kokias bylas nagrinėjo ši institucija: dėl Respublikos įstatymo priešara-

vimo Klaipėdos krašto statutui; dėl Klaipėdos krašto įstatymo prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui; dėl Respublikos administracijos organo administracinio akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui; dėl Klaipėdos krašto gubernatoriaus akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui; dėl Klaipėdos krašto administracijos institucijos administracinio akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui; dėl Klaipėdos krašto seimelio neįstatyminio akto prieštaravimo Klaipėdos krašto statutui.

Atsižvelgiant į Statutinio Teismo įstatyme suformuluotus Statutinio teismo įgaliojimus, galima daryti kai kurias bendresnio pobūdžio išvadas dėl šio Teismo teisinio statuso:

1) pagal bylose nagrinėjamus ginčo objektus Statutinio Teismo įgaliojimus galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmą grupę sudaro Lietuvos Respublikos įstatymų ir administracinių teisės aktų teisėtumo tikrinimo (atitikimo Statutui) klausimai. Antrą įgaliojimų grupę apibūdina Klaipėdos krašto institucijų teisės aktų teisėtumo tikrinimas (Seimelio priimti įstatymai ir kiti teisės aktai, Klaipėdos krašto administracinių institucijų aktai, Klaipėdos krašto gubernatoriaus teisės aktai). Taigi Statutinis Teismas turėjo užtikrinti ne tik Klaipėdos krašto institucijų priimtų teisės aktų atitikimą Statutui, bet ir Lietuvos teisės aktų atitikimą Statutui;

2) Statutinio Teismo įgaliojimų problema buvo tiesiogiai susijusi su Teismo sprendimų pasekmėmis. Statutinio Teismo įstatymo 29 str. buvo nurodyta: „Statutinis Teismas, radęs, kad aktas, nurodytas 13 str. 3, 4, 5 ar 6 p., prieštarauja Klaipėdos krašto Statutui, nusprendžia tą aktą panaikinti“. Remiantis šia teisės norma, galima daryti išvadą, kad Statutinis Teismas galėjo panaikinti tik Klaipėdos krašto gubernatoriaus aktą, Klaipėdos krašto **administracijos institucijos** administracinį aktą, taip pat Klaipėdos krašto seimelio **neįstatyminį aktą**. Taigi akivaizdu, kad Statutinis Teismas negalėjo panaikinti Lietuvos Respublikos įstatymo ir Klaipėdos krašto įstatymo. Iš kitų įstatyme suformuluotų normų galima daryti išvadą, kad pastaruosius teisės aktus Statutinis Teismas galėjo tik pripažinti prieštaraujančiais Klaipėdos krašto statutui, tačiau panaikinti jų negalėjo.

Statutinio įstatymo 14 str. buvo sakoma: „Ligi Statutinis Teismas nėra nusprendęs pripažinti Respublikos įstatymą arba Klaipėdos krašto įstatymą prieštaraujant Klaipėdos krašto statutui, joks teismas negali netaikyti Respublikos įstatymo arba Klaipėdos krašto įstatymo, tardamas, kad jis prieštarauja Klaipėdos krašto statutui“. Remiantis šia norma, darytina prielaida, kad Statutiniam Teismui pripažinus, jog Lietuvos įstatymas ar Klaipėdos krašto įstatymas prieštarauja Statutui, jis nebuvo naikinamas, tačiau bendrosios jurisdikcijos teismas jo galėjo netaikyti konkrečiose bylose.

Statutinio Teismo įstatyme buvo išspręsti ir kiti Statutinio Teismo veiklos teisinio reguliavimo aspektai: buvo numatyta, kurie pareigūnai galėjo inicijuoti bylos nagrinėjimą Statutiniame Teisme (direktorijos pirmininkas, gubernatorius, teisingumo ministras); buvo numatyta galimybė sustabdyti teisės akto (išskyrus įstatymo) veikimą; suformuluotos pagrindinės bylos nagrinėjimo proceso taisyklės (papildomas taisyklės galėjo nustatyti Statutinis Teismas); nustatyta Statutinio Teismo prerogatyva aiškinti savo sprendimą.

Atsižvelgiant į Statutinio Teismo statuso teisinius bruožus, galima daryti kai kurias apibendrinančias išvadas: 1) Statutinio Teismo įsteigimas rodė nuoseklų Lietuvos siekimą integruoti Klaipėdos kraštą į Lietuvos politinę ir teisinę erdvę, užtikrinti Lietuvos Konstitucijos veikimą Klaipėdos krašte; 2) Klaipėdos krašto Statutinio Teismo teisinis statusas buvo visiškai priartėjęs prie tuo metu jau plačiai žinomos konstitucinės kontrolės doktrinos (tuo metu jau veikė Austrijos, Čekijos ir Ispanijos konstituciniai teismai); 3) atkreiptinas dėmesys į tai, kad teisės aktų teisėtumui tikrinti buvo sudaryta speciali valstybės institucija – Statutinis Teismas, kuris rodė siekimą tokio pobūdžio funkciją pavesti ne bendrosios jurisdikcijos teismams, bet atskirai specializuotai institucijai.

1.3.4. Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas

Nors tarpukario Lietuvos teisinėje sistemoje ir nebuvo sukurta konstitucinės kontrolės teisinio mechanizmo, tačiau Konstitucijos taikymo, taip pat ir aiškinimo, problema buvo labai aktuali. Šios problemos aktualumą lėmė keletas faktorių. Viena vertus, to meto Lietuvos teisės teorijoje ir praktikoje nebuvo susiklosčiusi Konstitucijos tiesioginio taikymo koncepcija. Kita vertus, Konstitucijos, jos nuostatų aiškinimo aktualijas sąlygojo konstitucijų raidos problemos – naujų konstitucinių aktų priėmimas, o konstitucinio reguliavimo pertrūkiai sudarė prielaidas įvairioms ir prieštaringsoms konstitucinių nuostatų interpretacijoms. Būtų klaidinga nepastebėti ir galiojusios teisės sistemos vidinių prieštaravimų – įvairių teisės sistemų egzistavimas buvo ta teisinė tikrovė, kurios nebuvo galima ignoruoti aiškinant Konstitucijos normų turinį, jų tarpusavio ryšį.

Pagal 1933 m. Teismų santvarkos įstatymą teisės klausimus galėjo aiškinti tik Vyriausiasis Tribunolas savo visuotiniame susirinkime. Inicijuoti tokį aiškinimą galėjo teisingumo ministras, taip pat Vyriausiojo Tribunolo **teisiančioji sudėtis**. Įstatyme nebuvo nurodyta, kad šie išaiškinimai turi privalomąją galią, tačiau buvo pasakyta: „(...) aiškinimai skelbiami, kad tie klausimai galėtų būti teismų vienodai sprendžiami”.

Remiantis šiomis įstatymo normomis, Tribunolas, vykdydamas kasacinio teismo funkcijas, konkrečiose teisminėse bylose aiškino ne tik bendruosius teisės, bet ir konkrečius konstitucinių normų taikymo klausimus, pvz.: Konstitucijos tiesioginio taikymo problemą, kuri yra aktuali ir šiuolaikinėje Lietuvos teisinėje sistemoje. Galima paminėti kai kuriuos Tribunolo aiškinimus. Štai 1922 m. Konstitucijos 68 str. buvo nustatyta, kad „Teismas sprendžia administracijos įstatymų teisėtumą“. Vieni teismai ir mokslininkai teigė, kad tai yra tiesioginio taikymo norma, kiti tvirtino atvirkščiai. 1923 m. vasario 1 d. ir gegužės 23 d. sprendimuose Tribunolas konstatavo: „(...) Konstitucijos 68 str. paveda teismui spręsti administracijos įstatymų teisėtumą, bet tos pačios Konstitucijos 66 str. sako, kad teismų organizaciją, kompetenciją ir jurisdikciją nustato įstatymas. Mūsų laikinieji teismų sutvarkymo ir kiti tam tikri įstatymai, kurie liečia teismų organizaciją, kompetenciją ir jurisdikciją, nenurodo jokios ypatingos administracijos įstatymų apskundimo tvarkos, ir todėl, kolei tam tikras teismų sutvarkymo įstatymas nustatys tvarką, kuria šiam ar kitam organui gali patekti ypatingos bylos dėl kalbamojo 68 str. dalyko, todėl šio straipsnio taisyklė tegali būti teismų taikoma sprendžiant pavestas jiems bendra tvarka bylas, kai jose iškyla kurio nors administracijos įstatymo teisėtumo klausimas; kolei nėra įstatymo, nustatančio ypatingą tvarką 68 str. vykdyti, tolei nei apygardos teismas, nei Vyriausiasis Tribunolas, nei kuris kitas teismo organas negali savo nuožiūra imtis funkcijos, kuri nėra jam, tam tikram teismo valdžios organui, tiesiog pavesta”⁹.

Vyriausiojo Tribunolo praktikoje ne kartą buvo sprendžiamos problemos dėl Konstitucijos ir galiojančių įstatymų normų nesuderinamumo. Štai Teisingumo ministras 1930 m. kovo 13 d. birželio 16 d. kreipėsi į tribunolą ir prašė išaiškinti, ar Civilinių įstatymų X t. 1 d. 85 str. (draudimas sudaryti santuokas pravoslavams ir katalikams su nekrikščionimis, o protestantams – su stabmeldžiais), taip pat 1836 m. Vedybų statuto normos (vedybos tarp katalikų sudaro sąjungą, nutrūkstančią tik mirus vyrui ar žmonai) neprieštarauja 1928 m. Konstitucijos 11 str. („Visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, yra lygūs prieš įstatymus. Negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės”), taip pat 14 str. („Pilietis turi tikėjimo ir sąžinės laisvę”). Tribunolas konstatavo: „(...) Nurodytos čia sąlygos yra numatytos aukščiau pasakytų krikščioniškų tikybų kanonais ir taisyklėmis; šitos sąlygos nevaržo vedusio tikėjimo ir sąžinės laisvės ir niekam nesuteikia dėl tikybos kurių privilegijų ir niekieno nemažina teisių: einant Lietuvos Valstybės Konstitucijos 14§ kiekvienas pilietis turi tikėjimo ir sąžinės

⁹ Teisė. 1923. Nr. 4. P. 46, 47.

laisvę, tad gali laisvai pasirinkti sau tikybą, bet pasirinkęs tikybą turi laikytis ir pildyti pasirinktos tikybos nustatytas taisykles ir kanonų reikalavimus. Taip pat neprieštarauja Konstitucijos 118 ir 14 nustatyta Ved. Stat. 192 str. taisyklė, einant kuria mišrios vedybos tarp katalikų ir evangelikų atliekamos tos tikybos dvasininko, kuriai priklauso nuotaka, kadangi šita taisyklė neužkerta kelio kitos tikybos asmeniui gauti vedybų palaiminimą iš savo tikybos dvasininko, o tais atsitikimais, kada katalikų kunigas nesutiktų palaiminti mišrias vedybas, leidžiama vedybas atlikti evangelikų kunigui (Ved. Stat. 193 str.)". Be to, šiame nutarime Tribunolas pabrėžė, kad „(...) Didžiosios Lietuvos piliečiai, kad ir neturintieji Klaipėdos krašto gyventojų požymio, naudojami Klaipėdos krašto civilinių vedybų teise ir todėl jų padarytieji Klaipėdos krašte civilinių vedybų aktai turi būti laikomi teisėtais ne tiktai Klaipėdos krašte, bet ir visoj Lietuvoj, kadangi einant bendra Klaipėdos krašto statuto 9 str. prasme visa tai, kas teisėtai padaryta Klaipėdos krašte, pripažįstama teisėta ir visoj Lietuvoj"¹⁰.

Nors teismai, taip pat ir Vyriausiasis Tribunolas, susidurdavo su įstatymo, kuris turi būti taikomas konkrečioje byloje, neatitikimo Konstitucijai problema, tačiau nebuvo aiškumo, kaip tokiais atvejais teismai turi elgtis. Tiesa, jeigu iškildavo įstatymo, veikusio dar prieš Konstitucijos priėmimą, atitikimo Konstitucijai problema, ji galėjo būti sprendžiama paprastai – teismas iš esmės galėjo konstatuoti, kad šis aktas prieštarauja Konstitucijai, ir sprendžiant bylą, remtis arba kitu teisės aktu, arba konkrečia Konstitucijos norma. Daug sudėtingesnė situacija galėjo būti tada, kai teismas susidurdavo su įstatymo, priimto po Konstitucijos įsigaliojimo, neatitikimo Konstitucijai problema. Kitaip sakant, ar galėjo teismas įsitikinęs, kad įstatymo norma prieštarauja Konstitucijai, jos netaikyti konkrečioje byloje? Teigiamai atsakius į pastarąjį klausimą, būtų reikėję susitaikyti su realiomis pasekmėmis, t.y. pripažinti teismų prerogatyvą iš lėto **numarinti, užšaldyti** įstatymo normos galią. Akivaizdu, kad tai būtų buvusi slinktis į tas teisinės sistemas, kurios egzistavo bendrosios teisės tradicijos šalyse. Dėl šios aktualijos buvo polemizuojama ir Lietuvoje, reiškiamos įvairios nuomonės. Vieni teigė, kad bendrosios jurisdikcijos teismai dėl savo pobūdžio negali vertinti įstatymo konstitucingumo, o štai prof. M. Römeris tvirtino: „(...) be abejo, teisėjų darbas šiuo atžvilgiu yra atsakingas ir turi būti vykdomas su didžiausiu atsargumu. Todėl teisinėje valstybėje yra svarbu gerai sutvarkyti teismai ir turėti rimti teisėjų kadrai. Bet vargu tai būtų pasiekama nepasitikėjimu teisėjais bei teismu ir teismo funkcijos sužalojimu, atimant iš teismų teisę aiškinti ir taikyti

¹⁰ Vyriausiojo Tribunolo 1930 m. lapkričio 13 d. nutarimas dėl bažnytinų ir civilinių vedybų // Teisė. 1930. liepa-gruodis. Nr. 18. P. 136, 137.

(tuo pačiu ir netaikyti) kai kurių rūšių įstatymus arba kai kuriais atžvilgiais

(pavyzdžiui, konstitucingumo atžvilgiu) visus (paprastus) įstatymus”¹¹.

Aiškindamas konstitucinių normų turinį, Vyriausiasis Tribunolas suvokė tas problemas, kurios dažnai atsiranda teisės ir politikos sandūroje. Vienoje byloje Tribunolas teigė: „(...) politinės kovos sprendimas nepriklauso Teismui, kuris yra tam tikros valstybės valdžios institucijos, skiriamas ne politinei, bet veikiančios imperatyvinės teisės apsaugos (teisės imperatyvų sankcijų taikymo) funkcijai, ir pačia savo struktūra yra apolitinis; revoliucijos ir perversmo metu arba jiems įvykus Teismas tegali konstatuoti tas nepaprastos politinės kovos išdavas, kiek jos yra pasireiškusios ir įsigalėjusios teisės srity, ir iš jų turi daryti tinkamas teises išvadas, taikydamas veikiančius ir turinčius galios teisės imperatyvus; būtų nerimta manyti, kad Teismas galės sudrausti laimėjusią revoliuciją arba perversmą ir atstatyti suardytą teisinę status **quo ante**, pasipriešinęs revoliucijos ar perversmo išdavoms, kurių nesugebėjo sulaikyti atitinkamos politinės senosios tvarkos jėgos (...)”¹².

1.4. Konstitucinės kontrolės koncepcijos formavimasis 1988–1992 m.

Nuo 1988 m., t.y. nuo tada, kai vis aštriau buvo pradėta diskutuoti dėl visuomenės ir valstybės demokratizavimo, o vėliau, pradėjus ryškėti nepriklausomos demokratinės valstybės atkūrimo galimybėms, teisės aktų konstitucingumo problema buvo viena iš aštriausių politinio proceso aktualijų. Tačiau būtina pažymėti ir tą aplinkybę, kad iki 1990 m. kovo 11 d. įstatymų teisėtumo klausimas buvo kitokio pobūdžio nei tradicinė jo samprata. Lietuva buvo okupuota ir aneksuota valstybė, todėl Tautos steigiamajai galiai deklaruoti buvo naudojamos įvairios politinės teisinės priemonės, o tarp jų – įstatymų teisėtumo, konstitucingumo idėjos. Viena iš pagrindinių politinių nuostatų buvo ta, kad ne Lietuvos TSR Konstitucija turi atitikti TSRS Konstituciją, bet atvirkščiai – TSRS Konstitucija turi būti derinama su Lietuvos TSR Konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis dėl suvereniteto, ekonominio savarankiškumo, pilietybės, nuosavybės ir t.t. Dar kitos politinės nuostatos esmė buvo ta, kad Lietuvoje gali galioti tik tie įstatymai, kurie neprieštarauja Lietuvos Konstitucijai. Įgyvendinant pastarąją nuostatą, 1989 m. rudenį Aukščiausioji Taryba nustatė tokią teisinę tvarką, pagal kurią TSRS teisės aktai įsigaliodavo tik tada, kai juos aprobuodavo to meto Aukščiausioji Taryba ir tik tada, kai

¹¹ Römeris M. Įstatymų konstitucingumas // Teisė. 1925, sausis–birželis. Nr. 7. P. 13.

¹² Vyriausiojo Tribunolo Bendrojo Susirinkimo 1928 m. gegužės 11 d. nutarimas buvusio finansų ministro V. Petrulio byloje // Teisė. 1928 m. sausis–birželis. Nr. 13. P. 61–72.

tokie aktai būdavo įregistruojami nustatyta tvarka. To laikotarpio politiniams procesams apibūdinti prigijo „konstitucinio karo“ formulė.

Šio „konstitucinio karo“ laikotarpiu, kurį iš esmės užbaigė 1990 m. kovo 11 d. aktai, buvo rengiami įvairūs konstituciniai projektai. Juose atsispindėjo politiniai teisiniai Tautos lūkesčiai. Vienas iš ryškiausių to meto žingsnių buvo tas, kad 1988 m. vasarą Lietuvos mokslų akademijos mokslininkai parengė Konstitucijos projektą, kuriame buvo numatytas ir Konstitucinis Teismas. Tautos politiniai teisiniai lūkesčiai dėl teisinės sistemos visapusės reformos buvo išreikšti ir Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo rezoliucijoje „Dėl Konstitucinio Teismo įsteigimo“. Jame buvo skelbiama, kad „siekdamas stiprinti teisėtumą, kelti teisėtvarkos kultūrą, ugdyti demokratinis santykius ir socialinį teisingumą, Sąjūdžio suvažiavimas siūlo Respublikos Aukščiausiajai Tarybai įsteigti Lietuvos TSR Konstitucinį Teismą, susidedantį bent iš 7, reikalingą išsimokslinimą turinčių, asmenų“. Rezoliucijoje buvo pabrėžiama pagrindinė Konstitucinio Teismo funkcija – įstatymų ir įstatyminių aktų konstitucingumo priežiūra. Teismo pripažintas nekonstituciniu įstatymas bei įstatyminis aktas turėjo būti skelbiamas negaliojančiu¹³.

Diskusija dėl konstitucinės kontrolės įgijo visiškai kitą politinį teisinį turinį po to, kai 1990 m. kovo 11 d. buvo atkurta Lietuvos Nepriklausoma Valstybė ir įsigaliojo Laikinasis Pagrindinis Įstatymas, kuris apibūdinamas kaip pereinamojo laikotarpio Lietuvos Respublikos Konstitucija. Jau 1990 m. vasarą Vyriausybė parengė ir pateikė Aukščiausiajai Tarybai – Atkuriamajam Seimui – Konstitucinio Teismo įstatymo projektą. Pagal šį projektą Konstitucinis Teismas turėjo nagrinėti, ar atitinka Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą: 1) įstatymai ir kiti Aukščiausiosios Tarybos aktai; 2) Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakai ir nutarimai; 3) Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko potvarkiai; 4) Vyriausybės nutarimai ir potvarkiai; 5) ministrų ir kitų valstybės organų norminiai teisės aktai; politinių ir visuomeninių organizacijų bei judėjimų aktai; 6) Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Taip pat Teismas būtų galėjęs nagrinėti ginčus dėl kompetencijos tarp Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės bei ginčus Aukščiausiosios Tarybos ir savivaldybės tarybos deputatų įgaliojimų pripažinimo.

Laikinojo Pagrindinio Įstatymo galiojimo laikotarpiu diskusija dėl konstitucinės kontrolės turinio ir formos vyko įvairių konstitucijų projektų rengimo ir nagrinėjimo kontekste. Pagal tai, koks konstitucinės kontrolės modelis buvo siūlomas įtvirtinti, visus konstitucijų projektus galima suskirstyti į kelias grupes. Pirmai priskirtini tie projektai, kuriuose

¹³ Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas. Vilnius, „Mintis“, 1990. P. 237–238.

konstitucinę kontrolę būtų turėję įgyvendinti bendrosios jurisdikcijos teismai (konkrečioji kontrolė). Antrą grupę sudarytų tie projektai, kuriuose buvo siūloma įtvirtinti abstrakčiąją kontrolę, t.y. tokią, kurią įgyvendina specializuoti konstituciniai teismai. Be minėtųjų projektų, taip pat buvo polemizuojama, ar netikslinga perimti Prancūzijos patyrimą ir konstitucinę kontrolę pavesti konstitucinei tarybai, t.y. nustatyti ne represyviąją, bet išankstinę (prevencinę) kontrolę. Apibendrinant galima tvirtinti, kad oficialioji konstitucinės kontrolės doktrina, kuri šiuo metu įtvirtinta Konstitucijoje, brendo įvairių teisinių ir politinių idėjų konkurencijoje.

Po to, kai 1992 m. spalio 25 d. referendumu buvo priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1993 m. vasario 3 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Konstitucinio Teismo įstatymą, kuriame buvo sukonkreintos konstitucinės normos. 1993 m. vasario, kovo mėnesiais Seimas paskyrė visus Konstitucinio Teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką. Rugsėjo 2 d. Teismas pranešė, kad nuo šios dienos pradedama oficialiai registruoti prašymus ištirti, ar teisės aktai atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją. Pirmasis viešas Konstitucinio Teismo posėdis įvyko 1993 m. rugsėjo 15 d. Jame buvo nagrinėjama byla dėl Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar 1993 m. balandžio 15 d. Seimo nutarimas „Dėl Vilniaus miesto tarybos paleidimo ir kai kurių priemonių tvarkai savivaldybėse pagerinti“ atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją. Nutarimas byloje paskelbtas 1993 m. rugsėjo 17 d.

2 poskyris

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

2.1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo statuso pagrindiniai bruožai

2.2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo veiklos principai

2.3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sudarymo tvarka

2.4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija

2.4.1. Konstitucinės kontrolės institucijų įgaliojimai

2.4.2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija

2.4.3. Įstatymų teisėtumo klausimas

2.4.4. Kitų Seimo priimtų aktų teisėtumo klausimas

2.4.5. Respublikos Prezidento teisės aktų teisėtumas

2.4.6. Vyriausybės teisės aktų teisėtumas

2.4.7. Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimų teisėtumas

2.4.8. Išvada, ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam

ir toliau eiti pareigas

2.4.9. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių konstitucingumas

2.4.10. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir apkaltos procesas

2.4.11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija lyginamuoju aspektu

2.5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktai

2.6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų statusas

2.7. Konstitucinio teismo proceso pagrindiniai bruožai

2.7.1. Byloje dalyvaujantys asmenys

2.7.2. Parengiamieji darbai prieš teisminį posėdį

2.7.3. Teismo posėdžio parengiamoji dalis

2.7.4. Įrodymų tyrimas

2.7.5. Teisminiai ginčai

2.1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo statuso pagrindiniai bruožai

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Konstitucijoje reglamentuojama teismo sudarymo tvarka ir kas turi teisę į ją kreiptis; įtvirtinamas teisėjų statusas bei Teismo aktų veikimo teisinės pasekmės. Toks konstitucinis reguliavimas suponuoja išvadą, kad Konstitucinis Teismas Lietuvos Respublikos konstitucinėje sistemoje užima ypatingą vietą. Būtent taip vertinti Konstitucinio Teismo statusą yra daug įtakingų argumentų, o vienas iš pagrindinių – kad Teismas užtikrina Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje, nustatyta tvarka spręsdamas, ar teisės aktai yra teisėti, t.y. ar jie atitinka Konstituciją.

Šie įgaliojimai leidžia daryti išvadą, kad Konstitucinis Teismas įgyvendina ypač svarbią funkciją, kuri susijusi su nacionalinio saugumo užtikrinimu. 1996 m. gruodžio 19 d. Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme yra nurodyta, kad Lietuvos nacionalinio saugumo užtikrinimas – tai Tautos ir valstybės laisvos ir demokratinės raidos sąlygų sudarymas, Lietuvos valstybės nepriklausomybės, jos teritorinio vientisumo ir konstitucinės santvarkos apsauga ir gynimas. Įstatyme akcentuojama, kad

Lietuvos nacionalinio saugumo teisinis pagrindas yra Lietuvos Respublikos Konstitucija. Nors šiame įstatyme tiesiogiai ir nenurodyta, kad Konstitucinis Teismas yra nacionalinio saugumo užtikrinimo subjektas, tačiau pagal vykdomas funkcijas yra visiškai aišku, jog Teismas yra labai svarbus faktorius, kuris užtikrina Konstitucijoje įtvirtintus demokratinius visuomenės raidos principus, konstitucinį teisėtumą, pagarbą Konstitucijai ir pasitikėjimą nacionaliniais institutais.

Lyginamosios konstitucinės teisės moksle plačiai paplitusi nuomonė, kad konstitucinių teismų teisinė prigimtis yra dvilypė. Viena vertus, teismai turi ryškių aukščiausiosios valstybės valdžios institucijos bruožų. Kita vertus, yra akivaizdu ir tai, kad konstituciniai teismai yra teisminės institucijos tikrąja šios sąvokos prasme ir veikia pagal teisminės valdžios dėsnius.

Konstitucijoje įtvirtinta Teismo prerogatyva vertinti valstybės valdžios institucijų aktų atitikimą Konstitucijai sudaro prielaidas kai kuriems mokslininkams teigti, kad Teismas yra „ketvirtoji valdžia“, kuri kontroliuoja įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžias, ir todėl savaime yra aukščiausioji valstybės valdžia. Tokia nuomonė yra paplitusi Vengrijoje ir Lenkijoje. Štai Vengrijos konstitucinėje doktrinoje pripažįstama, kad nei organizaciniu, nei funkciniu atžvilgiu Konstitucinis Teismas negali būti laikomas kurios nors vienos iš trijų valdžių dalimi, nes Teismas saugo Konstituciją, palaiko pusiausvyrą tarp trijų valdžių. Vengrijos Konstitucinis Teismas yra pareiškęs: „Konstitucinis Teismas yra ne parlamento patarėjas, o jo teisėjas“¹⁴. Lenkijos akademiniuose sluoksniuose populiori nuomonė, kad Konstitucinis Tribunolas yra nauja valstybės institucijų rūšis, o jo pagrindinis uždavinys yra kontroliuoti konstitucingumą ir teisėtumą kuriant teisę¹⁵.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išskirtinumą konstitucinėje sistemoje patvirtina ir jo įgyvendinamos kitos funkcijos. Be konstitucinio teisėtumo užtikrinimo funkcijos, galima pastebėti ir šias: 1) konstitucinių teisinių vertybių įtvirtinimas; 2) taikdarystė socialiniame politiniame gyvenime; 3) teisinis politinių konfliktų sprendimas; 4) politinio proceso nepertraukiamumo arba politinės kaitos užtikrinimas; 5) pedagoginė; 6) žmogaus teisių apsauga; 7) demokratijos užtikrinimas ir vi-

¹⁴ Adam A. The Constitutional Court of the Republic of Hungary: the present and the future // Constitutional Justice: the present and the future, an international conference on the occasion of the 5th anniversary of the establishment of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Vilnius, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998. P. 350.

¹⁵ Trzcinski J. Charakter podstawowej działalności Trybunału Konstytucyjnego // Materiały konferencji. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1987. P. 77–92.

suomenės demokratinės kultūros ugdymas; 8) konstitucijos evoliucijos užtikrinimas; 9) teisminės praktikos standartų tarptautinė sklaida¹⁶.

Nurodytos Konstitucinio Teismo funkcijos byloja apie tai, kad Konstitucinis Teismas, skirtingai nuo bendrosios jurisdikcijos teismų, tam tikra prasme yra ir politinio proceso dalyvis. Tačiau Teismo vaidmenį šiame procese lemia tai, kad jis politinius konfliktus sprendžia teisinėmis formomis, t.y. juos juridizuoja. Dar kitaip galima pasakyti, kad Konstitucinis Teismas visiems politinio proceso dalyviams siūlo savo veiksmus grįsti konstitucinėmis vertybėmis, t.y. tomis, kurios yra ir visuotinės, ir labiau atspindi politinės kultūros esmę. Tais atvejais, kai konstitucinės vertybės pažeidžiamos, Konstitucinis Teismas elgiasi represyviai – jis šalina iš teisės sistemos normas, kurios prieštarauja Konstitucijai.

Konstitucinio Teismo teisinio pobūdžio ir statuso apibūdinimas būtų nevisapusi, jeigu nebūtų atkreipiamas dėmesys į tuos Teismo bruožus, kurie apibūdina jį kaip teisminės valdžios dalį. Jau vien tai, kad Konstitucinis Teismas konstitucinio teismo proceso būdu įsiterpia į tam tikrus teisinius santykius, patvirtina jo teisminį pobūdį¹⁷. L. Sabaliūnas mano, kad Konstitucinis Teismas iš esmės jungia pirmosios, apeliacinės ir galutinės jurisdikcijos rūšis¹⁸.

Konstitucinio Teismo įstatymo 1 str. pavadinime yra įtvirtinta, kad Konstitucinis Teismas yra **teisminė institucija**. Šio straipsnio tekste yra nurodoma, kad Konstitucinis Teismas yra savarankiškas ir nepriklausomas **teismas**, kuris **teisminę valdžią** įgyvendina Konstitucijos ir įstatymo nustatyta tvarka. Tokiais apibrėžimais įstatymų leidėjas išreiškė nedviprasmišką poziciją – Konstitucinis Teismas yra teisminės valdžios dalis, tačiau atskirtas nuo bendrosios jurisdikcijos teismų sistemos.

Teismo savarankiškumas ir nepriklausomumas artina jį prie teisminės valdžios sampratos, nes nė vienai kitai valstybės institucijai, išskyrus teismus, toks apibrėžimas tiesiogine prasme netaikomas. Nepriklausomumo ir savarankiškumo turinį sudaro: 1) Konstitucinio Teismo ir teisėjų nepriklausomumas nuo jokios valstybės institucijos, asmens ar organizacijos (Įstatymo 17 str. 1 d.); 2) nuostata, kad Konstitucinis Teismas klauso tik Konstitucijos ir jai neprieštarujančių įstatymų (Įstatymo 17 str. 2 d.); 3) draudimas valstybės valdžios institucijoms, Seimo nariams ir kitiems pareigūnams, politinėms ir visuomeninėms organizacijoms bei

¹⁶ Jarašiūnas E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė (konferencijos medžiaga). Vilnius, Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998. P. 139–156.

¹⁷ Lučinskas V. O. Konstitucionnye normy i pravootnošenija. Moskva, JUNYTY, 1997. P. 119.

¹⁸ Sabaliūnas L. Comparative Perspectives on Judicial Review in Lithuania. Europe – Asia studies. Vol. 48. No 5. 1996. P. 789.

piliečiams kištis į teisėjo ar Teismo veiklą (Įstatymo 17 str. 3 d.); 4) Konstitucinio Teismo darbo organizavimo tvarkos nustatymo autonomiškumas (Teismas tvirtina reglamentą); 5) Įstatyme laiduojamos finansinės, materialinės-techninės garantijos (Teismas tvirtina išlaidų sąmatą, savarankiškai disponuoja jam paskirtomis lėšomis, be Teismo sutikimo jam priklausančio turto negalima paimti, perduoti); 6) savarankiškumas ir nepriklausomumas vykdant informacinę bei organizacinę veiklos aprūpinimą; 7) draudimas riboti teisines, organizacines, finansines, informacines, materialines-technines ir kitas Teismo veiklos sąlygas.

Konstitucinio Teismo teisminių pobūdį atspindi teisėjų konstitucinis statusas. Konstitucijos 108 str. yra apibrėžta, kada nutrūksta teisėjo įgaliojimai. Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyta speciali teisėjų skyrimo tvarka, teisėjų priesaika, asmens neliečiamumas. Teisėjas be Konstitucinio Teismo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ar administracinėn atsakomybėn. Tik Konstitucinio Teismo sprendimu gali būti sustabdyti teisėjo įgaliojimai.

Konstitucinis Teismas, įgyvendindamas konstitucinį teisingumą, remiasi Įstatymu įtvirtintomis proceso taisyklėmis, kurios savo esme ir turiniu artimos civilinių ginčų nagrinėjimui bendrosios kompetencijos teismuose: išankstinis bylos tyrimas, bylos rengimas posėdžiui, tvarkomoji stadija, dalyvaujančių byloje asmenų teisinis statusas, atstovavimas Teisme, ieškininės teisenos forma, rungtyniškumo ir teisminių ginčų principai. Tokių bendrų požymių yra ir daugiau, pvz.: Konstitucinio Teismo valdžios simboliai, teisėjų mantijos.

2.2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo veiklos principai

Konstituciniame teisiniame procese remiamasi visuotinai pripažintais demokratiniiais teisminės valdžios organizavimo ir veiklos principais. Šių principų laikymasis laiduoja teisingą ir visapusią bylos išnagrinėjimą, teismo proceso dalyvių pateiktų argumentų ir motyvų įvertinimą.

Nepriklausomumas. Tai vienas svarbiausių Konstitucinio Teismo veiklos principų. Jis reiškia, kad Konstitucinis Teismas, taip pat jo teisėjai, eidami savo pareigas, yra nepriklausomi nuo jokios valstybės institucijos, asmens ar organizacijos ir vadovaujasi tik Lietuvos Respublikos Konstitucija. Teismas klauso tik Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir jai neprieštaraujančių įstatymų. Valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar Konstitucinio Teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymų numatytą atsakomybę. Apie bandymus daryti poveikį Konstituciniam Teismui, atskiriems teisėjams Kon-

stitucinio Teismo pirmininkas ar teisėjas privalo nedelsdamas pranešti Seimui, paskelbti per visuomenės informavimo priemones.

Teismo ir teisėjų nepriklausomumą laiduoja įvairios kitos garantijos. Štai Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtintas Konstitucinio Teismo darbo organizavimo tvarkos nustatymo autonomiškumas (Teismas tvirtina savo darbo reglamentą). Įstatyme laiduojamos finansinės, materialinės-techninės garantijos (Teismas tvirtina išlaidų sąmatą, savarankiškai disponuoja jam paskirtomis lėšomis, be Teismo sutikimo jam priklausančio turto negalima paimti, perduoti). Teismo nepriklausomumą reiškia ir įstatymo norma, kad draudžiama riboti teisines, organizacines, finansines, informacines, materialines-technines ir kitas Teismo veiklos sąlygas.

Mitingai, piketai bei kitokie veiksmai arčiau negu 75 metrai iki Konstitucinio Teismo pastato, taip pat Teisme, jei jais siekiama paveikti teisėją arba Teismą, yra kišimasis į teisėjo arba Teismo veiklą.

Viešumas. Šis principas svarbus įvairiais aspektais. Būtina akcentuoti, kad šis principas taikomas ne tik konstituciniame teisminiame procese, bet ir bendrosios jurisdikcijos teismuose. Šio principo išskirtinis bruožas yra tas, kad juo siekiama laiduoti teisminės veiklos socialinę kontrolę. Viešumu teisminėje veikloje siekiama užtikrinti teisėjų ir jų kolektyvų atsakomybę prieš visuomenę. Ne mažiau svarbus ir kitas šio principo aspektas. Reikalas tas, kad viešas bylų nagrinėjimas Konstituciniame Teisme susijęs ir su auklėjamąja Teismo funkcija, kurios esmė yra diegti visuomenėje konstitucinio teisėtumo idėjas, diegti tokią konstitucinę kultūrą ir ideologiją, kuri remiasi konstitucijoje įtvirtintomis vertybėmis.

Viešumo principo konkretus turinys atskleistas Konstitucinio Teismo įstatyme. Jame akcentuojama, kad Konstitucinio Teismo posėdžiai yra vieši, juos gali stebėti pilnamečiai asmenys bei spaudos ir kitų visuomenės informavimo priemonių atstovai. Esantys posėdžių salėje asmenys iš savo vietų gali įrašinėti, stenografuoti ar užrašinėti posėdį. Fotografuoti ir filmuoti, daryti videoįrašus, transliuoti posėdžius per radiją ar televiziją galima tik Konstituciniam Teismui leidus. Konstitucinis Teismas gali paskirti uždarus posėdžius, jeigu tai būtina valstybės, profesinei, komercinei ar kitai įstatymų saugomai paslapčiai arba piliečių saugumui ar visuomenės dorovei garantuoti. Tais atvejais, kai yra motyvų manyti, kad posėdžio metu gali kilti grėsmė Teismo ar jo dalyvių saugumui, Konstitucinio Teismo pirmininkas gali duoti nurodymą policijai ar kitiems apsaugos darbuotojams tikrinti įeinančių į salę asmenų dokumentus, daiktus ar atlikti asmens apžiūrą. Teismas gali pašalinti iš salės asmenis, trukdančius Teismo darbui.

Viešumo principas teisminėje veikloje negali būti suabsoliutinamas. Jis netaikomas teisėjų pasitarime, kai priimamas Teismo aktas pasitari-

mų kambaryje. Šiuo atveju veikia kitas principas – pasitarimų slaptumas. Pasitarimo ir nutarimo ar išvados priėmimo metu pasitarimų kambaryje gali būti tik Teismo teisėjai. Kai pasitarimas baigtas, Teismas į pasitarimų kambarį gali pakviesti Teismo tarnautoją, kad šis užrašytų jam diktuojamą Teismo nutarimą ar išvadą. Nei Konstitucinio Teismo teisėjai, nei posėdyje dalyvavęs tarnautojas neturi teisės paskelbti nei nuomonių, pareikštų pasitarimų kambaryje, nei kaip kas balsavo.

Pasitarimų kambario slaptumui konstituciniame teisminiame procese būdinga dar vienas svarbus aspektas – Konstitucinio Teismo teisėjui nenumatyta nei konstitucinė, nei įstatyminė galimybė pareikšti savo atskirąją nuomonę dėl priimto Teismo akto. Šiuo požiūriu yra prielaidų mokslinei diskusijai, ar tokiu teisiniu suregulavimu nevaržoma teisėjų kolegijos mažumos galimybė išreikšti savo poziciją.

Viešumo principas reiškia ir tai, kad Teismo nutarimas konkrečioje byloje visada skelbiamas viešai Teismo posėdžių salėje. Nutarimai ir svarbiausieji sprendimai skelbiami „Valstybės žiniuose“ ir kituose leidiniuose. Su Teismo priimtais aktais supažindinama visuomenė įvairiais kitais būdais. Apie juos paprastai plačiai diskutuojama spaudoje, televizijoje ir radijo laidose.

Kolegialumas. Šio principo turinio pagrindiniai bruožai įtvirtinti Konstitucinio Teismo įstatyme ir reiškia, kad iš esmės visi pagrindiniai Teismo veiklos klausimai sprendžiami kolegialiai dalyvaujant teisėjams. Kolegialumas Konstitucinio Teismo veikloje šiek tiek skiriasi nuo kolegialumo bendrosios jurisdikcijos teismuose, nes pastaruosiuose kai kurias bylas nagrinėja vienas teisėjas. Konstitucinio Teismo teisėjas imasi vienasmenių veiksmų tik rengdamas bylą teisminiam nagrinėjimui.

Svarbus kolegialumo principo elementas yra posėdžių kvorumas. Konstitucinio Teismo nutarimai ir išvados priimami tik tada, kai posėdyje dalyvauja ne mažiau kaip 2/3 visų Teismo teisėjų. Tvirtinant Konstitucinio Teismo reglamentą, keičiant jį bei sprendžiant kitus vidaus klausimus, Teismo posėdis yra teisėtas, jei jame dalyvauja ne mažiau kaip pusė visų teisėjų. Tam tikro posėdžių kvorumo reikalavimas visų pirma reiškia tai, kad jis negali būti pakeistas jokiomis sąlygomis, pvz., jeigu dalis teisėjų dėl įvairių aplinkybių nedalyvautų posėdyje, tokiu atveju posėdis ir jame priimtas aktas būtų neteisėti. Taigi kvorumo būtinumas susijęs su teisėtumo principu teisminėje veikloje. Kita vertus, kolegialumo principas susijęs ir su teisėjų lygiateisiškumu teisminiame procese.

Dalyvavimas Teismo posėdžiuose yra ne tik teisėjo teisė, bet ir pareiga. Šios teisėjų pareigos esmė yra būtent siekimas užtikrinti maksimalų kolegialumą priimant visus Teismo aktus. Išimties iš šios bendros taisyklės nustatytos įstatyme. Štai teisėjas gali nusišalinti ar gali būti nušalintas

nuo bylos nagrinėjimo, jeigu jis yra dalyvaujančių byloje asmenų giminaitis ar yra viešai pareiškęs, kaip turi būti išspręsta Teisme nagrinėjama byla. Teisėjas gali nedalyvauti Teismo posėdžiuose ir dėl kitų priežasčių, pvz., dėl ligos, įvairių asmeninių aplinkybių ir pan. Konstituciniame teisminiame procese galioja ir dar viena taisyklė: jeigu teisėjas dėl įvairių priežasčių nedalyvavo parengiamojoje teismo posėdžio dalyje, jis negali dalyvauti ir tolesniame teisminiame bylos nagrinėjime.

Žodiškumas. Nors šis principas atskirai ir nesuformuluotas Konstitucinio Teismo įstatyme, tačiau akivaizdu, kad jis yra svarbus ir jo laikomasi konstituciniame teisminiame procese. Ir įrodymų tyrimas, ir teisminiai ginčai remiasi žodiškumu. Štai jau parengiamojoje teismo posėdžio dalyje Teismas išklauso dalyvaujančių byloje asmenų pageidavimus. Bylą nagrinėti iš esmės pradedama nuo teisėjo pranešėjo pasisakymo. Jis išdėsto bylos esmę, jos nagrinėjimo vadą ir pagrindą, turimos medžiagos turinį. Po to išklausoma dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimų. Jie turi teisę užduoti vienas kitam klausimų, pasakyti savo nuomonę. Posėdžio pirmininkas turi garsiai perskaityti rašytinius paaiškinimus tų dalyvaujančių byloje asmenų, kurie neatvyko į posėdį. Liudytojai savo parodymus išdėsto žodžiu, o jeigu jie posėdyje nedalyvauja, jų rašytiniai parodymai garsiai perskaitomi. Taip pat elgiamasi ir su ekspertais bei specialistais – savo išvadas ar nuomonę jie praneša žodžiu, o jeigu nedalyvauja, – ekspertizės aktai ar specialistų išvados perskaitomi.

Visi dokumentai, kuriuos pateikė Teismui byloje pareiškėjas ar jo atstovai, suinteresuotas asmuo ar jo atstovai, taip pat dokumentai, kurie buvo gauti išankstinio bylos tyrimo metu turi būti perskaitomi. Jie gali būti neperskaitomi tik tada, kai byloje dalyvaujantys asmenys yra susipažinę su šiais dokumentais ir sutinka, kad jie nebūtų perskaitomi.

Žodiškumo principo gali būti nesilaikoma iš esmės tik keliais atvejais. Vienas iš atvejų gali būti tada, kai yra skelbiamas uždaras posėdis, ar posėdžio uždara dalis. Kitu atveju dokumentų, esančių byloje liudytojų parodymų, ekspertizės aktų, specialistų išvadų galima garsiai neperskaityti, kai į teisminį posėdį neatvyko byloje dalyvaujantys asmenys – pareiškėjas, suinteresuotas asmuo ir jų atstovai.

Kalbant apie žodiškumą kaip apie konstitucinio teismo proceso principą, reikia turėti galvoje ir tai, kad užsienio valstybių teisinėse sistemose šis principas įgyvendinamas nevienodai. Yra šalių (pvz., Austrija), kuriose kai kurių kategorijų bylos konstituciniuose teismuose nagrinėjamos ne žodine, bet rašytine forma. Tačiau ir tuo atveju, jeigu yra nustatyta rašytinė forma, būtina užtikrinti teismo proceso demokratinę taisyklių laikymąsi.

Teismo posėdžio nepertraukiamumas. Nors šis principas nelaikomas vienu pagrindinių teisminės veiklos nuostatų, tačiau ir jis yra svarbus

Teismo veikloje. Jo esmė atskleista Konstitucinio Teismo įstatymo 44 str. Jame pabrėžta: „Kol pradėtoji nagrinėti byla bus baigta nagrinėti arba jos svarstymas bus atidėtas, Teismas neturi teisės nagrinėti kitų bylų, išskyrus procesinių sprendimų dėl kitos bylos skyrimo nagrinėti teisminiame posėdyje ar dėl bylos nagrinėjimo termino pratęsimo priėmimą”.

Teismo posėdžio nepertraukiamumo principo laikymasis užtikrina dinamišką teisminį procesą, visų įrodymų kokybišką ištyrimą ir įvertinimą bei Teismo akto priėmimą. Nagrinėjant teismo posėdžio nepertraukiamumo principo turinį, šalia pagrindinių jo elementų būtina atsižvelgti ir į kitus aspektus. Reikėtų turėti galvoje visų pirma tai, kad įstatyme yra nustatyti griežtai apibrėžti terminai ir bylos išankstiniam tyrimui, ir teisminiam nagrinėjimui. Štai yra nustatyta, kad Konstitucinis Teismas, gavęs jam žinybingą prašymą ar paklausimą, turi ne vėliau kaip per 7 dienas pradėti tyrimą, t.y. pavesti konkrečiam Teismo teisėjui pradėti išankstinį tyrimą. Bylos nagrinėjimas turi būti užbaigtas ir galutinis nutarimas ar išvada priimti ne vėliau kaip per 4 mėnesius nuo prašymo ar paklausimo gavimo Teisme dienos. Reikia pastebėti ir tai, kad Konstituciniame Teisme pradėtų rengti bylų yra tiek daug, kad beveik visose bylose priimami sprendimai pratęsti bylos nagrinėjimo terminą.

Įstatyme nėra nustatyta, kokia turi būti teismo posėdžio, kuriame pradėta nagrinėti konkreči byla, trukmė. Tai priklauso nuo bylos sudėtingumo, dalyvaujančių byloje asmenų skaičiaus bei kitų aplinkybių. Tačiau visais atvejais, pradėjus teisminį nagrinėjimą, negali būti daromos nemotyvuotos pertraukos. Bylos nagrinėjimas gali būti atidėtas dėl įvairių priežasčių, tačiau svarbiausios yra: klausimas nepakankamai parengtas ir reikia papildomo tyrimo; būtina išreikalauti naujus įrodymus. Nagrinėjimas gali būti atidėtas ir Teismo iniciatyva, ir dalyvaujančių asmenų prašymu.

Teismo posėdžio metu neišvengiamai daromos pertraukos pasibaigus darbo dienai, taip pat periodinės poilsio pertraukos, pietų pertrauka. Pertrauka taip pat daroma pasibaigus teisminiams ginčams iki Teismo nutarimo ar išvados paskelbimo. Įstatyme yra nurodyta, kad nutarimas turi būti priimtas ne vėliau kaip per 1 mėnesį baigus nagrinėti bylą. Paklausimas dėl rinkimų įstatymų pažeidimo turi būti išnagrinėtas Konstituciniame Teisme ne vėliau kaip per 72 valandas nuo jo įteikimo Teismui.

Rungtyniškumas ir byloje dalyvaujančių asmenų lygiateisiškumas. Konstituciniame Teisme nagrinėjamoje byloje dalyvaujančių asmenų lygiateisiškumas remiasi konstituciniu principu dėl to, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs (Konstitucijos 29 str.). Konstituciniame teisminiame procese šis principas suformuluotas taip: dalyvaujantys byloje asmenys turi lygias

procesines teises (Konstitucinio Teismo įstatymo 31 str.). Kadangi šie asmenys turi teisę susipažinti su bylos medžiaga, daryti iš jos išrašus, nuorašus, kopijas, pareikšti nušalinimus, teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, užduoti klausimų kitiems dalyvaujantiems byloje asmenims, liudytojams ir ekspertams, pareikšti prašymus, duoti paaiškinimus, pateikti savo argumentus ir samprotavimus, prieštarauti kitų dalyvaujančių asmenų prašymams, argumentams ir samprotavimams. Teismas negali nustatyti kuriems nors asmenims prioritetų ar išimčių nepaisant to, kokiai valstybės institucijai jie atstovauja – Seimui, Respublikos Prezidentui, Vyriausybei ar bendrosios jurisdikcijos teismui. Teisminiame procese jie visi turi lygias teises ir lygias pareigas prieš Konstitucinį Teismą. Atskirai būtina pabrėžti ir tai, kad lygiateisiškumo principas privalomai taikomas ir kitiems proceso dalyviams – liudytojams, ekspertams, specialistams ir vertėjams.

Byloje dalyvaujančių asmenų lygiateisiškumas savaime suponuoja ir rungtyniškumo principą, kuris nepertraukiamai veikia konstituciniame teisminiame procese. Nors šis principas nei Konstitucijoje, nei Konstitucinio Teismo įstatyme nėra suformuluotas, tačiau akivaizdu, kad juo remiamasi visose teisminio nagrinėjimo stadijose.

Rungtyniškumo turinį sudaro ne tik byloje dalyvaujančių asmenų lygiateisiškumas, t.y. visų jų galimybė lygiais pagrindais siekti savo tikslo – įrodinėti savo veiksmų teisėtumą, tačiau ir kitos svarbios teisinės aplinkybės, kurios susijusios su valstybės valdžios padalijimo principu. Šiuo aspektu vertinant rungtyniškumą konstituciniame teisminiame procese, būtina pastebėti, kad Teismo procesinės funkcijos yra atskirtos nuo tų funkcijų, kurias įgyvendina institucijos, besikreipiančios į Teismą: Seimo, Respublikos Prezidento, Seimo narių grupės, Vyriausybės, bendrosios jurisdikcijos teismų. Jeigu konstitucinį teisminį procesą gali inicijuoti nurodytos institucijos ar Seimo narių grupė, tai Konstitucinis Teismas yra pasyvus veikėjas. Jis neturi konstitucinių prerogatyvų inicijuoti bylos ir tik užtikrina visų klausimų, kuriuos iškėlė byloje dalyvaujantys asmenys, tinkamą išnagrinėjimą ir išsprendimą.

Konstitucinio Teismo procesinių funkcijų atskyrimas nuo tų funkcijų, kurias pagal Konstituciją įgyvendina Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė ir bendrosios jurisdikcijos teismai, sudaro prielaidas objektyviam ir visapusiame konstitucinio ginčo išsprendimui. Konstitucinio Teismo kaip nešališko arbitro charakteristikos svarbus elementas, kad jis ar jo teisėjai neturi teisės inicijuoti bylos iškėlimo. Nors teisinėje ir politinėje literatūroje yra pasiūlymų suteikti tokią teisę, tačiau jie nepagrįsti visapusiška konstitucinių ir kitų visuomeninių reiškinių analize. Konstitucinio Teismo prerogatyva savo iniciatyva pradėti konstitucinį ginčą

sukeltų sumaištį konstituciniuose teisiniuose santykiuose, nes nebeliktų aiškiai apibrėžtų valstybės valdžios institucijų statuso ribų.

Konstitucinio Teismo pagrindinė konstitucinė funkcija yra spręsti, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, ar Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams, o byloje dalyvaujančių asmenų konstitucinį statusą lemia įstatymų leidžiamosios, vykdomosios valdžios, taip pat teisminės valdžios skiriamieji bruožai. Inicijuodami bylą Konstituciniame Teisme, šie asmenys visų pirma yra tam tikros valdžios atstovai. Galima daryti prielaidą, kad šie asmenys, kreipdamiesi į Konstitucinį Teismą, siekia užtikrinti konstitucinį teisėtumą, tačiau tokia prielaida nereikia, kad prašymai negali būti grindžiami savanaudiškai suvoktais interesais. Konstitucinis Teismas, tik būdamas nešališkas arbitras, gali iškilusį ginčą objektyviai išspręsti. Visiškai kita situacija būtų, jeigu Teismas ar jo teisėjai galėtų patys iškelti bylą, o vėliau ją ir nagrinėti.

Teismo kalba. Teisena Konstituciniame Teisme vyksta, sprendimai priimami ir skelbiami lietuvių kalba. Dokumentai, surašyti kitomis kalbomis, teikiami ir skelbiami išversti į lietuvių kalbą ir notaro patvirtinti. Posėdžio dalyviams, nemokantiems lietuvių kalbos, garantuojama teisė naudotis vertėjo paslaugomis.

Kalbos principas, kurio laikomasi konstituciniame teisminiame procese, yra tapatus tam, kuris veikia ir bendrosios jurisdikcijos teismuose. Jis remiasi Konstitucijos nuostatomis, kad valstybinė kalba – lietuvių kalba (14 str.) ir kad teismo procesas Lietuvos Respublikoje vyksta valstybine kalba (117 str.).

2.3. Konstitucinio Teismo sudarymo tvarka

Konstitucinių teismų, taip pat bendrosios jurisdikcijos aukščiausiųjų teismų, kurie įgyvendina konstitucinę kontrolę, teisėjų skaičius yra nedidelis (Prancūzijoje, Rumunijoje – 9, Italijoje, Vengrijoje – 15, Rusijoje – 19). Kai kuriose šalyse yra numatyti ir atsarginiai teisėjai. Štai Austrijos Konstitucijoje numatyta, kad Konstitucinį teismą sudaro Pirmininkas, Pirmininko pavaduotojas, 12 narių ir 6 atsarginiai nariai. Kadangi teisėjų skaičius yra įtvirtintas konstitucijose, nėra didesnių galimybių jį keisti siekiant politinių tikslų.

Nagrinėjant konstitucinių teismų sudarymo tvarką, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad jų sudarymas remiasi kitomis taisyklėmis negu tos, kurios taikomos formuojant bendrosios jurisdikcijos teismus.

Pirma. Esminis skirtumas yra tas, kad sudarant konstitucinius teismus, dalyvauja ne viena valdžia, o kelios. Išimčių yra nedaug (Lenkija, Slovakija, Vokietija, Vengrija). Vokietijoje pusę Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjų renka bundestagas, o kitą pusę – bundesratas.

Beveik be išimčių, formuojant konstitucinius teismus, dalyvauja dvi valstybės valdžios (įstatymus leidžiančioji ir vykdomoji), o labai dažnai ir visos trys (įstatymus leidžiančioji, vykdomoji, teisminė). Štai Austrijoje Prezidentas skiria dalį konstitucinio teismo teisėjų vyriausybės teikimu. Prancūzijoje tris Konstitucinės Tarybos narius skiria Prezidentas, o kitus šešis – Prancūzijos parlamento rūmų - Nacionalinio susirinkimo ir Senato pirmininkai.

Bulgarijoje, Italijoje, Ispanijoje, Moldovoje, Mongolijoje konstitucinių teismų formavime dalyvauja visų trijų valdžių institucijos. Štai Ispanijoje Konstitucinio Teismo teisėjus skiria Karalius, tačiau jų kandidatūras teikia parlamento rūmų (deputatų rūmų ir senato) pirmininkai, vyriausybė, taip pat magistratūros aukščiausioji taryba. Italijoje Konstitucinio Teismo po lygiai teisėjų (po 5) skiria Respublikos Prezidentas, parlamentas bendrame rūmų posėdyje, taip pat bendroji ir administracinė magistratūros. Bulgarijoje trečdalį Konstitucinio Teismo teisėjų skiria Prezidentas, trečdalį – parlamentas (Liaudies susirinkimas), o kitas trečdalis renkamas Aukščiausiojo kasacinio teismo ir Aukščiausiojo administracinio teismo teisėjų bendrame susirinkime.

Gali kilti klausimas, kodėl konstitucinių teismų sudarymo tvarka skiriasi nuo bendrosios jurisdikcijos teismų sudarymo tvarkos. Atsakymas būtų susijęs su konstitucinių teismų konstitucinio statuso ypatumais ir jų vieta valstybės valdžios institucijų sistemoje. Nustatant būtent tokią konstitucinių teismų sudarymo tvarką, siekiama izoliuoti šiuos teismus nuo politinių poveikių, taip pat užtikrinti jų nepriklausomumą nuo kurios nors vienos valdžios. Ar pasiekama šio tikslo? Galima teigti, kad iš esmės – taip. Tačiau negalima neatkreipti dėmesio į kai kuriuos šios problemos aspektus. Reikalus tas, kad taip sudarant konstitucinius teismus, neišvengiamai įgyvendinamas politinis atstovavimas teismuose, o teisėjų parinkimas ir skyrimas tampa ir politinio proceso dalimi. Tai patvirtina konkrečių šalių pavyzdžiai. Štai Vokietijoje nusistovėjo tvirta konstitucinė politinė tradicija, pagal kurią teisėjų kandidatūrų parinkimo, pasiūlymo prerogatyva priklauso pagrindinėms parlamentinėms politinėms partijoms.

Antra. Konstitucinių teismų būdingas bruožas yra tas, kad jų teisėjai skiriami ne iki gyvos galvos kaip bendrosios jurisdikcijos teismų teisėjai, tačiau palyginti trumpai kadencijai (Portugalijoje – 6 m., Bulgarijoje, Vengrijoje, Rumunijoje – 9 m., Albanijoje, Rusijoje – 12 m.). Išimtis yra Austrija, Armėnija, Turkija, kur teisėjai paskiriami iki jie sulauks tam

tikro amžiaus. Austrijos Konstitucijoje nustatyta, kad teisėjas gali eiti savo pareigas iki 70 metų.

Vienose šalyse (Bulgarija, Italija, Marokas) teismo sudėtis nekeičiama per visą teisėjų kadencijos laiką, o kitose (Ispanija, Lenkija) šalyse įgyvendinama teisėjų sudėties rotacija, kai nustatytais laikotarpiais pasikeičia dalis konstitucinių teismų teisėjų. Daugumoje šalių yra nustatyta, kad konstitucinio teismo teisėju asmuo gali būti išrinktas tik vienai kadencijai.

Nustatant trumpą teisėjų kadenciją, nuolatinę teismo sudėties rotaciją ir ribojimą eiti šias pareigas daugiau kaip vieną kadenciją, didinamas politinis pasitikėjimas teismais. Kartu pastebėtini ir tokios tvarkos trūkumai – kandidatai į teisėjus ir teisėjai gali būti įtraukti į politinį procesą, tapti politinių susitarimų dalyviais.

Trečia. Konstitucinių teismų ir bendrosios jurisdikcijos teismų sudarymo skiriamasis bruožas yra ir tas, kad šių teismų teisėjais gali būti skiriami ne tik karjeros teisėjai, tačiau ir žymiausi mokslininkai, aukštųjų teisės mokyklų dėstytojai, advokatai, asmenys, kurie prieš tai dirbo valstybės tarnyboje, politikai. Daugelio šalių konstitucijose yra nustatyti reikalavimai, kurie taikomi kandidatams į teisėjus. Štai Lenkijoje yra numatyta, kad tokie asmenys turi išsiskirti savo teisinėmis žiniomis. Albanijos Konstitucijoje nurodyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjais renkami aukštų profesinių ir moralinių savybių teisininkai, turintys ne mažesnę kaip 15 metų teisinio darbo stažą. Panašiai suformuluota ir Rumunijos bei Slovakijos konstitucijose. Kroatijoje Konstitucinio teismo teisėjais gali būti renkami asmenys iš žymiausių teisininkų: teisėjai, prokurorai, advokatai ir universitetų teisės profesoriai.

Nors beveik visose šalyse yra nustatytas reikalavimas, kad konstitucinės kontrolės institucijų nariais gali būti tik asmenys su aukštuoju teisiniu išsilavinimu, tačiau yra ir išimčių. Štai į Prancūzijos Konstitucinės Tarybos sudėtį įeina visi buvusieji Prancūzijos Respublikos Prezidentai.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 103 str. ir Konstitucinio Teismo įstatymo 4 str. Teismą sudaro 9 teisėjai. Juos skiria Seimas 9 metams ir tik vienai kadencijai. Konstitucinio Teismo teisėjų sudėtis atnaujinama vienu trečdaliu kas treji metai. Po tris kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus pateikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Teisėjų kadencijos pabaiga yra atitinkamų metų kovo mėnesio trečiasis ketvirtadienis. Valstybės pareigūnai, pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją teikiantys Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras, privalo ne vėliau kaip prieš tris mėnesius iki eilinės teisėjų kadencijos pabaigos pateikti Seimui naujų teisėjų kandidatūras. Naujai paskirti teisėjai Seime prisiekia paskutinę iki jų kadencijos pradžios darbo dieną. Nustatytu laiku nepaskyrus naujo teisėjo, jo

pareigas eina kadenciją baigęs teisėjas tol, kol bus paskirtas ir prisieks naujas teisėjas. Kai Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimai nutrūksta pirma laiko, į laisvą vietą likusiam kadencijos laikui nustatyta bendra tvarka skiriamas naujas teisėjas. Jeigu teisėjas šias pareigas ėjo ne ilgiau kaip šešerius metus, tai jis po ne trumpesnės kaip trejų metų pertraukos gali eiti teisėjo pareigas dar vieną kadenciją.

Pagal 1992 m. lapkričio 6 d. įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ Konstitucinio Teismo teisėjai, o iš jų – Konstitucinio Teismo pirmininkas – turėjo būti paskirti ne vėliau kaip per vieną mėnesį po Respublikos Prezidento išrinkimo. Pirmą kartą skiriant teisėjus, trys iš jų turėjo būti skiriami trejiems metams, trys – šešeriems ir trys – devyneriems. Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, siūlydami skirti Konstitucinio Teismo teisėjus, turėjo nurodyti, kuriuos iš jų skirti trejiems, šešeriems ir devyneriems metams. Minėtame įstatyme taip pat buvo nustatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai, kurie bus skiriami trejiems ir šešeriems metams, po ne trumpesnės kaip trejų metų pertraukos galės užimti šias pareigas dar vieną kadenciją.

Konstitucinio Teismo sudarymo tvarka užtikrina nuolatinį Konstitucinio Teismo teisėjų sudėties atnaujinimą, Konstitucijoje įtvirtintą Konstitucinio Teismo teisėjų rotacijos principą. Būtina pabrėžti, kad tokia Konstitucinio Teismo sudarymo tvarka skiriasi nuo bendrosios jurisdikcijos teismų sudarymo tvarkos. Rotacijos principas, kuriuo remiantis formuojamas Konstitucinis Teismas, taip pat patvirtina Konstitucinio Teismo išskirtinumą valstybės valdžios institucijų sistemoje.

Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūroms keliama ypatingi reikavimai. Teisėju gali būti skiriamas nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos pilietis, turintis aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip dešimties metų teisinio ar mokslinio pedagoginio darbo pagal teisininko specialybę stažą. Kandidatų į teisėjus pavardės skelbiamos spaudoje. Vėliau jas svarsto Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas uždaramame posėdyje ir po to savo išvadą praneša Seimui.

Konstitucinio teismo pirmininkas užima vieną svarbiausių vietų valstybės pareigūnų hierarchijoje, todėl daugelio šalių konstitucijose yra numatyta speciali jo rinkimo ar skyrimo tvarka. Nors ši procedūra įvairiose šalyse skiriasi, tačiau visada pirmininkas skiriamas iš jau išrinktų ar paskirtų teisėjų. Dar vienas bendras bruožas yra tas, kad skiriant pirmininką, taip pat kaip ir teisėjus, dalyvauja kelių valdžių institucijos. Štai Kazachstane, Prancūzijoje konstitucinės kontrolės institucijos (Konstitucinės Tarybos) vadovą skiria tų šalių prezidentai. Tokia tvarka sudaro prielaidas valstybės vadovui skirti politiškai jam artimą asmenį. Siekiant išvengti akivaizdaus pirmininko skyrimo proceso politizavimo, valstybės

vadovo teisė daugelyje šalių ribojama įvairiomis taisyklėmis. Antai Lenkijoje Konstitucinio Tribunolo pirmininką ir vicepirmininką skiria Respublikos Prezidentas iš tų kandidatų, kuriuos jam pasiūlo Konstitucinio Tribunolo teisėjų bendras susirinkimas. Austrijos Konstitucinio Teismo pirmininką skiria Prezidentas, o kandidatūrą siūlo Vyriausybė.

Yra valstybių, kuriose konstitucinio teismo vadovą renka patys teisėjai. Tokioje tvarkoje nors ir galima būtų įžvelgti kai kurių neigiamų aspektų, tačiau iš esmės toks konstitucinio teismo išrinkimo būdas užtikrina dar ženklesnį teismo savarankiškumą ir nepriklausomumą. Tokia tvarka konstitucinių teismų pirmininkai renkami Bulgarijoje, Vengrijoje, Italijoje, Portugalijoje, Rusijoje.

Tais atvejais, kai konstitucinio teismo pirmininką renka patys konstitucinio teismo teisėjai, dažnai taikoma dar viena taisyklė – teismo pirmininkas išrenkamas ne visai jo kaip teisėjo kadencijai, bet konstitucijoje ar įstatymuose numatytam terminui. Paprastai šis terminas siejamas su teisėjų rotacijos laikotarpiais. Štai Italijos Respublikos Konstitucijoje yra numatyta, kad Konstitucinis Teismas iš savo teisėjų renka pirmininką, kurio įgaliojimų trukmė – 3 metai. Jis gali būti perrenkamas į šias pareigas savo kaip teisėjo kadencijos laikui.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra nustatyta, kad Konstitucinio Teismo pirmininką iš šio Teismo teisėjų skiria Seimas Respublikos Prezidento teikimu. Jis skiriamas tada, kai jau paskirti visi Konstitucinio Teismo teisėjai. Tai viena pagrindinių Teismo pirmininko skyrimo sąlygų. Nei Konstitucijoje, nei Konstitucinio Teismo įstatyme nėra nurodyta pirmininko įgaliojimų trukmė. Darytina išvada, kad pirmininko kadencija sutampa su jo kaip teisėjo įgaliojimų trukme. Įgaliojimai gali nutrūkti tik tais pagrindais, kurie numatyti Konstitucijoje.

Asmuo, paskirtas Konstitucinio Teismo teisėju, prieš pradėdamas eiti savo pareigas Seimo posėdyje, prisiekia. Priesaiką priima Seimo Pirmininkas Seimo posėdyje. Priesaika priimama laikantis tų taisyklių, kurios nustatytos Seimo narių priėmimo procedūrai. Teisėjas, įstatymuose nustatyta tvarka neprisiekęs arba prisiekęs su išlyga, netenka teisėjų įgaliojimų. Dėl to Seimas priima nutarimą.

2.4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija

2.4.1. Konstitucinės kontrolės institucijų įgaliojimai

Apibūdinant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetenciją, tikslinga atsižvelgti ir į kai kuriuos lyginamojoje konstitucinėje tei-

sėje žinomus teisinius reiškinius, kurie vienaip ar kitaip atsispindi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo statuso turinyje.

Igaliojimai, kuriuos vykdo konstitucinės kontrolės institucijos, nors ir turi nemažai bendrųjų bruožų, tačiau ženkliai skiriasi pagal kontroliuojamus objektus, kontrolės formą ir jos apimtį (ribas). Šiuos skirtumus lemia šalies teisinės sistemos charakteristika, politinės ir teisinės tradicijos ir kiti faktoriai. Šiuo atžvilgiu yra prielaidų išskirti kelias konstitucinės kontrolės grupes.

Pirma. Tose šalyse, kuriose konstitucinę kontrolę įgyvendina bendrosios jurisdikcijos teismai (JAV), ši teismų funkcija formaliai neišskiriama į atskirą teisminės valdžios veiklos barą ir vykdoma nagrinėjant visas teismines bylas. Nors JAV Konstitucijoje tiesiogiai neregamentuojama teismų įgyvendinama konstitucinė kontrolė, tačiau apie Aukščiausiojo Teismo kompetenciją užsimenama įstatyme, kuriuo reguliuojama teismų santvarka. Jame nurodyta, kad Aukščiausiasis Teismas nagrinėja apeliacijas dėl tų teismų sprendimų, kuriais Kongreso aktai buvo pripažinti nekonstituciniais.

Antra. Tų šalių teisinėse sistemose, kuriose veikia specializuota konstitucinė kontrolė, konstitucinio teismo kompetencija paprastai nustatyta konstitucijose. Daugeliu atvejų tai reiškia, kad teismų įgaliojimų sąrašas yra baigtinis, jo negali nei plėsti, nei siaurinti parlamentai paprastaisiais įstatymais ar vykdomosios valdžios institucijos. Tiesa, yra ir išimčių. Antai Ispanijos Konstitucijoje nurodoma, kad Konstitucinio Teismo įgaliojimai gali būti įtvirtinti ne tik Konstitucijoje, tačiau ir įstatymuose. Panašiai suformuluota ir Vokietijos Konstitucijoje. Čekijos Respublikos Konstitucijos 87 str. 2 d. yra numatyta, kad dalis Konstitucinio Teismo įgaliojimų įstatymu gali būti perduota Aukštajam administraciniam teismui. Nurodoma, kad pastarajam teismui gali būti pavesta priimti sprendimus panaikinti teisės aktus ar atskiras jų nuostatas, jeigu jie prieštarauja įstatymui, taip pat spręsti kompetencijos ginčus tarp valstybės ir teritorinių savivaldos institucijų.

Daugelio mokslininkų nuomone, konstitucinių teismų statuso, taip pat kompetencijos reguliavimas konstitucijose yra pozityvus reiškinyss įvairiais aspektais. Svarbiausia yra tai, kad kompetencijos konstitucinis įtvirtinimas didina konstitucinių teismų nepriklausomybę nuo politinės valdžios – įstatymų leidimo ir vykdomosios, – stiprina jo teisinių pozicijų stabilumą, užtikrina konstitucinės kontrolės tradicijos brendimo nepertraukiamumą.

Trečia. Dar kitaip konstitucinės kontrolės institucijų kompetencija apibrėžiama tose šalyse, kuriose veikia vadinamasis modifikuotas amerikietiškas konstitucinės kontrolės modelis. Štai Japonijos Konstitucijos 81 str. skelbiama, kad Aukščiausiasis Teismas yra aukščiausiosios instan-

cijos teismas, kuris įgaliotas spręsti bet kurio įstatymo, įsakymo, nurodymo ar bet kurio oficialaus akto konstitucingumą.

Graikijoje konstitucinės kontrolės vykdymas išskaidytas, jos įgyvendinimo prerogatyvos suteiktos ir bendrosios jurisdikcijos teismams, ir administracinės jurisdikcijos teismams. Štai Konstitucijos 98 str. 4 d. nurodyta, kad teismai privalo netaikyti įstatymo, kurio turinys prieštarauja Konstitucijai. 95 str. įtvirtinta, kad Valstybės tarnyba gali panaikinti administracinės valdžios aktus, jeigu jais buvo viršyti valdžios įgaliojimai arba pažeisti įstatymai. 100 str. nustatyta Aukščiausiojo specialiojo teismo teisė nustatytais atvejais pripažinti, kad įstatymo nuostata prieštarauja Konstitucijai. Tokiu atveju įstatymo nuostata nustoja galioti nuo Teismo sprendimo paskelbimo ar praėjus tam laikui, kuris yra nustatytas Teismo sprendimo.

Ketvirta. Pagal konstitucinės kontrolės objektų apimtį gali būti išskiriama **universali** ir **ribota** konstitucinė kontrolė. Universalios kontrolės atveju konstitucinės kontrolės institucijos iš esmės neribojamos, kokių teisės aktų konstitucingumą gali tikrinti. Tokios kontrolės pavyzdys yra JAV ir jai artimos teisinės sistemos, nes teismai gali spręsti visus civilinius ieškinius, konstitucinius konfliktus, kurie iškyla nagrinėjant administracines ir baudžiamąsias bylas.

Sudėtingesnė situacija formuluojant konstitucinės kontrolės institucijų tikrinimo objektus yra tose teisinėse sistemose, kuriose įtvirtintas europietiškas modelis, arba jam artimose. Šiuo atveju konstitucinės kontrolės objektų sąrašas gali būti labai platus, t.y. artėjantis prie universalumo, ir atvirkščiai – nedidelis, t.y. numatantis tik pagrindinius aukščiausiojo rango teisės aktus. Prie tų šalių, kuriose konstitucinio teismo tikrinamų teisės aktų sąrašas yra platus, priskirtina Vengrija. Šios šalies Konstitucijoje numatyta, kad Konstitucinis Teismas tikrina teisės normų konstitucingumą ir sprendžia kitus klausimus, kuriuos įstatymas priskiria jo kompetencijai. Labai plati Slovakijos, Austrijos, Vokietijos konstitucinių teismų kompetencija.

Lyginamojoje konstitucinėje teisėje nėra vieningos nuomonės dėl konstitucinės kontrolės institucijų kompetencijos ribų. Pagaliau tai yra ne pagrindinė konstitucinės justicijos organizavimo problema. Praktika rodo, kad ir plati, ir siaura konstitucinių teismų kompetencija gali būti efektyvi ir užtikrinant konstitucinį teisėtumą. Kartu pažymėtina, kad pastebima akivaizdi konstitucinės kontrolės institucijų kompetencijos plėtimo tendencija. Pradėjus nuo tradicinės – teisės aktų teisėtumo tikrinimo – funkcijos, konstitucinė kontrolė išsiplėtė ir apima vis platesnes jau ne tik teisinio, bet ir politinio gyvenimo sritis.

2.4.2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija

Apibūdinant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetenciją, visų pirma būtina atsižvelgti į tai, kad jo statuso ir atskirai kompetencijos sureguliuavimas pagrįstas europietiška konstitucinės kontrolės tradicija; joje svarbiausieji konstitucinių teismų įgaliojimai įtvirtinti konstitucijose. Kiti konstitucinių teismų veiklos klausimai reguliuojami konstitucinių teismų įstatymais. Nemaža teisminės veiklos klausimų reguliuojami teismų reglamentais, kuriuos priima patys konstituciniai teismai.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija yra įtvirtinta Konstitucijos 105 str.

Šiame straipsnyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimus, ar neprieštarauja Konstitucijai Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai.

Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja, ar neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams: Respublikos Prezidento aktai, Respublikos Vyriausybės aktai.

Konstitucinis Teismas teikia išvadas: 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas; 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 4) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nurodytų Konstitucinio Teismo įgaliojimų sąrašas yra baigtinis, taigi ir Teismo įgaliojimų plėtimas ar siaurinimas visada bus susijęs su tam tikrais Konstitucijos pakeitimais ar papildymais. Toks konstitucinis reguliavimas sudaro prielaidas nenutrūkstamai gausinti teisminės veiklos patyrimą, formuotis ilgalaikiai Konstitucijos normų interpretavimo kultūrai ir, suprantama, tradicijai.

Daugelio mokslininkų nuomone, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija yra optimali, nes Teismas kontroliuoja tik aukščiausiosios teisinės galios teisės aktų konstitucingumą. Teismo įgaliojimų sričiai nepriklauso ministerijų, kitų valdymo institucijų, tarp jų apskričių administracijų, teisės aktų teisėtumo tikrinimas. Konstitucinis Teismas taip pat nevertina, ar savivaldybių aktai derinasi su Konstitucija ir įstatymais. Šiuos klausimus sprendžia atitinkamai bendrosios ir administracinės jurisdikcijos teismai.

Iš Konstitucijoje suformuluotos Konstitucinio Teismo kompetencijos seka svarbiausia išvada – pagrindinė Teismo funkcija yra tikrinti, **ar teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai**. Įgyvendindamas šią funkciją, Konstitucinis Teismas vykdo ir pagrindinę savo priedermę – užtikrina Konstitucijos viršenybę Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje, nes

būtent teisės normų kuriamoje veikloje dažniausiai pažeidžiamos konstitucinės normos ir nuostatos, prasilenkiama su principais, kurie tiesiogiai suformuluoti Konstitucijoje, arba su tais, kurie remiasi konstitucinių normų visuma, ar su tos visumos tam tikra dalimi. Beje, būtina pabrėžti tą aplinkybę, kad Konstitucinis Teismas, siekdamas įsitikinti ir nustatyti, ar teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai, išreiškia savo nuomonę ne tik dėl jos atitikimo konstitucinėms normoms, bet ir konstituciniams principams. Tokia Teismo pozicija susiklostė neatsitiktinai – ji remiasi ir konstitucine nuostata, kad Konstitucija yra vientisas aktas. Ši nuostata reiškia ir tai, kad Konstitucijos vientisumo sampratą sudaro ne tik jos normos ir nuostatos, bet ir principai, t.y. vieningas konstitucinis „audinys“. Interpretuodamas Konstitucijos 6 str. turinį, Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. išvadoje „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 str. ir jos Ketvirto protokolo 2 str. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pabrėžė: „...Konstitucijos vieningumas pirmiausia reiškia tai, kad konstitucinės nuostatos yra susijusios ne tik formaliai, pagal Konstitucijos normų išdėstymo struktūrą, bet ir pagal jų turinį šis normų vieningumas reiškia, kad tiek Konstitucijos preambulė, tiek jos skirsniai bei straipsniai sudaro prasmingą Konstitucijos visumą“.

Teisės akto atitikimą Konstitucijai Konstitucinis Teismas tikrina pagal kelis parametrus – normų turinį, reguliavimo apimtį, formą, Konstitucijoje nustatytą priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką (Konstitucinio Teismo įstatymo 63 str.). Taigi galima konstatuoti, kad Konstitucinis Teismas įgyvendina ir formaliąją, ir materialiąją teisminę kontrolę.

Teisės akto konstitucingumo vertinimas **pagal normų turinį** visų pirma reiškia tai, kad Teismas turi išsiaiškinti, ar teisės normoje nustatytos teisinių santykių subjektų teisės ir pareigos atitinka Konstitucijoje išreikštą poziciją šiuo klausimu. Teisės akto ar jo dalies teisėtumas **pagal reguliavimo apimtį** suponuoja tai, kad teisės normos kūrėjas negalėjo priimti tokių taisyklių, kurių nustatymas nepriklauso jo kompetencijai, t.y. jis peržengė tas reguliavimo ribas, kurios nustatytos jo kompetencijoje. Kadangi **teisės akto formos** klausimas yra vienas svarbiausių teisėkūroje, todėl suprantama, kad akto formos problema aktuali ir konstitucinio teisėtumo atžvilgiu. Panašiai galima samprotauti ir dėl teisės aktų konstitucingumo pažeidus jų **priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ir įsigaliojimo tvarką**. Štai Konstitucinis Teismas 1994 m. sausio 19 d. nutarime konstatavo, kad įstatymų leidėjas gali reguliuoti savininkų ir kitų nuosavybės teisinių santykių dalyvių subjektines teises tik įstatymu nustatydamas šių teisių turinį. Tuo tarpu 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarime „Dėl žemės reformos pagrindinių krypčių“ yra suformuluoti teigi-

niai, kurie pagal savo prasmę yra naujos normos, iš esmės keičiančios esamą teisinę situaciją. Seimas, ne įstatymu, o nutarimu sureguliuavęs žemės nuosavybės santykius, neatsižvelgė į tai, kad jis gali priimti nutarimus tik dėl savo išleistų įstatymų įgyvendinimo. Be to, minėtas Seimo nutarimas buvo svarstomas taikant įstatymų leidybos procedūrą, bet pasirašytas ir paskelbtas ne Respublikos Prezidento, o Seimo Pirmininko, tačiau pagal priėmimo procedūrą, reguliavimo apimtį ir normų turinį prilygintinas įstatymui. Atsižvelgdamas į šiuos aspektus, Konstitucinis Teismas pripažino, kad 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarimas **pagal formą** prieštarauja Konstitucijos 23 str. ir 67 str. 2 p.

Būtina pabrėžti dar vieną esminę aplinkybę – Konstitucinis Teismas gali pripažinti teisės aktą (ar jo dalį) prieštaraujančiu Konstitucijai, jeigu buvo pažeistas bent vienas iš teisės aktų teisėtumo parametrų – pagal normų turinį; pagal reguliavimo apimtį; pagal formą; pagal priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką. Bet kurios taisyklės pažeidimas gali sąlygoti teisės akto (ar jo dalies) pripažinimą prieštaraujančiu Konstitucijai.

Kiekvieno teisės akto vertinimas, ar jis atitinka Konstituciją, turi būdingų bruožų ir ypatumų, todėl tikslinga juos apžvelgti atskirai.

2.4.3. Įstatymų teisėtumo klausimas

Įstatymų konstitucingumo problema yra viena aštriausių politinių teisinių aktualijų jau vien todėl, kad įstatymai yra politinės institucijos – Seimo – politinės veiklos rezultatas. Kita vertus, įstatymais reguliuojami patys svarbiausi visuomeniniai santykiai, todėl jais gali būti padaryti patys sunkiausi Konstitucijos pažeidimai. Yra dar vienas šio klausimo aspektas. Reikalas tas, kad tokio ydingo įstatymo pagrindu bus leidžiami ministerijų, kitų valdymo institucijų, savivaldybių teisės aktai, kurie, bus realizuojami teismų veikloje. Jais žmonės vadovausis socialiniuose santykiuose.

Atsižvelgiant į visa tai, galima konstatuoti, kad įstatymo teisėtumo užtikrinimas yra viena svarbiausių konstitucinio teisėtumo įtvirtinimo prielaidų. Taip pat reikia pastebėti, kad neturėtų būti griunamas įstatymų autoritetas vien dėl menkiausios abejonės jo teisėtumo klausimu. Reikia pripažinti, kad įstatymų leidyboje galioja ir įstatymų teisėtumo prezumpcijos principas – įstatymas laikomas atitinkančiu Konstituciją iki tol, kol nebus pareikšta oficiali Konstitucinio Teismo pozicija šiuo klausimu.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 105 str. 1 d. įtvirtinta Konstitucinio Teismo teisė spręsti, ar įstatymai neprieštarauja Konstitucijai, tartum

nekelia jokių papildomų problemų, t.y. tartum seka išvada, kad Teismas gali vertinti visų įstatymų teisėtumą. Tačiau taip atrodo tik iš pirmo žvilgsnio. Jeigu praktinėje veikloje Konstitucinis Teismas iki šiol tiesiogiai nesusidūrė su šios srities problemomis, tai ateityje taip gali atsitikti.

Pirmasis klausimas gali būti toks: ar Konstitucinio Teismo tikrinimo objektai yra tie įstatymai, kurie buvo priimti prieš Konstitucijos išgaliojimą? Vienareikšmio atsakymo į šį klausimą nėra. Dėl šios problemos skiriasi ne tik mokslininkų nuomonės, bet ir konstitucinių teismų pozicijos.

1992 m. lapkričio 6 d. įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos išgaliojimo tvarkos“ yra nustatyta, kad įstatymai, kiti teisiniai aktai ar jų dalys, galioję Lietuvos Respublikos teritorijoje iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai ir šiam įstatymui, ir galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis. Aiškinantis šią įstatymo nuostatą, galima daryti prielaidą, kad pagrindinė pareiga suderinant senuosius įstatymus su Konstitucija tenka Seimui kaip įstatymų leidėjui. Kita vertus, teiginio „... galioja tiek, kiek jie neprieštarauja Konstitucijai“ turinys yra neatskleistas, nes nėra nustatytas tiesioginis įgyvendinimo mechanizmas. Galima manyti, kad „senųjų“ teisės normų konstitucingumą galėjo spręsti bendrosios jurisdikcijos teismai netaikydami jų konkrečiose bylose. Taip pat nėra abejonės, kad ir Konstitucinis Teismas gali tokias normas pripažinti prieštaraujančiomis Konstitucijai bent jau materialiosios konstitucinės kontrolės prasme. Koks bebūtų galutinis atsakymas, tačiau nederėtų visiškai ignoruoti „senojo“ parlamento ir „senųjų“ teisės aktų prestižo. Todėl kai kurie mokslininkai daro galutinę išvadą, kad nebūtina pavesti konstituciniams teismams vertinti „senųjų“ teisės aktų konstitucingumą¹⁹, nes suderinti buvusius įstatymus su Konstitucija visų pirma yra įstatymų leidėjo funkcija.

Antra. Ar gali būti konstitucinės kontrolės objektais konstituciniai įstatymai, apie kuriuos rašoma Lietuvos Respublikos Konstitucijos 69 str. 3 d.? Atsakant į šį klausimą reikėtų įvertinti keletą aplinkybių, susijusių su konstitucinių įstatymų specifika Lietuvos teisės sistemoje.

Pirmiausia atsižvelgtina į tai, kad konstituciniais įstatymais pagal Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 168 str. laikytini: 1) Konstitucijos 150 str. nurodyti įstatymai, taip pat Konstitucijos pataisos; 2) tiesiogiai Konstitucijoje įvardyti įstatymai ir kiti konstitucines normas sukonkretinantys įstatymai, nurodyti įstatyme dėl konstitucinių įstatymų sąrašo.

¹⁹ Steinberger H. Models of constitutional jurisdiction. European Commission for democracy through Law. 1993. P. 12.

Būtina turėti galvoje ir tai, kad įvairių kategorijų konstituciniai įstatymai priimami ir keičiami skirtinga tvarka. Štai 1991 m. vasario 11 d. konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ teiginys „*Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika*“ gali būti pakeistas tik Lietuvos tautos visuotinės apklausos (plebiscito) būdu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip 3/4 piliečių, turinčių aktyviąją rinkimų teisę. Konstituciniai įstatymai, kurie įrašyti į konstitucinių įstatymų sąrašą, gali būti keičiami ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Konstitucijos keitimo įstatymas gali būti priimtas ne mažesne kaip 2/3 visų Seimo narių balsų dauguma. Gilinantis į šią problemą, būtų galima atkreipti dėmesį ir

į kitus būdingus konstitucinių įstatymų teisinius bruožus.

Taigi atsakant į klausimą, ar gali būti konstitucinės kontrolės objektais konstituciniai įstatymai, negalima neatsižvelgti į skirtingą šių įstatymų pobūdį ir galią. Tačiau galima daryti ir keletą apibendrinančių išvadų.

Nėra jokios abejonės, kad visi naujai priimami konstituciniai įstatymai gali būti tikrinami konstitucingumo atžvilgiu formaliąja prasme, t.y. pagal šių teisės aktų formą, taip pat pagal Konstitucijoje nustatytą priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką. Šie pažeidimai gali būti visiškai akivaizdi prielaida pripažinti konstitucinį įstatymą prieštaraujančiu Konstitucijai.

Sudėtingesnis klausimas būtų tuo atveju, jeigu iškiltų konstitucinio įstatymo konstitucingumo problema materialiąja prasme, t.y. pagal jo turinį ir reguliavimo apimtį. Yra svarių argumentų, kurie pagrindžia Konstitucinio Teismo prerogatyvas vertinti ir konstitucinių įstatymų teisėtumą. Tokia išvada remiasi tuo, kad Konstitucijos normų sistemoje yra tokių, kurios laikytinos konstitucinės santvarkos šerdimi. Jos išsiskiria iš kitų ne tik sudėtingesne keitimo tvarka, bet ir savo politinio ir teisinio turinio fundamentalumu. Tokia konstitucinė nuostata suformuluota Konstitucijos 1 str., kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Ji glaudžiai susijusi su Konstitucijos preambule, kuri taip pat yra Konstitucijos visumos neatskiriama dalis. Taigi nėra abejonės, kad konstituciniai įstatymai, tarp jų ir Konstitucijos pataisos, kurios prieštarauja Konstitucijos 1 str., gali būti pripažinti esą neteisėti. Panašiai galima samprotauti ir dėl kitų konstitucinių nuostatų ir normų.

Trečia. Ar yra konstitucinės kontrolės objektai referendumu priimti įstatymai? Tiesioginio atsakymo nėra nei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, nei Konstitucinio Teismo įstatyme. Šis klausimas iš esmės neišsprendžiamas ir lyginamojoje konstitucinėje teisėje. Nepaisant to, galima daryti kai kurias bendresnio pobūdžio išvadas.

Visų pirma neturėtų kilti didesnių abejonų dėl to, kad konstituciniai teismai gali tikrinti referendumu priimtų įstatymų konstitucingumą formaliąja prasme, nes ir referendumų metu gali būti pažeistos nustatytos įstatymų priėmimo taisyklės. Neatsitiktinai kai kurių šalių konstitucijose yra numatyta konstitucinių teismų funkcija spręsti konstitucinius konfliktus dėl referendumų organizavimo ir surengimo teisėtumo. Atsakymas į iškeltą klausimą yra nesudėtingas ir tuo atveju, kai konstitucijose yra suformuluoti tam tikri ribojimai. Štai Italijos Respublikos Konstitucijos 75 str. yra numatyta, kad referendumai negali būti rengiami dėl mokesčių, biudžeto įstatymų priėmimo, amnestijos paskelbimo ar malonės suteikimo, taip pat dėl tarptautinių sutarčių ratifikavimo. Neatsitikti-

nai Italijos Konstitucinio Teismo kompetencijoje numatyta, kad jis sprendžia visų įstatymų konstitucingumą.

Tose šalyse, kurių konstitucijose nėra nustatyti apribojimai dėl referendumuose svarstomų klausimų pobūdžio, referendumuose priimtų įstatymų teisėtumo tikrinimas materialiaja prasme yra problemiškas. Esminė aplinkybė yra ta, kad referendume, kuris yra svarbiausia tiesioginės demokratijos forma, realizuojamas Tautos suverenitetas, kurio niekas negali varžyti ar savintis visai Tautai priklausančių galių (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 str.). Ši esminė sąlyga suponuoja išvadą, kad konstituciniai teismai, kaip ir kiti konstitucinių santykių subjektai, neturi konstitucinių prielaidų riboti Tautos galių, kontroliuoti referendumu priimtų įstatymų konstitucingumo. Prancūzijos Konstitucinė Taryba 1962 m. priimtuose nutarimuose pareiškė, kad referendumu priimti įstatymai negali būti konstitucinės kontrolės objektas jau vien todėl, kad jie tiesiogiai išreiškia nacionalinį suverenitetą. Be to, Konstitucinė Taryba pareiškė, kad ji yra viešosios valdžios veiklos reguliuotoja, o referendumas nesudaro tos veiklos dalies²⁰.

Atsižvelgiant į nurodytus motyvus, darytina išvada, kad ir Lietuvos konstitucinėje sistemoje Konstitucinis Teismas neturi galių vertinti, ar referendumu priimti įstatymai materialiaja prasme atitinka Konstituciją.

Galima pastebėti ir dar vieną papildomą šio klausimo aspektą. Reikalus tas, kad 1994 m. liepos 22 d. nutarime, kuriame buvo įvertintas referendumo įstatymo tam tikrų pataisų konstitucingumas, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad bet kokie Konstitucijoje nenumatyti apribojimai rengti referendumą turi būti laikomi kaip Tautos suverenių galių pažeidimas. Suprantama, kad tokie apribojimai gali būti pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai.

2.4.4. Kitų Seimo priimtų aktų teisėtumo klausimas

Konstitucinio Teismo galios tikrinti kitų Seimo priimtų aktų teisėtumą visų pirma remiasi Konstitucijos viršenybės principu, kuris yra privalus Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjui – Seimui. Kita vertus, Seimas neturi konstitucinių galimybių pažeisti savo paties priimtų įstatymų. Visa tai suponuoja konstitucines prielaidas tikrinti ir kitų Seimo priimtų aktų konstitucingumą.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatyta, kad, be įstatymų, Seimas priima nutarimus (58 str. 1 d., 67 str. 3 p.) ir tvirtina Seimo statutą, kuris turi įstatymo galią (76 str.). Seimo statute (29 skirsnyje) yra

²⁰ Sravnitelnoje konstitucionoje pravo. Moskva, 1996. S. 220, 221.

numatyta, kad Seimas taip pat priima rezoliucijas, kreipimusis, deklaracijas.

Atsižvelgiant į 1994 m. sausio 19 d. Konstitucinio Teismo nutarime suformuluotą teisinę poziciją, kad „Seimo poįstatyminiai aktai negali prieštarauti Konstitucijai ir Seimo išleistiems įstatymams, o juo labiau negali keisti įstatymų normų, jų turinio“, darytina išvada, kad ir Seimo statutas, ir nutarimai, rezoliucijos, kreipimaisi, deklaracijos yra konstitucinės kontrolės objektai.

Būtina pabrėžti dar vieną aplinkybę – užsienio šalių konstitucinės kontrolės institucijų kompetencijos raida patvirtino tai, kad vis daugiau dėmesio skiriama parlamentų priimtų kitų aktų teisėtumui, o ypač – parlamento reglamentų konstitucingumui. Paplitusi nuomonė, kad tokia kontrolė užtikrina konstitucinį teisėtumą pačiame parlamente, yra parlamento narių, partinių frakcijų ir kitų struktūrų konstitucinių prerogatyvų įgyvendinimo garantija.

2.4.5. Respublikos Prezidento teisės aktų teisėtumas

Visuotinai pripažinta, kad Respublikos Prezidento aktai yra poįstatyminiai aktai. Jais realizuojamos įstatymų nuostatos, todėl jie priskirtini valdymo aktams. Respublikos Prezidento aktai-dekretai negali prieštarauti ne tik Konstitucijai, bet ir įstatymams.

Iš Respublikos Prezidento konstitucinio statuso turinio seka, kad jo leidžiami dekretai yra nenorminio pobūdžio ir remiasi Respublikos Prezidento koordinacinėmis funkcijomis. Dekretai dėl diplomatinių atstovų skyrimo ir atšaukimo, aukščiausiųjų karinių laipsnių suteikimo, nepaprastosios padėties paskelbimo, pilietybės teikimo turi būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamai ministro, ir tik tada jie turi galią.

Atsižvelgiant į Respublikos Prezidento konstitucinį statusą, jo aktų-dekretų teisinį pobūdį, galima daryti prielaidą, kad šių teisės aktų atžvilgiu gali kilti ir formaliosios, ir materialiosios konstitucinės kontrolės klausimas. Konstitucinio Teismo patyrimas vertinant, ar Respublikos Prezidento dekretai atitinka Konstituciją, yra nedidelis. 1994 m. Seimo narių grupė kreipėsi į Konstitucinį Teismą ištirti, ar 1994 m. rugsėjo 2 d. Respublikos Prezidento dekreto „Dėl tarpžinybinės komisijos kovai su ekonominiais nusikaltimais įsteigimo“ kai kurie punktai neprieštarauja Konstitucijai. Kadangi šis dekretas vėliau buvo pripažintas netekusiu galios, Konstitucinis Teismas pradėtą teiseną byloje nutraukė.

Tokiu pačiu pagrindu pradėta teiseną buvo nutraukta ir kitoje byloje, kurioje Seimo narių grupė kreipėsi į Konstitucinį Teismą dėl Respublikos Prezidento dekreto, kuriuo, pažeidžiant Konstitucijos 141 str., vidaus

reikalų ministru buvo paskirtas vidaus tarnybos karininkas, neišėjęs į atsargą.

2.4.6. Vyriausybės teisės aktų teisėtumas

Šių teisės aktų atitikimas Konstitucijai taip pat gali būti tikrinamas formaliąja ir materialiąja konstitucinės kontrolės prasme. Kaip ir Respublikos Prezidento dekretai, Vyriausybės teisės aktai turi atitikti ne tik Konstituciją, bet ir įstatymus. Bendras reikalavimas, kuris apibrėžia Vyriausybės teisės aktų pobūdį, yra suformuluotas Konstitucijos 94 str. 2 p., kuriame nustatyta, kad Vyriausybė vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus.

Dar plačiau Vyriausybės teisės aktų vieta Lietuvos teisės sistemoje ne kartą apibūdinta Konstitucinio Teismo nutarimuose. Štai buvo pabrėžta, kad teisės leisti įstatymus delegavimas Vyriausybei turi būti legitiminis – pagrįstas valstybės konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įstatymų leidybos delegavimas nenumatytas, todėl Vyriausybė gali priimti tik poįstatyminius teisės aktus, kuriuose detalizuojamos įstatymų normos, reglamentuojama jų įgyvendinimo tvarka. Kitu atveju Teismas akcentavo, kad visa, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, turi būti reguliuojama įstatymais, o ne poįstatyminiais teisės aktais. Remdamasis šiuo esminiu teisės aktų hierarchijos principu, Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo Vyriausybės teisės aktų prieštaravimą Konstitucijai.

2.4.7. Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimų teisėtumas

Konstitucinės kontrolės institucijų funkcija tikrinti rinkimų teisėtumą yra numatyta daugelio šalių konstitucijose, tačiau pagal savo formą ir apimtį ženkliai skiriasi (Austrija, Bulgarija, Italija, Lenkija, Slovėnija, Portugalija). Štai Prancūzijos Konstitucinė Taryba nustato kandidatų, kurie dalyvaus Prezidento rinkimuose, sąrašą, reiškia savo nuomonę dėl rinkimų organizavimo, per savo stebėtojus kontroliuoja balsavimo eigą, nagrinėja rinkiminiuosius ginčus. Daugeliu atvejų konstitucinės kontrolės institucijos yra galutinė instancija, kurioje sprendžiami rinkimų metu iškilę konfliktai. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas sprendžia skundus dėl Bundestago, kuriam pavesta prižiūrėti rinkimus, sprendimų.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įgaliojimai vertinti, ar per Respublikos Prezidento, ar Seimo narių rinkimus nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai, bendrąja prasme įtvirtinti Konstitucijoje, o konkrečiau apibrėžti rinkimų įstatymuose bei Konstitucinio Teismo įstatyme. Šiuose aktuose nustatytas kontrolės objektas ir šios kontrolės ribos – Konstitucinis Teismas tiria ir vertina tik Vyriausiosios bei Respublikos Prezidento komisijų sprendimus arba jų atsisakymą nagrinėti skundus dėl rinkimų įstatymų pažeidimų tais atvejais, kai sprendimai buvo priimti ar kita mi-

nėtų komisijų veikla buvo padaryta pasibaigus balsavimui renkant Seimo narius ar Respublikos Prezidentą. Taigi Teismo įgaliojimai vertinti rinkimų teisėtumą yra riboti. Šią situaciją būtų galima apibūdinti dar kitaip – iš esmės Konstitucinis Teismas tiria Vyriausiosios komisijos akto teisėtumą, t.y. ar Vyriausioji rinkimų komisija nepažeidė rinkimų įstatymų.

Vienoje byloje Konstitucinis Teismas nurodė: „Skunde, į kurį atsižvelgdamas Respublikos Prezidentas kreipėsi į Konstitucinį Teismą su paklausimu dėl Seimo rinkimų įstatymo pažeidimų, nenurodomas konkretus Vyriausiosios rinkimų komisijos sprendimas ar veiksmas. Kadangi nėra nagrinėjimo dalyko..., pradėta teisena pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 80 str. 2 d. šioje bylos dalyje nutrauktina”.

Atsižvelgiant į nagrinėjamą Konstitucinio Teismo įgaliojimo turinį, galima teigti, kad šiuo atveju ginama ne tiek subjektinė, kiek objektinė politinė rinkimų teisė.

2.4.8. Išvada, ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas

Konstitucinis Teismas taip pat teikia išvadą, **ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas**. Tokia konstitucinės kontrolės prerogatyva, nors ir nėra dažnai pasitaikantis reiškinys lyginamojoje konstitucinėje teisėje, tačiau kai kurių šalių konstitucijose yra numatyta, kad konstituciniai teismai dalyvauja konstatuojant faktą dėl valstybės vadovo sveikatos būklės, t.y. dėl šio pareigūno negalėjimo vykdyti savo funkcijas. Štai Bulgarijos Respublikos Konstitucijoje numatyta, kad prezidento ir viceprezidento įgaliojimai nutrūksta jiems padavus pareiškimą dėl atsistatydinimo, taip pat dėl ilgalaikio negalėjimo eiti savo pareigas dėl sunkios ligos. Šiais atvejais pareigūnų įgaliojimai nutrūksta tik tada, kai šias aplinkybes patvirtina Konstitucinis Teismas. Jeigu Lenkijos Respublikos Prezidentas laikinai negali vykdyti savo pareigų, jis apie tai praneša Seimo Maršalkai, o šis laikinai priima Respublikos Prezidento pareigas. Tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas negali pranešti Seimo Maršalkai apie tai, kad jis negali vykdyti savo pareigų, tada klausimą sprendžia Lenkijos Konstitucinis Tribunolas Seimo Maršalkos teikimu. Jeigu nustatoma, kad Respublikos Prezidentas laikinai negali vykdyti savo pareigų, Konstitucinis Tribunolas paveda Seimo Maršalkai laikinai vykdyti šias pareigas. Portugalijos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta Konstitucinio Teismo prerogatyva nustatyti faktą, kad Respublikos Prezidentas yra miręs arba padaryti pareiškimą, kad Respublikos Prezidentas negali vykdyti savo pareigų dėl nuolatinės fizinės būklės. Konstitucinis Teismas taip pat gali konstatuoti laikinas aplinky-

bes, dėl kurių Respublikos Prezidentas laikinai negali vykdyti savo įgaliojimų.

Paklausimą Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui, ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas, turi teisę pateikti tik Seimas. Paklausimas turi būti patvirtintas nutarimu, priimtu daugiau kaip pusės visų Seimo narių balsų dauguma. Prie paklausimo ir Seimo nutarimo turi būti pridėta Seimo patvirtintos gydytojų komisijos išvada. Esant reikalui, pridedami kiti sveikatos būklę apibūdinantys įrodymai. Kaip ir kitais atvejais, Seimas savo paklausimą gali atšaukti iki nagrinėjimo Konstitucinio Teismo posėdyje pradžios.

2.4.9. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių konstitucingumas

Tarptautinių teisės aktų atitikimo Konstitucijai funkcijos apimtis, pobūdis, turinys priklauso nuo valstybių konstitucinių sistemų, nuo konstitucinės kontrolės institucijų konstitucinio statuso. Valstybių konstitucinėse sistemose yra nustatytos skirtingos tarptautinių sutarčių konstitucingumo tikrinimo kontrolės formos. **Išankstinė** kontrolė yra nustatyta Albanijoje, Bulgarijoje, Vengrijoje, Vokietijoje, Moldovoje, Slovėnijoje, Ukrainoje, Estijoje ir kitur. Štai Albanijos Konstitucijos 24 str. 1 d. 4 p. nurodyta, kad konstitucinis teismas „priima sprendimus dėl Albanijos Respublikos vardu sudarytų ar pateiktų ratifikavimui tarptautinių sutarčių atitikimo Konstitucijai”.

Vėlesnioji tarptautinių sutarčių konstitucinė kontrolė numatyta Austrijoje, Graikijoje, Islandijoje, Lenkijoje bei kitose valstybėse. Austrijos Konstitucijos 140^a str. pabrėžiama, kad Konstitucinis Teismas nagrinėja bylas dėl valstybės sutarčių neteisėtumo. Teismas gali pripažinti, kad valstybės sutartis prieštarauja konstitucijai. Konstitucinis Teismas gali nustatyti terminą, per kurį valstybės sutartis ir toliau gali būti vykdoma.

Remiantis Konstitucijos normomis, galima daryti išvadą, kad Konstitucijoje nustatyta išankstinės (prevencinės) ir vėlesniosios (represyvosios) tarptautinių sutarčių konstitucingumo kontrolės galimybė. Tokių dviejų teisinių formų alternatyvumas numatytas ir kitų valstybių konstitucijose. Gali kilti klausimas, kodėl konstitucijos leidėjas neapsiribojo tik viena iš šių teisinių formų? Vienareikšmio atsakymo nėra. Išankstinės kontrolės atveju gali būti sprendžiamas esminis klausimas, ar tarptautinė sutartis, ar jos kai kurios nuostatos neprieštarauja Konstitucijai. Antroju, t.y. vėlesniosios kontrolės atveju, gali iškilti ir pirmoji problema, ir kita, t.y., ar buvo laikomasi tarptautinės sutarties sudarymo, ratifikavimo, paskelbimo tvarkos.

Konstitucijos 106 str. numatyta, kad prašyti Konstitucinio Teismo išvados dėl tarptautinių sutarčių atitikimo Konstitucijai gali Seimas ir

Respublikos Prezidentas. Taigi tarptautinių sutarčių konstitucingumo įvertinimo iniciatorių yra ribotas subjektų skaičius. Šio klausimo negali pateikti Konstituciniam Teismui 1/5 Seimo narių grupė, Vyriausybė ar bendrosios kompetencijos teismai.

Nei Konstitucijoje, nei Konstitucinio Teismo įstatyme nėra patikslinta, kokio pobūdžio tarptautinių sutarčių konstitucingumą gali tikrinti Konstitucinis Teismas. Konstitucijoje ir įstatyme neapibrėžus sutarčių kategorijos, galima daryti prielaidą, kad Teismas gali tikrinti konstitucingumą tų tarptautinių sutarčių, kurias raštu sudaro Lietuvos Respublika su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis, nesvarbu, koks sutarties pavadinimas ir ar sutartį sudaro vienas, du ar keli tarpusavyje susiję dokumentai (Tarptautinių sutarčių įstatymo 1 str.). Teisme nebus vertinami Lietuvos Respublikos ministerijų ar Vyriausybės įstaigų bei kitų valstybės institucijų vardu ir pagal jų kompetenciją sudaromi su atitinkamomis užsienio valstybių ar organizacijų institucijomis susitarimai. Pagal Tarptautinių sutarčių įstatymą šie aktai nėra Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys.

Ne mažiau svarbus klausimas, ar Teismas vertins tik pačios tarptautinės sutarties tekstą? O kaip su įstatymu dėl tarptautinės sutarties ratifikavimo ar Vyriausybės nutarimu, kuriuo buvo patvirtinta tarptautinė sutartis? Viena vertus, tarptautinės sutarties tekstas ir ją aprobuojantis teisės aktas yra tartum neatskiriami. Kita vertus, bet kuris įstatymas (ir dėl tarptautinės sutarties ratifikavimo) yra vidaus teisės sistemos dalis. Galima manyti, kad Seimas ar Respublikos Prezidentas, kreipdamasis į Konstitucinį Teismą, apibrėš nagrinėjimo ribas. Be to, negalima pamiršti, kad Konstitucinis Teismas savaime yra suvaržytas paklausime suformuluotų klausimų.

Konstitucinio Teismo įstatyme yra numatyta, kad bylos nagrinėjimo pagrindas Teisme yra teisiškai motyvuota abejonė, kad visas aktas ar jo dalis prieštarauja Konstitucijai pagal normų turinį, reguliavimo apimtį, formą, Konstitucijoje nustatytą priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką. Teismas gali nagrinėti ne tik tam tikros tarptautinės sutarties normų teisėtumą materialiąja prasme, tačiau ir tai, ar sudarant šią sutartį, teikiant Seimui ratifikuoti, nebuvo pažeistos procedūrų taisyklės (formalioji konstitucinė kontrolė).

2.4.10. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir apkaltos procesas

Lietuvos Respublikoje konstitucinės kontrolės objektas yra ir tai, **ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.**

Tokia pati ar panaši konstitucinės kontrolės institucijų funkcija numatyta daugelio šalių konstitucinėse sistemose, tačiau skiriasi pagal valstybės pareigūnų, kurie gali būti nušalinami nuo pareigų, kategorijas. Pvz.: Austrijoje nuo pareigų gali būti nušalinami: Respublikos Prezidentas, federalinės vyriausybės bei žemių vyriausybių nariai, žemių gubernatoriai, žemių mokyklų tarybų prezidentai. Beje, Austrijos Konstitucinis Teismas gali kai kuriuos iš šių pareigūnų patraukti ir baudžiamojon atsakomybėn.

Vienose šalyse (Austrija, Italija, Vengrija, Vokietija) konstitucinių teismų sprendimai šiais klausimais yra galutiniai, o kitose (Armėnija, Bulgarija, Rumunija) konstituciniai teismai teikia išvadas, o baigiamąjį sprendimą priima parlamentai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra numatyta, kad Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas.

Konstitucinio Teismo vaidmuo apkaltos procese konkrečiau apibrėžtas Seimo statute. Konstitucinis Teismas į apkaltos procesą gali įsitraukti po to, kai Seimas patvirtina specialiosios tyrimo komisijos išvadą, kad yra motyvų pradėti apkaltos procesą ir po to, kai pradedama atlikti tam tikrus tvarkomuosius veiksmus. Šioje stadijoje Seimas gali kreiptis į Konstitucinį Teismą ir prašyti išvados, ar pareigūnų konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Pažymėtina dar viena aplinkybė – Seimas gali kviesti Konstitucinio Teismo pirmininką ar kitą šio Teismo teisėją pirmininkauti apkaltos procedūros posėdžiams tada, kai apkalta taikoma Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ar šio teismo teisėjui.

2.4.11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija lyginamuoju aspektu

Nagrinėjant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetenciją lyginamosios konstitucinės teisės atžvilgiu, galima pastebėti kai kuriuos kitus aspektus.

Kai kurių šalių konstitucijose numatyta, kad konstituciniai teismai sprendžia kompetencijos ginčus tarp valstybės institucijų, tarp valstybės ir savivaldybių, federacinėse valstybėse – tarp federacinių institucijų ir žemių. Atskirose šalyse tokio pobūdžio įgaliojimai skiriasi pagal konstitucinio teismo įgaliojimų apimtį ir jo priimtų aktų galią. Štai Italijos Res-

publikos Konstitucijoje nurodyta, kad Konstitucinio Teismo kompetencijai priklauso ginčai dėl kompetencijos tarp įvairių valstybės valdžių, tarp valstybės ir sričių, taip pat tarp sričių. Vokietijos Konstitucijoje numatyta, kad Konstitucinis Teismas nagrinėja viešuosius teisinius ginčus tarp Federacijos ir žemių, tarp žemių, taip pat tarp žemės institucijų, jeigu įstatymuose nenumatyta, kad šiuos ginčus sprendžia kiti teismai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje atskirai nenurodyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia kompetencijos ginčus tarp aukščiausiosios valstybės valdžios institucijų. Tačiau taip teigiant, būtina daryti ir kai kurias išlygas. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas įstatymų, vykdomosios valdžios aktų konstitucingumą, labai dažnai vertina, ar valstybės valdžios neviršijo Konstitucijoje įtvirtintos jų kompetencijos, neįsibrovė į kitos valdžios institucijų įgaliojimų sritį. Konstitucinis Teismas iš esmės ne tik vertina kompetencijos klausimus, tačiau užtikrina ir valdžių padalijimo principo realų įgyvendinimą.

Galima atkreipti dėmesį į dar vieną funkciją, kurią įgyvendina kitų šalių konstitucinės kontrolės institucijos ir kuri tiesiogiai nenumatyta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įgaliojimų sąrašė. Štai Vokietijos Konstitucinio Teismo viena iš įgaliojimų sričių yra Konstitucijos aiškinimas. Tačiau Federalinio Konstitucinio Teismo atliekamas Konstitucijos aiškinimas yra siejamas su konkrečioje byloje sprendžiamu konstituciniu ginču. Labiausiai ši konstitucinių teismų funkcija paplitusi vidurio ir rytų Europoje. Ją įgyvendina Albanijos, Bulgarijos, Slovakijos, Vengrijos ir kitų šalių konstituciniai teismai. Štai Slovakijos Respublikos Konstitucijoje nurodyta, kad Konstitucinis Teismas aiškina konstitucinius įstatymus tais atvejais, kai klausimas yra ginčytinas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje tiesiogiai nėra nurodyta, kad Konstitucinis Teismas aiškina Konstituciją ar įstatymus. Tačiau neįmanoma įsivaizduoti, kaip galėtų Teismas nustatyti, kad teisės aktas (ar jo dalis) atitinka Konstituciją, jeigu nebūtų aiškinamas Konstitucijos ar įstatymų normų turinys. Taigi Konstitucijos aiškinimas yra konstitucinio teisingumo vykdymo proceso dalis. Faktiškai visose Konstitucinio Teismo nagrinėtose bylose tam tikrais aspektais aiškinama Konstitucija.

Kai kuriose šalyse numatomos specialios procedūros, kaip turi būti nagrinėjami konstituciniai ginčai dėl spragų įstatymuose. Antai Portugalijos Konstitucinis Teismas tam tikrais atvejais savo nutarimuose gali pripažinti: jei įstatymuose konkretūs visuomeniniai santykiai nereguliuoti, tai gali būti pagrindas pripažinti šią situaciją nekonstitucine. Panašiai yra ir Vokietijoje – Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas bylą, gali pareikšti, kad atsakovas, nereguliavęs tam tikrų santykių, pažeidė ieškovo konstitucines teises. Vokietijoje fizinių ir juridinių asmenų skundai dėl spragų teisėje priimami tik tuo atveju, jeigu Konstitucijoje yra spe-

ciali nuoroda dėl būtinumo priimti konkretų įstatymą. Vengrijos Konstitucinis Teismas nustatęs, kad įstatymų leidėjas išvengė teisės akto priėmimo, gali nustatyti terminą, per kurį spraga teisėje turi būti likviduota.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme nenumatyta, kad Teismas gali vertinti spragos teisėje konstitucingumą. Atsižvelgdamas į tai, Konstitucinis Teismas ne kartą yra pareiškęs, kad Konstitucinis Teismas nesprendžia teisės spragų klausimų ir kad tai yra įstatymų leidėjo prerogatyva.

2.5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucijos VIII skirsnyje, kuriame įtvirtinti pagrindiniai Konstitucinio Teismo statuso bruožai, minimos dvi Teismo aktų rūšys – sprendimai ir išvados. Štai 105 str. 1 d. nustatyta, kad Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima **sprendimą**, ar neprieštarauja Konstitucijai įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai. Minėto Konstitucijos straipsnio 3 d. nurodoma, kad Konstitucinis Teismas tam tikrais atvejais teikia **išvadas**. Nors Konstitucijoje minimos tik dvi Konstitucinio Teismo aktų rūšys, tačiau akivaizdu, kad „sprendimai” konstituciniame tekste vartojami kaip apibendrinanti sąvoka tų aktų, kuriuos priima Teismas. Šia prasme panašiai apibūdinami ir bendrosios jurisdikcijos teismų priimami aktai. Antai Konstitucijos 109 str. 4 d. yra nurodyta, kad teismas priima sprendimus Lietuvos Respublikos vardu.

Konstitucinio Teismo aktų konkrečios formos nustatytos Konstitucinio Teismo įstatyme, kuriame minimi nutarimai, išvados ir sprendimai. Kiekviena iš šių aktų formų ženklina tam tikrą teisminės veiklos rezultatą. Jeigu Konstitucinio Teismo „sprendimai” priimami konkrečioms procesiniams veiksams apibūdinti ir suteikti jiems tam tikrą teisinę formą, tai nutarimai ir išvados priimami baigus teisminį tyrimą. Taigi Konstitucinio Teismo nutarimus ir išvadas galima apibūdinti kaip **baigiamuosius** Teismo aktus, kuriais byla išsprendžiama iš esmės. Teismo aktai, skirdami savo teisine galia, sukuria ir nevienodus teisinius padarinius. Pažymėtina, kad visus Konstitucinio Teismo aktus jungia ir bendri požymiai. Visų pirma jie visi išreiškia Konstitucinio Teismo kaip vyriausiojo Konstitucijos sergėtojo poziciją dėl vieno ar kelių teisinių reiškinių. Visiems Teismo aktams (išskyrus sprendimus procesiniais klausimais) būdinga panaši vidinė struktūra, kurioje galima išskirti šias dalis: 1) akto pavadinimas; 2) įvadinė; 3) konstatuojamoji (motyvuojamoji) rezoliucija. Svarbiausioji dalis yra rezoliucija, nes joje suformuluota Teismo valia. Konstatuojamoji dalis svarbi todėl, kad joje yra Teismo motyvai ir argumentai, kuriais grindžiama rezoliucija. Nustatomojoje dalyje atsklei-

džiami bylos pagrindai, byloje dalyvaujančių asmenų pozicijos – konstitucinio ginčo esmė.

Nutarimai priimami teisminėse bylose, kuriose yra įvertinamas teisės akto (įstatymo, kito Seimo akto, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktų) konstitucingumas (teisėtumas). Jau vien ši aplinkybė apibūdina Teismo nutarimo reikšmę bendrojoje teisės aktų sistemoje. Kadangi Lietuvos konstitucinėje sistemoje tik Konstitucinis Teismas turi prerogatyvą įvertinti įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios aktų atitikimą Konstitucijai, savaime suprantama, kad ir Teismo nutarimai yra išskirtinės reikšmės.

Nutarimai pagal sukeltus teisinius padarinius yra nevienodos teisinės reikšmės. Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai. Tos pačios pasekmės atsiranda, kai Konstitucinis Teismas priima nutarimą, kad Respublikos Prezidento aktas ar Vyriausybės aktas (ar jo dalis) prieštarauja įstatymams. Tokie Teismo nutarimai turi įstatymo galią ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams.

Akcentuotina svarbi teisinė aplinkybė – pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 71 str. Teismas nutarime privalo nurodyti, kuriems konkrečioms Konstitucijos straipsniams ar jų nuostatoms, arba kuriems konkrečioms įstatymams teisės aktas prieštarauja.

Valstybės institucijos bei jų pareigūnai privalo panaikinti savo priimtus poįstatyminius aktus ar jų nuostatas, kurie pagrįsti pripažintu nekonstituciniu teisės aktu. Neturi būti vykdomi sprendimai, pagrįsti teisės aktais, kurie pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai ar įstatymams, jeigu tokie sprendimai nebuvo įvykdyti iki atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo. Konstitucinio Teismo nutarimo pripažinti teisės aktą ar jo dalį nekonstituciniu galia negali būti įveikta pakartotinai priėmus tokį pat teisės aktą ar jo dalį. Priėmus nutarimą, dalyvavę byloje asmenys bei kitos institucijos ir asmenys negali iš naujo kelti Teisme klausimo dėl išnagrinėto teisės akto atitikimo Konstitucijai ar įstatymams arba ginčyti Teismo išvados ar jo nustatytų faktų ir teisinių santykių.

Kitokią teisinę reikšmę turi tie Konstitucinio Teismo nutarimai, kuriais pripažįstama, kad teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai taip pat neprieštarauja įstatymams. Nors šie nutarimai ir nesukelia realių teisinių pasekmių, tačiau jie taip pat turi įstatymo galią. Šių aktų ryškiausia ypatybė yra ta, kad jais patvirtinamas teisės akto konstitucingumas (teisėtumas), ir todėl teisės

aktą taikančioms institucijoms neturėtų ateityje kilti abejonių dėl šio konkretaus teisės akto suderinamumo su pagrindiniu valstybės įstatymu. Priimant tokius nutarimus Teismui neprivalu nurodyti, kuriems konkrečioms Konstitucijos straipsniams ar jų nuostatomis teisės aktas neprieštarauja. Tuo jie skiriasi nuo prieš tai minėtų nutarimų.

Konstitucinio Teismo nutarimų išskirtinę teisinę reikšmę apibūdina ir tai, kad visi nutarimai skelbiami Lietuvos Respublikos vardu. Jie yra galutiniai ir neskundžiami.

Konstitucinio Teismo nutarimams taikoma speciali ištaisyimo, peržiūrėjimo ir aiškinimo tvarka.

Nutarimą **ištaisyti** gali tik pats Teismas savo iniciatyva ar dalyvavusių byloje asmenų prašymu. Šiuo atveju „ištaisyimo“ sąvoka apima tik kai kuriuos netikslumus bei aiškias redakcines klaidas, jeigu tai nekeičia nutarimo esmės.

Nutarimą **peržiūrėti** gali Konstitucinis Teismas ir tik savo iniciatyva. Jokia kita institucija ar pareigūnas negali palenkti Teismo peržiūrėti nutarimą. Kokiais atvejais Teismas gali imtis iniciatyvos peržiūrėti savo nutarimą? Tokių atvejų yra keli: 1) paaiškėjus naujoms esminėms aplinkybėms, kurios buvo nežinomos Teismui nutarimo priėmimo metu; 2) pasikeitus Konstitucijos normai, kurios pagrindu nutarimas buvo priimtas. Pripažinus, kad neišvengiamai būtina peržiūrėti nutarimą, šiuo klausimu priimamas sprendimas ir bylą pradedama nagrinėti iš naujo.

Nutarimo aiškinimas. Priėmus nutarimą, kartais iškyla būtinumas jį aiškinti. Taip atsitinka dažniausiai dėl to, kad taikant nutarimą, iškyla neaiškumų dėl teisinių motyvų neapibrėžtumo. Nutarimą gali oficialiai aiškinti tik pats Teismas savo iniciatyva arba byloje dalyvavusių asmenų, taip pat kitų institucijų ar asmenų, kuriems nutarimas išsiųstas, prašymu. Nutarimo aiškinimo problemiškas visų pirma yra susijęs su tuo, kad aiškinant nutarimą negalima keisti jo turinio. Vadinasi, sprendime, kuriuo aiškinamas nutarimas, negali būti peržengtos bylos esmės ribos, suformuluoti nauji argumentai ir motyvai, kurie prieštarautų vienas kitam. Konstitucinio Teismo darbo praktika rodo, kad byloje dalyvavę asmenys, prašydami aiškinti nutarimą, paprastai siekia ne patikslinti nutarimo nuostatas, bet atsakyti į naujai keliamus teisinius klausimus.

Išvados. Teismo išvada Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme minima ne kaip bendrinė teisminės veiklos rezultato sąvoka, bet kaip Teismo akto forma. Išvadas Teismas teikia šiais klausimais: 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas; 2) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 3) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, ku-

riems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Konstitucinio Teismo išvados savo teisine galia ir teisiniais padariniais skiriasi nuo Teismo nutarimų. Iš esmės išvados yra rekomendacinio, patariamąjo pobūdžio, nes galutinį sprendimą visada priima Seimas. Kitas išvadų charakteristikos požymis yra tas, kad skirtingai nuo nutarimų, išvados skelbiamos ne Lietuvos Respublikos vardu, bet išreiškia tik Teismo nuomonę, poziciją svarstyti klausimu. Negalima neatkreipti dėmesio ir į tai, kad rengdamas ir formuluodamas išvadas, Teismas vertina konkrečius juridinius faktus, kurie susiję su rinkimų įstatymų pažeidimais, Respublikos Prezidento sveikata ar su asmenų, kurie traukiami atsakomybėn apkaltos proceso tvarka, konkrečiais Konstitucijos pažeidimais. Šia prasme bylos, kuriose formuluojama Teismo išvada, turi bendrų požymių su bylomis, kurias nagrinėja bendrosios jurisdikcijos teismai, t.y. tokios bylos, kuriose vertinami konkretūs juridiniai faktai ir reiškiniai. Skirtingai nuo išvadų, nutarimuose visada sprendžiami bendresni klausimai dėl teisės akto suderinamumo su Konstitucija.

Išvados nuo nutarimų skiriasi dar ir kitais aspektais. Visų pirma atkreiptinas dėmesys į tai, kad dėl išvados į Teismą gali kreiptis tik Seimas, o dėl tarptautinių sutarčių atitikimo Konstitucijai – Respublikos Prezidentas. Dar vienas skiriamasis išvadų bruožas yra tas, kad paklausimai dėl išvadų Konstituciniame Teisme nagrinėjami paprastesne procedūra, t.y. nesilaikant visų reikalavimų, kurie būtini teisminiam posėdžiui nagrinėjant kitų kategorijų bylas. Paprastesnę procedūrą sąlygoja ta aplinkybė, kad bylose, kuriose rengiama išvada, nėra dviejų šalių, nes išvadų prašo tik viena institucija, t.y. Seimas arba Respublikos Prezidentas. Rengiant išvadas, svarbų vaidmenį gali vaidinti liudytojai, ekspertai, specialistai.

Sprendimai. Teismo aktai Konstitucinio Teismo įstatyme įvardijami kaip „sprendimai“. Bendras požymis, kuris apibūdina šiuos aktus – visi sprendimai priimami Teismo procesinės veiklos klausimais. Tačiau procesiniai veiksmai savo turiniu yra nevienodos reikšmės. Atsižvelgiant į šias aplinkybes, yra prielaidų Konstitucinio Teismo sprendimus suskirstyti į grupes. Tokiam suskirstymui gali būti pasitelkiami įvairūs kriterijai, pvz.: sprendimai gali būti klasifikuojami pagal tai, kokiuose posėdžiuose (teisiniuose, organizaciniuose, tvarkomuosiuose) jie priimami. Tačiau toks kriterijus būtų formalus, nes juo remiantis nebūtų atskleidžiama įvairių rūšių sprendimų teisinis pobūdis ir jų turinio savitumai. Siekiant visapusiškai suprasti sprendimų įvairovę, juos patogiau nagrinėti pagal konkretaus procesinio veiksmo esmę.

Pirmai sprendimų grupei priskirtini tie, kurie nesukelia bent kiek ženklėsių teisinių pasekmių, formalizuoja tam tikrą procesinį veiksmą ir

yra vienkartinio pobūdžio. Tokie sprendimai yra: sujungti prašymus į vieną bylą; skirti bylą nagrinėti Teismo posėdyje, atidėti ar atnaujinti bylos nagrinėjimą; skirti baudas; Teismo veiksmai dėl dalyvaujančių byloje asmenų prašymų ir pan. Šie sprendimai gali būti įforminami atskiru Teismo dokumentu, o smulkesnis klausimo sprendimas teismo posėdžio metu fiksuojamas posėdžio protokole.

Antrai grupei priskirtini tie sprendimai, kai sprendžiami klausimai yra svarbūs ne tik konkrečios bylos procese, bet ir paliečia byloje dalyvaujančių asmenų interesus platesne prasme. Kai kurie sprendimai pagal juose formuluojamus motyvus ir argumentus net gali priartėti prie baigiamųjų Teismo aktų (nutarimų ir išvadų) reikšmės. Šiai grupei sąlygiškai priskirtini šie sprendimai:

1. Sprendimas priimti Respublikos Prezidento teikimą ar Seimo nutarimą, kuriuose prašoma ištirti, ar teisės aktas atitinka Konstituciją. Tokio sprendimo skiriamasis bruožas yra tas, kad jį priėmus sustabdomas teisės akto veikimas. Vadinasi, šio konkretaus procesinio veiksmo teisinės politinės pasekmės yra represyvos, juo padaroma ryžtinga intervencija į teisės normų sistemą.

2. Sprendimas nutraukti pradėtą teiseną. Pagrindinė priežastis, dėl kurios Teismas gali nutraukti pradėtą teiseną, yra aplinkybė, kad panaikinamas ginčijamas teisės aktas. Jeigu tai paaiškėja iki teismo posėdžio pradžios, Konstitucinis Teismas šį klausimą išsprendžia pasitarimų kambaryje. Sprendimas nutraukti pradėtą teiseną gali būti priimtas ir tada, kai pareiškėjas atšaukia prašymą ar paklausimą dar prieš teismo posėdį. Šiuo konkrečiu atveju Konstitucinio Teismo pirmininkas savo sutikimą išreiškia potvarkiu.

Sprendimas nutraukti pradėtą teiseną gali būti priimtas ir tuo atveju, kai Teismas pradėjo nagrinėti bylą teisiniame posėdyje ir paaiškėjo iki tol nežinomos aplinkybės, dėl kurių turėjo būti atsisakyta nagrinėti prašymą ar paklausimą.

3. Sprendimas atsisakyti nagrinėti prašymą ar paklausimą. Tokį sprendimą Teismas gali priimti šiais atvejais: prašymas paduotas institucijos ar asmens, neturinčių teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą; prašymo nagrinėjimas yra nežinomas Konstituciniam Teismui; prašyme nurodyto teisės akto atitikimas Konstitucijai jau buvo tirtas Teisme ir tebegalioja tuo klausimu Teismo nutarimas; Teismas yra pradėjęs nagrinėti bylą dėl to paties dalyko; prašymas grindžiamas neteisinais motyvais.

4. Sprendimas ištaisyti Konstitucinio Teismo nutarimą.

5. Sprendimas išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimą.

6. Sprendimas peržiūrėti Konstitucinio Teismo nutarimą.

Galima išskirti ir dar vieną Konstitucinio Teismo sprendimų rūšį. Tai sprendimai esminiais Teismo vidaus darbo organizavimo klausimais. Jie

atspindi Teismo nepriklausomumo principą, Teismo autonomiškumą tvarkant finansinį ir materialinį aprūpinimą. Teismo sprendimais tvirtinamas Teismo reglamentas, pagalbinio aparato struktūra ir nuostatai, išlaidų sąmata, teisėjų mantijų pavyzdžiai. Tik kolegialiai priimtu Teismo sprendimu gali būti taikomos materialinės sankcijos teisėjui už pareigų nevykdymą, nedalyvavimą posėdžiuose be pateisinamos priežasties. Konstitucinio Teismo sprendimai priimami ir tuo atveju, kai reikia spręsti klausimą dėl sutikimo traukti teisėją baudžiamojon ar administracinę atsakomybėn, taip pat tada, kai sprendžiamas sustabdytų teisėjo įgaliojimų atstatymo klausimas.

Konstitucinio Teismo aktams priskirtini ir Teismo pirmininko potvarkiai, kuriais sprendžiami procesiniai klausimai. Nors jie yra individualūs aktai, tačiau taip pat ženklina tam tikrus procesinius veiksmus, kurie atliekami Konstituciniame Teisme. Konstitucinio Teismo įstatyme yra nurodyta, kad potvarkiais pirmininkas realizuoja jam suteiktas procesines teises.

Potvarkiai priimami šiais klausimais: 1) pavedama vienam iš teisėjų atlikti išankstinį tyrimą ir reikalingus parengiamuosius veiksmus dėl prašymo ištirti teisės akto atitikimą Konstitucijai arba dėl paklausimo pateikti išvadą; 2) pavedama vienam arba keliems teisėjams rengti bylą Konstitucinio Teismo tvarkomajam posėdžiui; 3) įstatyme nurodytais pagrindais prašymas ar paklausimas grąžinamas pareiškėjui; įstatyme numatytais atvejais pavedama vienam iš teisėjų laikinai eiti Konstitucinio Teismo pirmininko pareigas.

2.6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų statusas

Konstitucinio Teismo teisėjų statusas atitinka aukštą Konstitucinio Teismo vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje. Teisėjams taikomos garantijos, kurios sudaro prielaidas tinkamai ir nepriklausomai nuo kitų valstybės institucijų ir pareigūnų vykdyti savo konstitucines prerogatyvas. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją Konstitucinio Teismo teisėjai, eidami savo pareigas, yra nepriklausomi nuo jokios valstybinės institucijos, asmens ar organizacijos ir vadovaujasi tik Lietuvos Respublikos Konstitucija.

Siekiant užtikrinti reikiamą pareigų ir teisių įgyvendinimą nustatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjo asmuo yra neliečiamas. Teisėjas be Konstitucinio Teismo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon ar administracinę atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė. Klausimas dėl sutikimo patraukti teisėją baudžiamojon atsakomybėn svarstomas Generalinio prokuroro teikimu. Teisėjas, sulaikytas ar

pristatytas į teisėsaugos įstaigas be asmens dokumentų, turi būti nedelsiant paleidžiamas, kai nustatoma jo asmenybė. Įeiti į gyvenamąsias ar tarnybines teisėjo patalpas, daryti ten arba jo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą arba poėmį, taip pat atlikti teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, jam priklausančių daiktų bei dokumentų apžiūrą ar poėmį leidžiama tik tada, kai nustatyta tvarka teisėjui yra iškelta baudžiamoji byla.

Viena esminių Konstitucinio Teismo teisėjų veiklos nepriklausomumo garantijų yra ta, kad Konstitucijoje yra nustatyti griežtai apibrėžti atvejai, kada nutrūksta teisėjų įgaliojimai. Kokie tai atvejai?

Pirma, įgaliojimai nutrūksta tada, kai pasibaigia teisėjų įgaliojimų laikas.

Antra, įgaliojimai pasibaigia, kai teisėjas miršta.

Trečia, kai teisėjas dėl įvairių priežasčių atsistatydina. Šiuo atveju sprendimą dėl Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimų nutraukimo priima Seimas jo Pirmininko teikimu.

Ketvirta, kai teisėjas negali eiti savo pareigų dėl sveikatos būklės, t.y. per vienerius metus teisėjas serga ilgiau nei 4 mėnesius arba jei suseraga nepagydoma ar kita ilgalaike liga, trukdančia jam eiti savo pareigas. Šiuo atveju teisėjo įgaliojimų nutraukimo klausimą Seimas sprendžia tik tada, kai yra Konstitucinio Teismo sprendimas ir sveikatos apsaugos ministro sudarytos gydytojų komisijos išvada.

Penkta, kai Seimas teisėją pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Konstitucinio Teismo teisėjo pašalinimo iš užimamų pareigų pagrindu gali būti tie atvejai, kai teisėjas šiurkščiai pažeidžia Konstituciją, sulaužo priesaiką ar paaiškėja, jog padarytas nusikaltimas. Tokį sprendimą priima Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma. Apkaltos proceso tvarka nustatyta Seimo statute, kuris turi įstatymo galią.

Konstitucinio Teismo įstatyme yra nustatyti atvejai, kada gali būti sustabdyti teisėjų įgaliojimai. Pažymėtina, kad teisėjų galiojimai gali būti sustabdyti tik Konstitucinio Teismo sprendimu, kai:

- 1) Konstitucinis Teismas yra davęs sutikimą patraukti teisėją baudžiamajon atsakomybėn;
- 2) Seimo nutarimu po specialios tardymo komisijos išvados pradedamas Seime apkaltos procesas Konstitucinio Teismo teisėjui;
- 3) įsiteisėjusiu teismo sprendimu teisėjas pripažįstamas nežinia kur esančiu.

Sustabdžius teisėjo įgaliojimus, jis netenka teisių, kurios numatytos Konstitucinio Teismo įstatymo 9 ir 15 str., t.y. tų teisių, kurios yra susijusios su teisėjo prerogatyvomis rengiant bylą nagrinėti Teisme, taip pat su jo teisėmis dalyvauti valstybės institucijų oficialiuose renginiuose. Net ir sustabdžius teisėjo įgaliojimus, jam išlieka asmens neliečiamumo, taip

pat socialinės ir materialinės garantijos. Kai nebelieka motyvų teisėjo įgaliojimams sustabdyti, Konstitucinis Teismas ne vėliau kaip per 3 dienas priima sprendimą dėl teisėjo įgaliojimų atstatymo. Jeigu per šį terminą sprendimas nepriimamas, laikoma, kad teisėjo įgaliojimai atstatyti nuo tos dienos, kai jis faktiškai pradeda eiti savo pareigas, pareiškimu pranešdamas apie tai Konstitucinio Teismo pirmininkui.

Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimų deramą įgyvendinimą taip pat užtikrina jo teisės, kurios yra įtvirtintos Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme. Pažymėtina, kad visi teisėjai turi lygias teises. Jie turi teisę dalyvauti Teismo posėdžiuose su sprendžiamojo balso teise, susipažinti su visa posėdžiui teikiama medžiaga bei dokumentais, naudotis kitomis įstatyme nustatytomis teisėmis:

- siūlyti svarstyti klausimus;
- reikalauti iš visų valstybės institucijų ir jų pareigūnų, vietos savivaldos įstaigų ir jų pareigūnų, valstybinių ir kitų įmonių, įstaigų, organizacijų, piliečių susivienijimų dokumentų ir informacijos, susijusių su Teismo posėdžiui rengiamu klausimu;
- gauti pareigūnų paaiškinimus nagrinėjamais klausimais;
- iškviesti ir apklausti liudytojus, ekspertus;
- naudotis specialistų konsultacijomis;
- pavesti atlikti patikrinimus, išsiųsti paklausimus;
- dalyvauti Seimo, jo komitetų ir komisijų posėdžiuose, Vyriausybės, Lietuvos teisėjų senato, prokuratūros bei kitų teisinių institucijų posėdžiuose.

Konstitucinio Teismo teisėjas už kalbas ar balsavimus Konstituciniame Teisme negali būti persekiojamas, jo įgaliojimai bei teisės negali būti apriboti paskelbus karo ar nepaprastąją padėtį.

Konstitucinio Teismo teisėjo konstitucinio statuso turinį sudaro labai svarbios socialinės materialinės garantijos (indemnitetas). Teisėjui mokamas atlyginimas, kuris nustatytas įstatymu. Teisėjui, paliekančiam savo pareigas pasibaigus paskyrimo laikui ar atsistatydinus dėl pensinio amžiaus arba dėl sveikatos būklės, išmokama išeitinė pašalpa. Teisėjui mirus, tokio pat dydžio pašalpa išmokama jo šeimai. Kai teisėjo įgaliojimai nutrūksta kitais pagrindais, jam išmokama 2 mėnesinių atlyginimų dydžio išeitinė pašalpa. Tokia pašalpa neskiriama tik tuo atveju, kai teisėjas pašalinamas iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Pasibaigus įgaliojimų laikui, išskyrus atvejus, kai teisėjas pašalinamas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, teisėjui turi būti suteiktas iki tol turėtas darbas arba pareigos valstybinėje įstaigoje, o jei galimybių nėra, – kitas tolygus darbas arba pareigos.

Be Konstitucinio Teismo teisėjo teisių ir veiklos garantijų, kurių visuma yra labai svarbi teisėjo statuso turinio dalis, teisėjams yra nustatyti

kai kurie darbinės veiklos ir kiti apribojimai. Vienas esminių apribojimų yra tas, kad teisėjas negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, išskyrus pedagoginį ir kūrybinį darbą. Teisėjas taip pat negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą bei užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą. Teisėjas negali būti jokių kitų įmonių, įstaigų, organizacijų arba asmenų gynėju ar atstovu. Jis taip pat negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje.

Konstitucinio Teismo teisėjai, kaip ir bendrosios jurisdikcijos teismų teisėjai, privalo laikytis etikos taisyklių. Viena svarbiausių šių taisyklių – viešai nereikšti savo nuomonės klausimu, kuris yra svarstomas arba priimtas svarstyti Konstituciniame Teisme.

Konstitucinio Teismo teisėjas negali būti traukiamas drausminėn atsakomybėn, tačiau už pareigų nevykdymą, nedalyvavimą posėdžiuose be pateisinamos priežasties Konstitucinio Teismo sprendimu gali būti taikomos materialinės sankcijos – iki 50 proc. sumažinamas atlyginimas už praėjusį mėnesį.

Konstitucinio Teismo darbui vadovauja Konstitucinio Teismo pirmininkas. Šalia teisėjo pareigų pirmininkas atlieka šias funkcijas: vadovauja klausimų, teikiamų svarstyti Konstituciniam Teismui, rengimui; šaukia Teismo posėdžius ir jiems pirmininkauja; siūlo Teismui svarstytinus klausimus; paskirsto darbus teisėjams; teikia Teismui tvirtinti jo aparato struktūrą ir etatus, vadovauja aparato darbui, priima ir atleidžia iš pareigų aparato darbuotojus; vykdo kitus Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytus įgaliojimus. Konstitucinio Teismo pirmininkas yra Teismui skirtų lėšų tvarkytojas.

Kai nėra Konstitucinio Teismo pirmininko arba kai jis negali eiti savo pareigų, šias pareigas laikinai eina pirmininko paskirtas teisėjas. Kai nėra Teismo pirmininko ar jo paskirto eiti šias pareigas teisėjo, Konstitucinio Teismo pirmininko pareigas laikinai eina didžiausią teisininko darbo stažą turintis Konstitucinio Teismo teisėjas.

2.7. Konstitucinio teisminio proceso pagrindiniai bruožai

2.7.1. Byloje dalyvaujantys asmenys

Lietuvos Respublikos 106 str. yra nustatyta, kas turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą. Tačiau Teismo konstitucinio statuso ir konstitucinio teisminio proceso būdingas bruožas yra tas, kad ne visi subjektai gali kreiptis į Teismą visais klausimais. Tikslinga bent trumpai apibūdinti kiekvieno subjekto galias inicijuojant bylą Konstituciniame Teisme.

Pagal Konstitucijos 106 str. 5 d. **Seimas** gali prašyti Konstitucinio Teismo išvados visais Konstitucijoje nurodytais atvejais: ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas; ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Konstitucijoje tiesiogiai nenurodyta, kad Seimas gali kreiptis į Konstitucinį Teismą ištirti, ar teisės aktai atitinka Konstituciją, tačiau paminėta, kad Seimo nutarimas ištirti, ar aktas sutinka su Konstitucija, sustabdo šio akto galiojimą (106 str. 4 d.). Remiantis šia bendrąja konstitucine norma, 1993 m. vasario 3 d. Konstitucinio Teismo įstatymo 26 str. redakcijoje buvo numatyta, kad tais atvejais, kai Teismas gauna ir priima nagrinėti Seimo nutarimą ištirti, ar Respublikos Prezidento aktas arba Vyriausybės aktas atitinka Konstituciją, sustabdomas šio akto galiojimas. 1996 m. liepos 11 d. ir 1998 m. birželio 4 d. Konstitucinio Teismo įstatymo pakeitimais papildomai buvo numatyta, kad Seimas gali kreiptis į Konstitucinį Teismą ne tik dėl Respublikos Prezidento ir Vyriausybės teisės aktų, bet ir dėl įstatymų atitikimo Konstitucijai; kad toks kreipimasis sustabdo įstatymo galiojimą.

Galiojanti Konstitucinio Teismo įstatymo 26 str. redakcija iškeliai kai kurias teorinio pobūdžio problemas. Pažymėtina, kad tokia įstatymų konstitucingumo patikrinimo prielaida yra netradicinė, nes šiaip jau priimta manyti, jog visas abejones dėl įstatymų konstitucingumo turi išsiaiškinti pats įstatymų leidėjas įstatymų leidimo procese. Nors toks konstatavimas ir nepaneigia, kad kiti subjektai gali būti netikri dėl teisės aktų konstitucingumo, tačiau paties įstatymų leidėjo abejojimas akto atitikimu Konstitucijai rodo, kad nebuvo išnaudotos visos demokratinės įstatymų projektų rengimo ir svarstymo galimybės. Taip pat gali kilti klausimas, ar įstatymų leidėjas negali sąmoningai provokuoti įstatymų galiojimo sustabdymo, ar nesiekiamą Konstitucinį Teismą paversti savo patarėju žinant, kad jis yra tik teisės aktų konstitucingumo vertintojas? Patyrimas rodo, kad tokį Seimo kreipimąsi gali išprovokuoti politiniai motyvai, pvz., kai ypač aštriai kritikuojamas priimtas įstatymas. Būtina pridurti, kad įstatymų leidyba savo priederme ir paskirtimi nėra susijusi su įstatymų galiojimo stabdymu. Taip yra todėl, kad situacijoje, susidariusioje sustabdžius įstatymo galiojimą, galima išvelgti prielaidų dviprasmybėms tam tikrų visuomeninių santykių reguliavimo procese, spragoms teisėje atsirasti. 1997 m. lapkričio 13 d. Konstitucinio Teismo sprendime konstatuota, kad įstatymų galiojimo sustabdymas yra nebūdingas įstatymų leidybai ir gali būti siejamas tik su Konstitucijoje nurodytais atvejais (akto galiojimą sustabdo Konstitucinis Teismas).

Be paties Seimo, labai plačias galimybes kreiptis į Konstitucinį Teismą turi **Seimo narių grupė**. Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme yra nurodyta, kad tokią grupę gali sudaryti ne mažiau kaip 1/5 Seimo narių, t.y. ne mažiau, kaip 28 Tautos atstovai. Atkreiptinas dėmesys, kad 1/5 Seimo narių turi būti skaičiuojama nuo Seimo narių skaičiaus (141), kuris įtvirtintas Konstitucijoje, bet ne nuo realiai išrinktų Seimo narių skaičiaus.

Seimo narių grupė į Konstitucinį Teismą gali kreiptis dėl šių klausimų: ar Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai; ar Respublikos Prezidento aktai sutinka su Konstitucija ir įstatymais; ar Vyriausybės aktai sutinka su Konstitucija ir įstatymais.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Seimo narių grupė gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl visų aukščiausiųjų valdžios institucijų aktų konstitucingumo, išskyrus išvadas, kurios numatytos Konstitucijoje.

Seimo narių grupės teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą yra demokratijos institutas, kuris įtvirtina parlamento mažumos (opozicijos) galimybes ginti ne tik savo interesus, bet ir Konstitucijos viršenybę teisinėje sistemoje. Politinio gyvenimo aktualijos patvirtina tą aplinkybę, kad parlamento dauguma ne visada yra konstitucinio teisėtumo garantas ir todėl būtinos papildomos parlamento mažumos galimybės.

Nors konstitucinės justicijos patirtis Lietuvoje rodo, kad į Konstitucinį Teismą paprastai kreipiasi Seimo narių grupė, kurią sudaro opozicijoje esantieji Seimo nariai, tačiau taip būna ne visada. Yra atvejų, kai kreipimasi į Konstitucinį Teismą inicijuoja įvairias politines pažiūras atstovaujantys Seimo nariai.

Respublikos Prezidento teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą sąlygoja jo kaip valstybės vadovo ir kaip vykdomosios valdžios dalies statusas.

Pagal Konstitucijos 106 str. 3 d. Respublikos Prezidentas gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Vyriausybės aktų sutikimo su Konstitucija ir įstatymais. Būtent ši Respublikos Prezidento teisė patvirtina jo konstitucinių ryšių su Vyriausybe, priedermę prižiūrėti, ar Vyriausybė laikosi teisės normų kuriamojoje veikloje, Konstitucijos ir įstatymų nustatytos kompetencijos ir teisės aktų hierarchijos principų. Nors šiuo metu nėra sukaupta didesnio patyrimo šiuo klausimu, tačiau ši Respublikos Prezidento prerogatyva gali būti visapusiai panaudota ir suteikti Respublikos Prezidento statusui naujų konstitucinio turinio bruožų juolab, kad Respublikos Prezidento teikimas Konstituciniam Teismui sustabdo Vyriausybės akto galiojimą.

Konstitucijoje numatyta, kad Respublikos Prezidentas gali kreiptis su paklausimu į Konstitucinį Teismą, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus.

Konstitucijoje numatyta, kad Respublikos Prezidentas gali prašyti Konstitucinio Teismo išvados, ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai. Ši Respublikos Prezidento teisė tiesiogiai susijusi su jo konstitucinėmis funkcijomis spręsti pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdyti užsienio politiką. Štai 1994 m. Respublikos Prezidentas kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos kai kurie straipsniai neprieštarauja Konstitucijai.

Mokslinėje literatūroje, taip pat ir politiniame gyvenime neretai diskutuojama, kodėl Respublikos Prezidentui nesuteikta teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl įstatymų atitikimo Konstitucijai. Siekiant atsakyti į šį klausimą, reikėtų grįžti į 1990–1992 m. laikotarpį, kai brendo Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir valdžios galių subalansavimo koncepcija. Konstitucijos leidėjas, konstruodamas įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios galias, siekė įtvirtinti tokią įgaliojimų išdėstymo sistemą Konstitucijoje, pagal kurią nė viena valstybės valdžios institucija neturėtų ženklesnės persvaros. Buvo manoma, kad Respublikos Prezidento įstatymų leidybos iniciatyvos teisė (Konstitucijos 68 str. 1 d.), teisė nepasirašyti Seimo priimto įstatymo (neskelbti) ir motyvuotai gražinti Seimui pakartotinai svarstyti (Konstitucijos 71 str.), galimybė metiniuose pranešimuose Seime formuluoti įstatymų leidybos programas (Konstitucijos 84 str. 18 p.), taip pat ir kiti įgaliojimai suponuoja pakankamai galių, kurių pagrindu Respublikos Prezidentas gali daryti įtaką įstatymų leidybos proceso turiniui. Diskusijoje dėl Valstybės vadovo galių buvo prieita prie išvados, kad Respublikos Prezidento teisė dėl įstatymų konstitucingumo kreiptis į Konstitucinį Teismą šalia jau minėtųjų įgaliojimų galėtų destabilizuoti įstatymų leidybą, pažeisti parlamentinėje demokratijoje pripažintus valstybės valdžios galių subalansavimo principus.

Taip pat būtina pabrėžti, kad valstybės valdžios institucijų įgaliojimų paskirstymo problema yra labiau politinė nei teisinė aktualija. Kadangi įgaliojimų paskirstymas, kaip ir kiti konstituciniai santykiai, yra dinamiškas reiškinys, šiuos klausimus galima spręsti svarstant konstitucionalizmo raidos perspektyvas.

Respublikos Vyriausybės galimybės inicijuoti konstitucinį ginčą Konstituciniame Teisme yra siauresnės nei kitų subjektų. Ji gali kreiptis į Konstitucinį Teismą tik dėl įstatymų ir kitų Seimo priimtų aktų atitikimo Konstitucijai. Vertinant šią Vyriausybės teisę platesniame konstituciniame kontekste, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Vyriausybės kreipimasis į Konstitucinį Teismą dėl įstatymų konstitucingumo gali išprovokuoti Seimo ir Vyriausybės politinį konfliktą. Jeigu toks Vyriausybės žingsnis būtų nepriimtinas Vyriausybę palaikančiai Seimo narių daugumai, jis

galėtų reikšti Vyriausybės konstitucinės krizės pradžią ar jos pabaigą – politinio nepasitikėjimo pareiškimą.

Labai plačias teises inicijuoti konstitucinį ginčą Konstituciniame Teisme turi **teismai**. Kadangi Konstitucijoje nėra nurodyta, kurie teismai gali kreiptis į Konstitucinį Teismą, darytina išvada, kad tokio kreipimosi teisė priklauso visiems: ir bendrosios jurisdikcijos teismams (Lietuvos Aukščiausiam Teismui, Lietuvos apeliaciniam teismui, apygardų ir apylinkių teismams), ir administraciniais teismams (Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui, apygardų administraciniais teismams).

Teismai gali kreiptis į Konstitucinį Teismą šiais klausimais: ar Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai; ar Respublikos Prezidento aktai sutinka su Konstitucija ir įstatymais; ar Vyriausybės aktai sutinka su Konstitucija ir įstatymais.

Visų grandžių teismuose nagrinėjant administracines, civilines, baudžiamąsias bylas, šalims, jų atstovams, taip pat ir pačiam teismui gali iškilti abejonių dėl teisės normos, kuri turi būti taikoma konkrečioje byloje, teisėtumo, t.y. ar ji neprieštarauja Konstitucijai. Tokiu atveju teismas (teisėjas) gali sustabdyti bylos nagrinėjimą ir, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo kompetenciją, kreiptis į jį su prašymu spręsti, ar tam tikras teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai.

Teismai kreipiasi į Konstitucinį Teismą nutartimi. Tokioje nutartyje, be formaliųjų duomenų, turi būti nurodyta: trumpa bylos esmė ir kokiais įstatymais dalyvaujantys byloje asmenys grindžia savo reikalavimus arba atsikirtimus; teismo nuomonės dėl įstatymo ar kito teisės akto prieštaravimo Konstitucijai teisiniai argumentai; suformuluotas teismo prašymas Konstituciniam Teismui.

Byloje dalyvaujantys asmenys. Pagal Konstitucinio Teismo įstatymą dalyvaujančiais byloje asmenimis laikomi: **pareiškėjas** – valstybės institucija, Seimo narių grupė, kuriai įstatymai suteikia teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti teisės akto atitikimą Konstitucijai ar įstatymams, arba duoti išvadą; bei jų atstovai; **suinteresuotas asmuo** – valstybės institucija, priėmusi teisės aktą, kurio atitikimą Konstitucijai ar įstatymams reikia ištirti, bei jos atstovas; Seimo narys ar kitas valstybės pareigūnas, kurio veiksmų atitikimą Konstitucijai reikia ištirti dėl jam pradėtos Seime apkaltos bylos, bei jo atstovas; Respublikos Prezidentas, kai teikiama išvada dėl jo sveikatos būklės, bei jo atstovas.

Dalyvaujantys byloje asmenys savo bylas Konstituciniame Teisme gali vesti patys arba per atstovus. Paties asmens dalyvavimas byloje neatima iš jo teisės turėti šioje byloje atstovus. Įstatymiais atstovais laikomi tam tikrų institucijų vadovai, veikiantys pagal įstatymo jiems suteiktus įgaliojimus. Įstatyminiu atstovu laikomas ir Seimo narių grupei atstovaujantis Seimo narys (nariai), kurį (kuriuos) savo prašyme nurodo pasirašydami

po juo visi besikreipiantieji Seimo nariai, jeigu jų parašai patvirtinti Seimo Pirmininko arba jo pavaduotojo. Teismui, kuris kreipėsi į Konstitucinę Teismą, atstovauja nutartį priėmęs teisėjas (arba kolegijos pirmininkas).

Dalyvaujančių byloje įgaliotais atstovais (pagal pavedimą) Konstituciniame Teisme gali būti advokatai, mokslo laipsnius turintys teisininkai, taip pat teisinio darbo aukščiausiose valstybės institucijose patirtį turintieji asmenys. Advokato įgaliojimai patvirtinami advokato orderiu. Kitiems nurodytiems asmenims įgaliojimus išduoda institucijų, kurioms jie atstovauja, vadovai arba Seimo narių grupės įstatyminis atstovas. Institucijos vadovas savo įstaigai atstovauti gali įpareigoti ir kitą tos įstaigos specialistą išduodamas jam įgaliojimą.

Proceso dalyviais laikomi dalyvaujantys byloje asmenys, jų atstovai, liudytojai, ekspertai, pakviesti specialistai ir vertėjai.

2.7.2. Parengiamieji darbai prieš teisminį posėdį

Iki teisminio posėdžio, kuriame bus nagrinėjamas konstitucinis ginčas, atliekami parengiamieji darbai. Jų tikslas – tinkamai parengti klausimo nagrinėjimą teisminiame posėdyje.

Ėmus prašymą ar paklausimą, kuris registruojamas Teismo raštinėje, Teismo pirmininkas savo potvarkiu tai atlikti paveda vienam ar keliems teisėjams. Šie darbai paskirstomi tolygiai visiems teisėjams.

Teisėjas, pradėdamas tirti jam perduotą medžiagą, pirmiausia turi nustatyti, ar prašymas paduotas institucijos ar asmens, kuris turi teisę kreiptis į Konstitucinę Teismą. Ne mažiau svarbu įsitikinti, ar prašymo nagrinėjimas yra žinybingas Teismui. Be šių aplinkybių, teisėjas privalo nustatyti, ar prašyme nurodyto teisės akto atitikimas Konstitucijai nebuvo tirtas Teisme, taip pat ar negalioja tuo klausimu priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas. Įstatyme yra nurodyti pagrindiniai reikalavimai, kurie taikomi prašymo ar paklausimo teisinei formai, ir pareiškėjai tų reikalavimų turi laikytis. Teisėjo priedermė – įvertinti, ar šių reikalavimų buvo paisoma rengiant kreipimąsi. Vienas sudėtingiausių klausimų, kuris gali kilti teisėjui tiriant prašymo priimtinumą nagrinėti, – ar prašymas (paklausimas) grindžiamas teisiniais motyvais. Tai viena sudėtingiausių problemų, su kuria gali susidurti teisėjas ir Teismas parengiamųjų darbų stadijoje. Konstitucinio Teismo darbo praktika patvirtina, kad aiškos ribos tarp teisinių ir politinių motyvų paprastai nebūna. Neretai galima įtarti, kad prašymo ar paklausimo pagrindinė paskata yra politiniai interesai, tačiau ir teisiniai argumentai suformuluoti kvalifikuotai. Iki šiol Teismas nebuvo linkęs daryti kategoriškų vertinimų dėl prašymo nepa-

kankamo teisiško pagrįstumo ir dėl vadovavimosi tik politiniais motyvais. Teismo teisė atsisakyti priimti nagrinėti bylą ar rengti išvadą, jeigu kreipimasis grindžiamas neteisinais motyvais, yra svarbi garantija siekiant užkirsti galimybes politizuoti Teismo veiklą. Ne veltui būtent ši Teismo teisė numatyta ir Konstitucijoje (106 str. 6 d.).

Atlikęs išankstinį tyrimą ir reikalingus parengiamuosius veiksmus, teisėjas surašo pažymą su savo pasiūlymais ir praneša apie tai Teismo pirmininkui. Teisėjas gali siūlyti pirmininkui priimti prašymą, grąžinti jį pareiškėjui. Teisėjas taip pat gali savo pažymą pateikti Teismo tvarkomajam posėdžiui ir siūlyti atsisakyti nagrinėti prašymą, jeigu yra aplinkybių, nurodytų Konstitucinio Teismo įstatyme. Jeigu tarp teisėjo ir pirmininko kyla nesutarimų, tokie klausimai perduodami svarstyti ir spręsti Konstitucinio Teismo tvarkomajam posėdžiui.

Bylą Konstitucinio Teismo posėdžiui rengia pirmininko paskirtas teisėjas. Juo paprastai skiriamas teisėjas, kuris atliko išankstinį medžiagos tyrimą. Rengdamas bylą, teisėjas apklausia pareiškėją, suinteresuotą asmenį ar jų atstovus, išklauso jų argumentus, prireikus siūlo jiems raštu pateikti paaiškinimus dėl bylos. Teisėjas gali apklausti liudytojus, spręsti, ar juos kviesti į Teismą. Reikalui esant, teisėjas gali išreikalaus iš fizinių ir juridinių asmenų rašytinius ir daiktinius įrodymus bei kitą reikalingą medžiagą, skirti ekspertizes, iškviesti ir apklausti specialistus. Apibendrinant galima pasakyti, kad teisėjas turi visapuses teises ir prerogatyvas rengdamas bylą teisminiam nagrinėjimui. Teisėjo veiksmai turi būti teisėti, jais negalima peržengti tiriamos bylos ribą. Teisėjas, tirdamas jam pavestą medžiagą, jokiais motyvais negali ignoruoti nei pareiškėjo, nei suinteresuoto asmens ar jų atstovų lygiateisiškumo principo. Ir vieniems, ir kitiems turi būti sudarytos vienodos procesinės galimybės ginti savo interesus jau parengiamųjų darbų stadijoje. Konkreti lygiateisiškumo garantija yra ir ta, kad visi byloje dalyvaujantys asmenys turi būti informuojami apie visus įrodymus, dokumentus, kuriuos gavo teisėjas, rengiantis bylą teisminiam nagrinėjimui. Tokiu būdu užtikrinama šalių lygybė prieš įstatymą ir teismą.

Atlikęs parengiamuosius veiksmus ir laikydamas, kad byla pakankamai parengta, teisėjas tvarkomajame Konstitucinio Teismo posėdyje siūlo priimti sprendimą skirti bylą nagrinėti Teismo posėdyje. Išklausęs teisėjo pranešimą ir apsvaistęs klausimą dėl bylos parengimo teisminiam nagrinėjimui, Konstitucinis Teismas gali priimti sprendimą skirti bylą nagrinėti Teismo posėdyje ir paskirti teisėją pranešėją, grąžinti bylą papildomai ištirti, ar atsisakyti nagrinėti bylą. Jau tvarkomajame posėdyje Teismo pirmininko kvietimu gali dalyvauti mokslininkai, specialistai, kiti reikalingi asmenys, taip pat ir pasisakyti.

Parengiamųjų darbų stadijoje kartais sprendžiamas Konstitucijoje (106 str. 4 d.) numatytas teisės akto galiojimo sustabdymo klausimas. Minimoje konstitucinėje normoje yra įtvirtinta, kad Respublikos Prezidento teikimas Konstituciniam Teismui ar Seimo nutarimas ištirti, ar aktas sutinka su Konstitucija, sustabdo šio akto galiojimą. Šios konstitucinės normos turinys konkretizuotas Konstitucinio Teismo įstatyme (26 str.). Jame nurodyta, kad Teisme gavus (įregistravus raštinėje) Respublikos Prezidento teikimą ištirti, ar Vyriausybės aktas atitinka Konstituciją, arba gavus Seimo nutarimą, kuriame prašoma ištirti, ar Lietuvos Respublikos įstatymas, kitas Seimo priimtas aktas atitinka Konstituciją, ar Respublikos Prezidento dekretas, Vyriausybės aktas atitinka Konstituciją ir įstatymus, ne vėliau kaip per 3 dienas turi būti atliktas išankstinis tos medžiagos tyrimas ir tvarkomajame posėdyje išspręstas klausimas, ar priimti prašymą nagrinėti.

Jeigu Teismas priima sprendimą priimti nagrinėti prašymą, Teismo pirmininkas tuoj pat apie tai oficialiai paskelbia „Valstybės žiniuose” arba specialiaame Seimo leidinyje, arba spaudoje per Lietuvos telegramų agentūrą (ELTA). Tokiame pranešime nurodomas tikslus ginčijamo teisės akto pavadinimas, jo priėmimo data ir tai, jog pagal Konstituciją minėto akto galiojimas sustabdomas nuo oficialaus paskelbimo dienos iki Konstitucinio Teismo nutarimo šioje byloje paskelbimo. Tais atvejais, kai Konstitucinis Teismas, išnagrinėjęs bylą, priima nutarimą, kad ginčijamas teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai, Teismo pirmininkas tuoj pat apie tai oficialiai paskelbia. Šiame pranešime turi būti nurodyta, kad nuo nutarimo paskelbimo dienos atstatomas sustabdytojo akto galiojimas. Visiškai akivaizdu, kad tais atvejais, kai teisės aktas (jo dalis) pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai, atskiro pranešimo nereikia, nes nebelieka jo tikslo – teisės aktas (jo dalis) eliminuojamas iš Lietuvos teisės sistemos.

2.7.3. Teismo posėdžio parengiamoji dalis

Paskirtu laiku posėdžio pirmininkas paskelbia, kad pradedamas Teismo posėdis, praneša, kuri byla bus nagrinėjama, paskelbia teisėjų, kurie dalyvauja bylos nagrinėjime, pavardes. Po to Teismo posėdžio sekretorius praneša, kurie iš šauktųjų asmenų yra atvykę, kas žinoma apie kitų asmenų neatvykimo priežastis. Teismas nustato atvykusiųjų asmenybę, patikrina byloje dalyvaujančių asmenų įgaliojimus. Jei kas nors iš dalyvaujančių byloje asmenų neatvyko ar atstovas neturi reikiamo įgaliojimo, Teismas sprendžia, ar galima pradėti nagrinėti bylą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dalyvaujančių byloje asmenų ir jų atstovų neatvykimas į Teismo posėdį nėra kliūtis bylai nagrinėti, nutarimui

ar išvada bei kitiems sprendimams priimti. Tais atvejais, kai į teisminį posėdį neatvyksta nė vienas iš kviestųjų dalyvauti byloje asmenų ir jų atstovų, teisminis posėdis vyksta laisva forma, nesilaikoma Konstitucinio Teismo įstatyme nurodytos teismo posėdžio sekos.

Toliau posėdžio pirmininkas išaiškina dalyvaujantiems byloje asmenims, taip pat ekspertams, liudytojams bei specialistams jų teises ir pareigas bei atsakomybę. Šioje bylos nagrinėjimo stadijoje Teismas išklauso dalyvaujančių byloje asmenų pageidavimus ir juos išsprendžia.

Gali būti pareiškiamas Konstitucinio Teismo teisėjo nušalinimas. Įstatyme yra nurodyti keli teisėjo nušalinimo pagrindai. Vienas iš jų gali būti tas, kad teisėjas yra dalyvaujančių byloje asmenų giminaitis, kai svarstomi paklausimai personaliniais klausimais. Kitas pagrindas nušalinti teisėją yra tie atvejai, kai teisėjas yra viešai pareiškęs, kaip turi būti išspręsta Teisme nagrinėjama byla. Po teisėjo nušalinimo pareiškimo Konstitucinis Teismas turi išklausti visų dalyvaujančių byloje asmenų nuomonę. Šį klausimą Teismas išsprendžia pasitarimų kambaryje. Taip pat būtina pažymėti, kad teisėjas, atsižvelgdamas į minėtas priežastis, gali nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo ir savo iniciatyva. Jis tai gali padaryti dar prieš teisminį posėdį.

2.7.4. Įrodymų tyrimas

Bylos nagrinėjimas iš esmės pradedamas nuo teisėjo pranešėjo pasisakymo: išdėstoma bylos esmė, jos nagrinėjimo vada ir pagrindas, turimos medžiagos turinys ir kiti reikalingi duomenys. Konstitucinio Teismo teisėjai gali užduoti klausimų pranešėjui.

Po to išklausoma byloje dalyvaujančių asmenų paaiškinimų, pradedant nuo pareiškėjo. Šie asmenys turi teisę užduoti vienas kitam klausimų, išsakyti savo nuomonę dėl kiekvieno kito asmens pareiškimo bei prašymo. Teismo darbo praktikoje laikomasi nuomonės, kad teisėjai užduoda klausimų byloje dalyvaujantiems asmenims tada, kai pastarieji vienas kitam klausimų nebeturi.

Išklausius byloje dalyvaujančių asmenų pasisakymus, pareiškimus bei prašymus, posėdžio pirmininkas garsiai perskaito rašytinius paaiškinimus tų byloje dalyvaujančių asmenų, kurie neatvyko į posėdį. Jeigu posėdyje dalyvaujantys asmenys prieš tai yra susipažinę su minėtais paaiškinimais, jų garsiai galima ir neskaityti, tik su ta sąlyga, jeigu dėl to neprieštaraujama.

Tiriant įrodymus, svarbią reikšmę turi liudytojų parodymai, ekspertų pasisakymai ir ekspertizės aktai, specialistų nuomonė. Visų šių proceso dalyvių išklausoma posėdyje, o jeigu jie nedalyvauja, – garsiai perskaitomi jų parodymai, ekspertizės aktai, paaiškinimai. Visiems proceso daly-

viams gali užduoti klausimų ir Teismo teisėjai, ir byloje dalyvaujantys asmenys ar jų atstovai.

Baigiant įrodymų tyrimą, Teismas suteikia galimybę byloje dalyvaujantiems asmenims papildyti bylos medžiagą. Jeigu yra tokių prašymų, Teismas juos išnagrinėja priimdamas dėl jų sprendimus. Kai visi prašymai išspręsti, pranešta apie byloje esančius įrodymus, posėdžio pirmininkas skelbia, kad įrodymų tyrimas yra baigtas.

Būtina pažymėti, kad įrodymų tyrimas yra bene svarbiausia teismo posėdžio dalis. Būtent šioje teismo posėdžio dalyje byloje dalyvaujantys asmenys turi visas galimybes pateikti įrodymus ir jais pagrįsti savo teisinę poziciją tam tikru konstitucinio ginčo klausimu. Po įrodymų tyrimo Teismas paprastai daro pertrauką. Jos metu byloje dalyvaujantys asmenys pasirengia teisiniams ginčams.

Atskira konstitucinio teismo proceso problema yra ta, kas laikytina įrodymais byloje, kurią nagrinėja Konstitucinis Teismas.

Pagal Konstitucinio Teismo įstatymą įrodymais pripažįstami visi faktiniai duomenys, kuriais remdamasis Konstitucinis Teismas konstatuoja esant aplinkybių, pagrindžiančių dalyvaujančių byloje asmenų reikalavimus bei atsikirtimus, arba jų nesant. Tie duomenys nustatomi remiantis dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais ir ekspertų išvadomis.

Galima atkreipti dėmesį į tai, kad įrodymų apibūdinimas iš esmės tapatus tam, kuris suformuluotas Civilinio proceso kodekso 57 str. Tačiau yra ir esminių įrodymų pobūdžio, ir jų turinio tam tikrų skirtumų. Visų pirma būtina akcentuoti skirtingą įrodymų pobūdį tose Konstitucinio Teismo bylose, kuriose tirama, ar teisės aktas atitinka Konstituciją. Šiuo atveju įrodymais yra tie byloje dalyvaujančių asmenų motyvai ir argumentai, kurie susiję su Konstitucijos ir įstatymų, vykdomosios valdžios teisės aktų turinio aiškinimu. Byloje dalyvaujantys asmenys konstituciniame teisminiame procese naudoja įvairių sričių mokslo žinias, teorines doktrinas, lyginamojoje teisėje žinomus teisinius reiškinius. Taigi šia prasme įrodymai konstituciniame teisminiame procese skiriasi nuo civiliniame procese pasitelkiamų įrodymų, nes pastarieji yra labiau susiję su konkrečiais juridiniais faktais ir pasekmėmis, kurias sukelia tam tikrų teisės aktų veikimas reguliuojant visuomeninius santykius.

Apibūdinant įrodymų pobūdį ir turinį konstituciniame teisminiame procese, būtina pažymėti ir dar vieną esminę aplinkybę. Kai kuriose teisminėse bylose ir Konstitucinis Teismas susiduria su konkrečių faktinių aplinkybių vertinimu. Pvz., vertindamas, ar teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai pagal jų priėmimo tvarką, Konstitucinis Teismas privalės visapusiai ištirti, ar buvo laikomasi Seimo Statute numatytų teisės aktų pateikimo, svarstymo, priėmimo ir paskelbimo taisyklių. Konkrečių fak-

tinių aplinkybių reikšmė bus labai didelė tose bylose, kuriose bus sprendžiami šie klausimai: ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai; ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti savo pareigas.

Taigi galima daryti išvadą, kad įrodymai konstituciniame teisminiame procese ir civiliniame procese, nors ir turi bendrų bruožų, tačiau skiriasi savo pobūdžiu ir turiniu. Apibūdinant įrodymų reikšmę Konstituciniame Teisme, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad rengiant bylą nagrinėti teisminiame posėdyje, sukaupiama daug informacijos apie mokslines doktrinas nagrinėjamu klausimu, studijuojamos teorinės ir praktinės klausimo išsprendimo prielaidos. Vis didesnę vaidmenį konstituciniame teisminiame procese ima vaidinti tarptautinės teisės aktai, Europos žmogaus teisių teismo sprendimai konkrečiose bylose, lyginamojoje konstitucinėje teisėje žinomi teisiniai reiškiniai. Šios ir kitos aplinkybės, nors ir neįvardijamos kaip įrodymai konstituciniame teisminiame procese, tačiau turi neabejotinos reikšmės ieškant atsakymo į byloje iškeltą konstitucinį klausimą.

2.7.5. Teisminiai ginčai

Teisminiuose ginčiuose pirmieji pasisako pareiškėjas ir jo atstovas, po to – suinteresuotas asmuo ir jo atstovas. Po to dalyvaujantys byloje asmenys gali pasisakyti antrą kartą ginčiuose išsakytais klausimais. Paskutinio žodžio teisė visada priklauso suinteresuotam asmeniui ir jo atstovui.

Vienu iš teisminių ginčų stadijos ypatumų yra Teismo galimybė priimti sprendimą atnaujinti įrodymų tyrimą, o po to vėl tęsti teisminius ginčus. Kyla klausimas, kokios priežastys gali sąlygoti tokį Teismo sprendimą. Jų gali būti labai įvairių, tačiau viena pagrindinių bus Teismo pripažinimas, kad būtina išsiaiškinti naujas aplinkybes, apie kurias užsiminė byloje dalyvaujantys asmenys ir kurios nebuvo ištirtos ankstesnėje teisminio posėdžio dalyje.

Po teisminių ginčų Teismas skelbia bylos nagrinėjimą iš esmės baigtą ir išsina į pasitarimų kambarį rengti ir priimti nutarimą. Teismo aktą paskelbti būtina per mėnesį nuo teisminių ginčų pabaigos. Apie jo skelbimo laiką visada pranešama byloje dalyvavusiems asmenims, taip pat per visuomenės informavimo priemones.